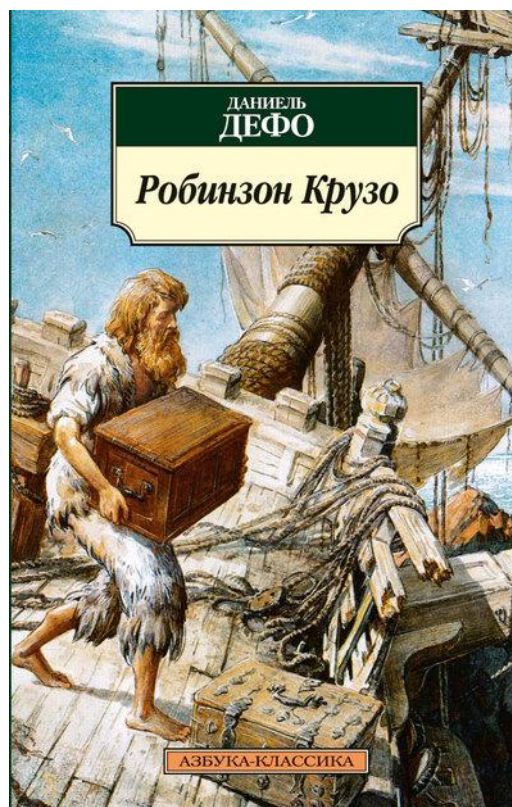

Daniel Defo

ROBINZON KRUZONING SARGUZASHTLARI

ROBINZONNING OTA-ONASI UNING O'Z UYIDAN QOCHIB KETGANI

Men bolalik chog'imdanoq dengizni olamdagi hamma narsadan ham yaxshi ko'rib qoldim. Uzoq safarga jo'nab ketayotgan har bir matrosga hasad qildim. Bir necha soatlab dengiz bo'yida tunab o'tib ketayotgan kemalarga ko'z uzmay qarab qolardim.

Mening bu qilg'im ota-onamga sira yoqmasdi Keksa, dardchil otam, mening katta amaldor bo'lishimni, qirol mahkamasida xizmat qilib, katta maosh olishimni istar edi. Men esa dengiz bo'lishni orzu qilar edim. Dengiz va okeanlarda kezib yurish nazarimda buyuk bir baxt edi.

Mening niyatlarimni otam sezib qoldi. Kunlardan bir kun u meni chaqirib oldi va darg'azab bo'lib bunday dedi:

- Men sezib yuribman: sen uydan qochib ketmoqchisan. Esingni yema. Sen hech qayoqqa jilmagin. Agar ketmay qolsang, men sening mehribon otangman, qochib ketsang - oq qilaman - baloga giriftor bo'lasan!

U qaltiroq va xasta ovoz bilan shum ham

' - Bemor onangga rahming kelsin... U sendan ajralib farzand dog'iga chiday olmaydi.

Uning ko'zlari jiqqa yoshga to'ldi. U men juda sevar va menga yaxshiliklar tilar edi.

Cholga juda rahmim keldi, uydan hech qayoqqa jilmaslikka, dengiz sayohatlari to'g'risida o'ylamaslikka qattiq qaror berdim.

Afsus! - oradan bir necha kun o'tar-o'tmas, bu yaxshi niyatlarimdan nom-nishon qolmadi. Ko'ngil yana dengiz qirg'oqlarini tusay boshladi. Machtalar, to'lqinlar, kema chodirlari, baliqchi qushlar, mayoqlarning chiroglari tushlarimga kira boshladi.

Otam bilan gaplashgandan ikki-uch hafta keyin yana qochish fikriga tushdim. Oyimning xotirjam va xursand paytini topib, oldiga kirdim-da, ehtirom bilan gapirdim:

— Men o'n sakkizga kirdim, endi mahkama ishini o'rganishdan naf chiqmaydi. Mabodo, biror joyga xizmatga kirsam ham, baribir, bir necha kundan keyin uzoq mamlakatlarga qochib ketaman. O'zgalarning yurtlarini borib ko'rish, Afrikani ham, Osiyoni ham kezib chiqish uchun ishtiyoqim shuncha zo'rki, biror ishga joylashganimda ham u ishni o'rganishga qunt qilolmayman. Sizdan o'tinaman, hech bo'lmasa, oz vaqt dengizda yurib, o'zimni sinab ko'rish uchun otamdan ijozat olib bering; agar dengizchilar hayoti yoqmasa, uyga qaytib kelaman va keyin, o'layin agar, hech qayoqqa jilmayman. Otam o'z

xohishi bilan rozilik bersin, yo'qsa uning ruxsatini olmayoq ketishga majbur bo'laman.

Oyim mendan juda xafa bo'lib, bunday dedi: — Hayronman, otang bilan gaplashganingdan keyin, qanday qilib tag'in/shu haqda o'ylay olasan, axir! Otang dengiz sayohatini butunlay esingdan chiqargin, degan edi-ku. Axir, qaysi ishning boshini tutishing kerakligini u sendan ko'ra yaxshi biladi-ku. O'zingni xarob qilging kelsa, hoziroq jo'nab ketaqol, ammo amin bo'lginki, sening sayohatingga otang bilan ikkimiz aslo rozilik bermaymiz. Onam bu ishda yordam beradi, deb chakki o'ylabsan. Lekin bu gaplaringni bittasini ham otangga aytmayman. Yo'q. Keyincha, dengizda yurib muhtojlik ko'rganingda, jafo chekkaningda oyim yo'l qo'ygan edi, deb meni ayblashingni istamayman.

Ko'p yillardan keyin, bilsam, oyim ishqilib o'sha gapimizning hammasini oqizmay-tomizmay o tamga aytibdi. Otam xafa bo'lib va og'ir nafas olib, unga bunday debdi:

— O'g'lingni dardini bilolmadim. O'z yurtimizda u qiyinchilik ko'rmay muvaffaqiyat qozonishi va baxt topishi mumkin. Biz boy-badavlat bo'lmasak ham, uncha-muncha pulimiz bor. U hech narsaga muhtoj bo'lmay, bahuzur biz bilan yashasa bo'ladi. Agar u elma-el kezib ketadigan bo'lsa, haligacha odam bolasi boshiga tushmagan musibatlarga duchor bo'ladi. Yo'q, men uning dengizda yurishiga ijozat berolmayman. Vatandan narida u yolg'iz qoladi, mabodo biror falokat yuz bersa, unga taskin beradigan do'st topilmaydi. U vaqtda o'z mulohazasidan pushaymon yeydi-yu, ammo o'kinishi befoyda bo'ladi!

Shunga qaramay, men bir necha oydan keyin o'z uyimizdan qochib ketdim. Voqea bunday bo'ldi: bir o'rtog'im otasining kemasida Londonga boradigan bo'lib qoldi. U, kemaga bepul tushib borasan, deb meni o'zi bilan borishga unday boshladi.

Shunday qilib otamdan ham, oyimdan ham ruxsat olmay — yomon bir vaqtda — 1651-yil 1-sentabrda Londonga jo'nab ketayotgan kemaga tushdim.

Bu yaxshi ish emas edi: kekxa ota-onamni tashlab ketib men insofsizlik qildim, ularning maslahatlariga quloq solmay, farzandlik burchiga xilof ish qildim. Ko'p o'tmay men bu ishimdan qattiq pushaymon bo'ldim.

DENGIZDAGI BIRINCHI HODISA

Kemamiz hali Hamber hududidan chiqib olmasdanoq shimol tomondan sovuq shamol turdi. Osmonni bulut qoplab oldi. Dengiz mavj ura boshladi.

Men bungacha dengizda hech bo'lmagan edim, shuning uchun ham lohas bo'lib, ko'nglim ayniyverdi. Boshim aylanib, oyoqlarim qaltiray

boshladi, yiqilib tushishimga sal qoldi. Katta to'lqinlar kemaga har gal kelib urilganda, men hozir dengizga g'arq bo'lamiz, deb o'ylar edim. Kema har gal baland ko'tarilgan to'lqin ustidan pastga sho'ng'iganda, men u endi qaytib ko'tarila olmasa kerak, der edim.

Agar omon qolsam, qadamlarim yana quruq yerga tegsa, darhol uyga — otam yoniga qaytib boraman va umrim bo'yi kema palubasiga qadam bosmayman deb, ming bor tavbalar qildim.

Mening bu yaxshi niyatlarim bo'ron quturib turgan vaqt uchun kifoya qildi, xolos.

Shamol tinib, to'lqin pasayishi bilan o'zimni ancha yengil seza boshladim. Durust, hali dengiz kasalidan butunlay xalos bo'lolganim yo'q, lekin kechga yaqin havo ochildi, shamol tamom to'xtadi, kishini zavqlantiradigan go'zal kechki payt boshlandi. Quyosh yarqirab chiqdi. Shamolsiz sokin dengiz quyosh nurida shunday go'zal manzara hosil etdiki, men bundaqa ko'ngil ochuvchi dilxush manzarani hech qachon ko'rmagan edim.

Tun bo'yi rohat qilib uxladim. Ertasiga ham quyosh kechagidek yarqirab chiqdi. Menda kechagi loxaslikdan nom-u nishon ham qolmadi. Ko'nglim darhol orom topib, dilim xush bo'ldi va kecha menga shafqatsiz va qo'rqinchli bo'lib tuyilgan dengizga hayratlanib tikila boshladim, u bugun juda beozor va orombaxsh edi.

Shu paytda, qasd qilgandek, meni o'zi bilan birga borishga tashviq qilgan o'rtog'im yonimga kelib yelkamga urdi va:

— Xo'sh, og'ayni, kayfing qalay? Qo'rqqaningga imonim komil. Rostini ayt: kecha shabboda turganda xo'b qo'rqding-a? — dedi.

— Shabboda deysanmi? Shabboda emish-a? U — quturgan bo'ron ediku. Bunday dahshatli bo'ronni men tushimda ham ko'rgan emasman!

— Bo'ron deysanmi? Esingni yepsan! Seningcha shu ham bo'ronda-a? Yo'q, bu hali holva! Aytmoqchi, sen dengizda birinchi bo'lishing:

qo'rqqaningga ajablanib bo'lmaydi... Yur, og'ayni, yaxshisi sharbat qaynatirib, bir stakandan ichaylig-u, bo'ronni esdan chiqaraylik. Bunga qara, qanday yaxshi kun! Ajib havo, shunday emasmi?

Xullas, ish hamma dengizchilarga xos shumlikka aylandi: sharbat qaynatildi, men ichib toza mast bo'libman va hamisha va'da, tavbalarimni, darhol uyga qaytib ketish haqidagi fikrlarimni vinoga g'arq qilib yuboribman. Dengizda sokinlik paydo bo'lishi bilanoq, to'lqin yutib yuboradi deb qo'rqishlarim ham yo'qoldi va shu ondayoq hamma yaxshi niyatlarimni unutib yubordim.

Oltinchi kuni Yarmut reydigaga yetib keldik. Bo'rondan keyin shamol ro'paradan urib turdi, shuning uchun biz juda sekin yurdik. Yarmutda langar

tashlashga majbur bo'ldik. Orqadan shamol turishini kutib yetti-sakkiz kun shu yerda turib qoldik.

Shu kunlarda Nyuksladan reydgga ko'p kema kelib to'xtadi. Agar shamol tobora kuchayib bormaganda, besh kundan keyin esa yana ham zo'rayib dovulga aylanib ketmaganda edi, biz bunchalik uzoq to'xtab qolmay, suv kuchayishi bilan daryoga chiqib olgan bo'lar edik.

Kemamizning langarlari va langar arqonlari mahkam bo'lganidan matroslarımız juda xotirjam bo'lib, sira parvo qilmadilar. Ular, bizning kemamiz har qanday xavf-xatardan xoli deb ishongan edilar va shuning uchun ham butun bo'sh vaqtlarini o'yin-kulgi bilan o'tkazar edilar. Ammo to'qqizinchi kuni ertalab shamol yana kuchaydi va sal o'tmay dahshatli dovulga aylanib ketdi. Juda sinalgan, tajribali dengizchilar ham qattiq qo'rqdilar. Kapitanimizning goh kayutaga, goh kayutadan chiqib mening yonimdan o'tayotganda ohistagina ovoz chiqarib: «Biz halok bo'ldik! Biz halok bo'ldik! Tamom bo'ldik!» degan so'zlarini bir necha bor eshitdim. Lekin shunday bo'lsa ham u o'zini yo'qotib qo'ymadi, matrosning ishini ziyraklik bilan kuzatib, kemasini qutqazish uchun butun choralarni ko'rди.

Qo'qqisdan allakim, bizdan nariroqda turgan bir kema g'arq bo'lib ketdi, deb qichqirdi.

Dovul yana ikki kemani langardan surib, ochiq dengizga eltib tashladi. Ularni qanday falokat kutmoqda? Qattiq bo'ron machtalarning hammasini sindirib yuborgan edi.

Kechqurun shturman bilan botsman kapitan yoniga kelib, kemani qutqazib qolmoq uchun oldingi machtani kesib tashlash zarur, deyishdi.

— Bir minut ham kechikib bo'lmaydi! Buyuring, biz uni kesib tashlaylik, — deyishdi ular.

— Bir oz kutaylik, ehtimol bo'ron pasayar, — dedi kapitan.

U machtani kestirishni sira istamas edi, lekin botsman, agar machta qoldiriladigan bo'lsa, kema dengizga g'arq bo'lib ketadi, deb isbot qilgandan keyin, kapitan noiloj rozi bo'ldi.

Oldingi machta (fok-machta) kesilgandan keyin, bosh machta (grot-machta) qattiq qimirlab, kemani lapanglata boshladi, oqibatda uni ham kesib tashlashga majbur bo'lindi.

Tun boshlandi. Remaning ikkinchi qavatidagi omborga tushgan bir matros, kemaga suv kiryapti, deb qichqirdi. Omborga yana bir matrosni yubordilar, u ham, suv to'rt futcha ko'tarilibdi, deb xabar berdi.

Kapitan:

— Hammangiz nasos mashinalar bilan suvni chiqarib tashlanglar! — deb buyruq berdi.

Bu komandani eshitib, qo'rqib ketganimdan behud bo'lib qolibman: o'layotgan odamdek karavotga chalqanchasiga cho'zilib qoldim. Lekin matroslar meni turtishib, ishla deb talab qilishdi.

— Shuncha bekor yotganing yetar, tur, ishla!

Men noiloj nasos mashina yoniga kelib, kuchim boricha tirishib suvni sepib tashlashga tutindim.

Shu mahal shamolga bardosh berolmagan kichkina yuk kemalari langarlarini ko'tarib, ochiq dengizga chiqib ketishdi.

Kapitan, to'plardan o'q otib, bizning qattiq xavf ostida ekanimizni ularga ma'lum qilishni buyurdi. To'plarning gumburlashini eshitib, men kemamiz majaq-majaq bo'lib ketdi, deb o'yladim. Men qo'rqqanimdan behush bo'lib qoldim. Lekin shu paytda har kim o'zini qutqazib qolish bilan ovora edi, menga hech kim e'tibor ham bermadi, menga nima bo'lgani bilan qiziqmadi ham. Matroslardan biri meni oyog'i bilan surib qo'yib, mening o'rnimda ishlay berdi. Hamma meni o'ldi deb ishongan edi. Men ancha vaqt shu holda yotdim.

Hushimga kelgandan keyin yana ishga tutindim. Matroslar tinmay ishlasa ham, ombordagi suv tobora ko'paymoqda edi.

Kemaning g'arq bo'lib ketishi aniq edi. To'g'ri, dovul sal pasaya boshlagan bo'lsa ham, lekin gavanga yetib olguncha suv ichida turishga zarracha ham holimiz qolmagan edi. Shuning uchun kapitan biror odam bizni halokatdan qutqazib olar degan umid bilan to'plardan to'xtovsiz otib turdi. Nihoyat, yaqinimizdagi kichikroq bir kema bizga yordam ko'rsatmoq uchun qayiq yuborishga jur'at qildi. Qayiq xavf-xatarlardan o'tib, bizning kemamizga zo'rg'a yaqinlashdi. Afsuski, biz unga tusholmadik, chunki odamlar bizni qutqazmoq uchun o'z jonlarini ayamay zo'r berib eshkak eshib qayiqni haydasalar ham, bizning kemamizga olib kelishning hech ilojini qilolmadilar. Biz ularga arqon tashladik. Ular ancha vaqtgacha arqonni ushlay olmadilar, chunki bo'ron arqonni hadeb boshqa tomonga uchirib ketaverdi. Lekin baxtimizga, botirlarning bittasi epchillik ko'rsatdi va ko'p harakatlari bo'sh ketsa ham, oxiri arqonning uchini ushlab oldi. Shundan keyin qayiqni kemamizning quyrug'iga tortib keltirib, hammamiz unga tushib oldik. Biz ularning kemasiga bormoqchi edik, lekin to'lqinga qarshi yurib bo'lmadi, to'lqin bizni qirg'oqqa qarab olib ketdi. Qayiqni shu tomongagina yurgizish mumkin bo'ldi, xolos.

Oradan chorak soat o'tar-o'tmas bizning kemamiz suvga g'arq bo'la boshladi. Biz tushib borayotgan qayiqni irg'itib-irg'itib borayotgan to'lqin juda baland bo'lganidan qirg'oqni ko'rib bo'lmas edi. Qayig'imiz to'lqin sirtiga ko'tarilib chiqqan daqiqalardagina qirg'oqqa to'plangan olomonni ko'ra oldik: biz qirg'oqqa yaqinlashgach, bizni suvdan chiqarib olishga tayyorlanayotgan odamlar uyoqdan-buyoqqa yelib-yugurishar edi. Ammo biz qirg'oqqa juda sekin borar edik.

Ko'p mashaqqatlar tortib, oxiri kechqurunga borib quruq yerga chiqa oldik. Yarmutga piyoda ketdik. U yerda bizni yaxshi kutib oldilar: shahar aholisi bizning baxtsizlikka uchraganimizni bilib, yaxshi uylar tayyorlab qo'ygan ekan. Bizni lazzatli taomlar bilan mehmon qilishdi, Londongacha yoki Gullgacha yetib olishimizga yetadigan pul ham berishdi.

Mening ota-onalarim Gulda edi, shuning uchun men albatta, ular yoniga qaytib borishim kerak edi. O'zboshimchalik qilib qochib ketgan bo'lsam ham, ular mening gunohimni kechirar edilar va hammamiz ham baxtiyor bo'lur edik.

Dengizda yana mashaqqat va kulfatlarga yo'liqishimga aql yetib turgan bo'lsa ham, ammo shum taqdir meni yana dengiz sarguzashtlariga undadi. Mening sayyohlikka bo'lgan kuchli zavqim bo'shashmadi va men yana nima qilib bo'lsa ham kemaga tushish, dengizda olamni kezib chiqish to'g'risida o'ylay boshladim. Mening do'stim (dengizga cho'kib ketgan kema otasiga qarashli o'sha yigitcha) endi juda xafa va g'amgin edi: yuz bergan baxtsiz hodisa uni ezmoqda edi. U meni otasi bilan tanishtirdi. Otasi ham cho'kib ketgan kemaga qattiq achinmoqda edi. Chol menga jiddiy yo'sinda tikilib turib, bunday dedi:

— Yigitcha, siz bundan so'ng dengizda yurmang. Darhol uyga qaytib borib, ota-onangizdan uzr so'rang. Otasining roziligini olmasdan sayohat qilgan kishi baxt topa olmaydi.

U haq gapni aytayotganini tushundim va unga hech e'tiroz bildira olmadim. Shunday bo'lsa ham men uyimizga qaytib bormadim, yor-u birodarlarimning ko'ziga ko'rinishga yuzim chidamadi. Nazarimda, qo'shnilarimiz go'yo meni masxara qilayotganday, do'stlar va tanish-bilishlarimiz muvaffaqiyatsizlikka uchraganimdan kulayotganday bo'ldilar. Men uyga qaytib boraymi yoki yo'qmi deb ko'p o'ylaganimdan keyin Gullga emas, Londonga qarab ketdim.

ROBINZONNING ASIR TUSHGANI. QOCHGANI. BRAZILIYAGA BORGANI

O'sha vaqtdagi menga o'xshagan shum va sayoq yigitchalar odatda yomon odamlar orasiga tushib qolib, bir-ikki yilda butunlay buziladi va batamom yo'ldan chiqib ketadi. Toileimga, men bunday odamlarga yo'liqmadim.

Londonga kelish bilan men keksaroq bir hurmatli kapitan bilan tanishib oldim. Bu odam menga ko'p yaxshilik qildi. Men tanishguncha u o'z kemasida

Afrika sohillariga, Gvineyaga borib kelgan ekan. Bu sayohatidan u juda katta foyda ko'ribdi. U, shu kunlarda yana o'sha o'lkalarga safar qilmoqchi bo'lib turgan ekan.

Men ancha dilkash bo'lganimdan unga yoqib qoldim. U bo'sh vaqtlarida men bilan hamsuhbat bo'ldi. Dengizning narigi tomonidagi mamlakatlarni ko'rishni orzu qilib yurganimni bilib, meni 'zi bilan birga borishga taklif qildi.

— Siz hech sarf qilmaysiz, men sizdan borishuchun ham, ovqat uchun ham pul olmayman, — dedi u. — Agar bu yerdan biror buyum olib ketishga imkoningiz bo'lsa, Gvineyada u buyumlarni ko'p foydasiga sota olasiz va undan keladigan foydani hammasi o'zingizniki bo'ladi. To'lingizni sinab ko'ring — zora baxtingiz chopsa.

Bu kapitan — ko'nglida kiri yo'q, to'g'ridil odam bo'lib, hamma unga ishonganidan uning taklifini xursandlik bilan qabul qildim.

Gvineyaga jo'nab ketayotib qirq funt sterlingga¹ bir oz yuk oldim: mening olgan yukim yovvoyi odamlar yurtida bozori chaqqon bo'lgan turli o'yinchoqlar edi.

Qarindoshlar bilan xat yozishib turar edim. Bu qirq funt pulni topishda menga o'shalar yordam berishdi; men ularga savdogarlik qilmoqchiman deb xat yozdim. Ular onamni, ehtimol otamnidir, mening dastlabki ishimga bir oz pul bilan yordam berib turgani unatibdilar.

Afrikaga qilgan mana shu safarimni sayohatlarim orasida eng muvaffaqiyatli bir safar edi, desa bo'ladi. Albatta, men kapitan beg'araz, yaxshi odam bo'lganligi orqasida shunday muvaffaqiyatga erishdim. Yo'lda ketayotganda u menga hisob ilmini va kemachilik ishini o'rgatdi. U o'z tajribalarini menga aytib, men bilan dillashgani uchun xursand edi, men bo'lsam, uning gaplarini eshitganim va undan o'rganganim uchun xursand edim.

Sayohat orqasida men ham dengizchi, ham savdogar bo'lib oldim, o'z o'yinchoqlarimni besh qadog'u to'qqiz unsiya oltinga almashdim. Londonga qaytib kelgandan so'ng bu oltindan ikki yuz oltmish funt sof foyda ko'rdim.

Shunday qilib, men o'zimni Gvineyaga borib savdo qiladigan sanoatchi boy deb hisoblasam bo'ladi. Lekin baxtinga qarshi mening do'stim kapitan Angliyaga qaytib kelgandan so'ng tez orada vafot etdi va men ikkinchi dafa, do'stimning maslahat va yordamiga tayana olmay, o'zboshimcha safarga chiqdim.

Men Angliyadan o'sha kemada jo'nadim. Mening bu safarim bu dunyoda odamlar qilgan safarlar ichida eng kulfatli safar edi.

Dengizda ko'p yurib Kanar orollariga yaqin kelganimizdan keyin, tong otar paytda bizga dengiz qaroqchilari hujum qildi. Bular Solih turklaridan iborat qaroqchilar edi. Ular bizni uzoqdan ko'riboq, kemalarini jahd bilan yurgizib bizni quva boshladilar.

Dastlab, ulardan qochib qutula olamiz degan umid bilan biz ham yelkanlarni ko'tarib kemani jadal yurgizdik. Ammo besh-olti soatdan so'ng ular bizni quvib yetishlari muqarrar bo'lib qoldi. Biz jangga tayyorlanmoq zarurligini tushundik. Bizning o'n ikkita to'pimiz bor edi, dushmanning to'plari esa o'n sakkizta edi.

Kunduz soat uchlarda qaroqchilar kemasi bizni quvib yetdi, lekin qaroqchilar katta xato qildilar; bizga kemaning quyruq tomonidan yaqin kelish o'rniga, ular chap tomondagi bortdan kela boshladilar, kemaning bu tomonida bizning sakkizta to'pimiz bor edi. Ularning shu xatosidan foydalanib, biz to'plarning hammasini to'g'rilab birakayiga o'q uzdik.

Turklar ikki yuz kishicha bor edi, shu sababdan ular to'plardan va shu bilan birga ikki yuz miltiqdan bizning kemamizga baravar o'q yog'dirdilar. Baxtimizga, bizning hech qaysimizga o'q tegmadi, hammamiz sog'-salomat qoldik. Shu jangdan so'ng qaroqchilar kemasi yarim mil orqaga chekinib, qaytadan hujum qilishga tayyorlana boshladi. Biz o'zimizni yana mudofaa qilishga tayyorladik.

Bu safar dushmanlar bizning kemamizga o'ng tomondagi bortdan kelib, ilmoqlar bilan bortga osilib chiqa boshladilar; oltmishga yaqin dushman kema sahniga chiqib olib, machtalarni jadallik bilan kesib yiqita boshladilar.

Biz ularni miltiqlardan o'q yog'dirib qarshi oldik va kemadan ikki marta quvib tushirdik, lekin shunga qaramay taslim bo'lishga majbur bo'ldik, chunki bizning kemamiz bundan so'ng yurish uchun yaramay qolgan edi. Bizdan uch kishi o'ldi, sakkiz kishi yarador bo'ldi. Bizni asir qilib, arablarga qarashli Solih portiga olib ketdilar.

Qolgan inglizlarning hammasini mamlakat ichkarisiga, zolim sultonning saroyiga yubordilar. Qaroqchilar kemasining kapitani meni o'ziga qui qilib olib qoldi, chunki ular orasida yoshi va chaqqoni men edim.

Otamning bir kunmas-bir kun baloga yo'liqasan va senga yordam beradigan odam bo'lmaydi, degan gaplari yodimga tushdi va qattiq pushaymon bo'lib, yig'ladim. Otam aytgan baxtsizlik balosi ana shu bo'lsa kerak, deb o'yladim. Ammo hozir tortayotgan alam-qayg'ularim bundan keyin duchor bo'ladigan kulfatlar oldida holva ekani xayolimga kelgani ham yo'q.

Yangi xo'jam bo'lmish qaroqchilar kemasining kapitani kemalarni talagani borganda o'zi bilan birga meni ham olib boradi, deb umid qilib yurdim. Bir kunmas-bir kun uni ispan yoki Portugaliya kemachilari qo'lga tushuradi va shundan keyin men yana ozodlikka chiqaman, deb qattiq ishongan edim.

Lekin tez orada bu umidlarimning behuda ekanini tushundim, chunki mening xo'jam birinchi marta dengizga safar qilgandayoq meni odatda qullar bajaradigan og'ir ishlarni qilish uchun uyda qoldirib ketdi.

Shu kundan boshlab men faqat qochib qutulish haqida o'yladim. Lekin qochib ketishning hech iloji yo'q edi: men yolg'iz ham ojiz edim. Asirlar orasida men

ishona oladigan bitta ham ingliz yo'q edi. Qutulishning hech ilojini topolmay ikki yil asirlik azobini tortdim.

Lekin uchinchi yilga o'tganda men qochib qutulishga muyassar bo'ldim.

Mening qutulishimga quyidagi hodisa sabab bo'ldi. Mening xo'jam doim kema qayig'ini olib haftasiga bir-ikki marta dengizning qirg'oqqa vaqin joylarida baliq ovlar edi. U har safar meni va yana Ksuri degan bolani o'zi bilan birga olib ketar edi. Biz eshkaklarni zo'r berib eshar va qo'limizdan kelganicha xo'jayinimizni xursand qilar edik. Men baliq ovlashga ancha usta bo'lganimdan men bilan haligi Ksuri degan bola ikkimizni xo'jam o'z qarindoshi bo'lgan bir chol arabning nazorati ostida ba'zan baliq ovlab kelishga yuborar edi.

Bir kuni mening xo'jam katta mansabli ikki mavrni o'zi bilan yelkanli kemada sayr qilishga taklif etdi. Bu safar uchun u ko'p ovqat tayyorladi. Bu ozuqalarni kechqurundan boshlab qayiqqa yubortirgan edi. Qayiq katta edi. Xo'jayin o'zining kemadagi duradgor ustasiga bundan ikki yil oldin qayiqqa kayuta va kayuta ichiga esa oziq-ovqat asraydigan ombor qildirib qo'ygan edi. Oziq-ovqatning hammasini u omborga men joylashtirdim.

— Ehtimol mehmonlarning ov qilgisi kelar, — dedi xo'jayin, — kemadan uchta miltiq olib, qayiqqa keltirib qo'ygin.

Men buyurilgan ishning hammasini bajarib, qayiqning sahnini yuvdim, machta bayrog'ini ko'tarib, ertasiga ertalabdan boshlab qayiqda mehmonlarni kutib turdim. Birdan xo'jayin kelib, bugun mehmonlarim kelmaydi, ular zarur ish bilan band bo'lib qolishdi, dedi. So'ngra, u menga, haligi Ksuri degan bolaga va mavrga: dengiz qirg'og'iga yaqin joydan baliq tutib kelinglar, dedi. — Do'stlarim kechqurun ovqatga kelishadi — dedi u.

Ozodlik to'g'risida ko'pdan beri o'ylab yurgan orzu menda yana paydo bo'ldi. Endi mening kemam bor. Xo'jayin ketgan zamonq, men baliq ovlash uchun emas, uzoq safarga jo'nash uchun tayyorgarlik ko'ra boshladim. To'g'ri, men qayoqqa yo'l olishni bilmas edim, lekin qullikdan qutulmoq uchun har qanday yo'l ham yaxshi.

— O'zimiz uchun biror ovqat olishimiz kerak edi. Mehmonlar uchun tayyorlab qo'yilgan ovqatga xo'jayindan ruxsatsiz tega olmaymiz, — dedim mavrga.

Mavr fikrimga qo'shildi va darrov katta bir korzinkada yog'liq patir bilan uch ko'za suv olib keldi.

Men xo'jayinning vinosi qayerda turishini bilar edim, mavr borib ovqat keltirguncha men kemadagi hamma shishalami go'yo oldindan xo'jayin uchun keltirib qo'yilgandek qilib qayiqning omboriga joylashtirdim. Bundan tashqari, katta bir bo'lak mum (ellik qadoqcha), yana bir kalava ip, arra va bolg'acha ham keltirib qo'ydim. Keyinchalik bular hammasi, ayniqsa mum bizga asqotdi, mumdan shag'am qildik.

Men yana bir hiyla o'ylab topdim va soddadil arabni tag'in aldadim. Uning nomi Ismoil bo'lganidan hamma uni mulla der edi. Men unga mana bunday dedim: — Mulla, kemada xo'jayinning miltig'i bor. Biz oz dori bilan bir necha o'q topsak yaxshi bo'lar edi. Ehtimolki, o'zimizga ovqat uchun qush otib olish nasib bo'lar. Xo'jayinning kemada dorisi va sochma o'qlari bor, men qayerda turishini bilaman. — Mayli, olib kelaman, — dedi u.

Arab katta bir charm xaltada bir yarim qadoqcha, balki undan ham oshiq keladigan miltiq dorisi, yana bir xaltada sochma o'q olib keldi. U yana tayyorlangan o'q ham keltirdi. Bulaming hammasini qayiqqa joyladik.

Bundan tashqari xo'jayinning kayutasidan yana biroz dori topildi, men xumchadagi vino yuqini to'kib tashlab, unga dorini solib qo'ydim.

Uzoq safar uchun zarur narsalarning hammasini g'amlab olib, biz go'yo baliq oviga ketayotgan odamlardek gavandan chiqib jo'nadik.

Men qarmoqni suvga solib boraverdim-u, lekin hech baliq tutmadim (qarmoqqa baliq tushsa ham men uni jo'rttaga tortib olmadim).

— Biz bu yerdan bitta ham baliq tutolmaymiz __ dedim arabga, — quruq qaytib borsak, xo'jayin bizga rahmat demaydi. Dengizning ichkarirog'iga borish kerak. Balki, qirg'oqdan nariroqda baliqlar ko'p ilinar.

U mening aldayotganimni payqamadi, gapimga unadi. U qayiqning burnida borar edi, chodirni ko'tardi.

Men bo'lsam, qayiqning quyruq'ida rulni boshqarib borar edim. Qayiq dengiz ichkarisiga uch milcha kirgandan keyin rulni bolaga berib, o'zim qayiqning burniga qarab yurdim, men arabning orqa tomonidan borib, uning belidan ushlab dast ko'tarib dengizga irg'itdim. U darrov suv yuziga chiqdi, chunki suzishga juda usta edi. Dunyoning qaysi burchiga olib ketsang ham boraman, meni qayiqqa chiqarib ol, deb yalina boshladi. U juda tez suzganidan bizga yetay deb qoldi (shamol bo'sh esganidan qayiq zo'rg'a yurmoqda edi). Arabning bizga tezda yetib olishiga ko'zim yetdi, darhol kayutaga kirib miltiqni olib chiqdim-da, uni nishonga olib turib, bunday dedim:

— Men senga yomonlik qilmayman. Lekin hoziroq xarxasha qilmay, uyga qarab qayt! Sen suzishga ustasan, dengiz esa tinch, bazo'r qirg'oqqa yetib olasan. Orqangga qayt, senga ziyon yetkazmayman, agar qayiqning orqasidan ergasha bersang otib tashlayman, chunki men uzul-kesil ozodlikka chiqishga qaror berganman.

U qirg'oq tomonga burilib ketdi, uning suzib qirg'oqqa yetib olishiga ishonaman.

Bolani dengizga uloqtirib tashlab, shu arabni o'zim bilan birga olib ketishim mumkin edi, albatta, lekin cholga ishonib bo'lmas edi, men uning xo'jayiniga sadoqati baland ekanini bilar edim.

Arab qayıqdan orqada qolib ketgandan keyin, bolaga qarab bunday dedim:

— Ksuri, menga mehr qo'yib halol xizmat qilsang, seni katta odam qilib chiqaraman. «Xudo haqi sizga xiyonat qilmayman, deb qasam ich, bo'lmasa seni dengizga uloqtirib tashlayman.

Bola ko'zlarimga tikilib turib jilmaydi va «umr bo'yi sizga sodiq bo'laman, siz xohlagan tomonga boraman», deb qasam ichdi. U shu qadar sofdillik bilan gapirdiki, unga ishonmasligim mumkin emas edi.

Arab suzib ko'zdan g'oyib bo'lib ketguncha, odamlar bizni go'yo Gibraltarga ketyapti, deb o'ylasin degan niyat bilan ochiq dengizga qarab boraverdim.

Qosh qoraya boshlashi bilanoq sharqdan uncha uzoqlashib ketmay janubga tomon yo'l tutdim, chunki qirg'oqdan uzoqlashib ketishni istamadim. Salqin shamol esib tursa ham, lekin dengiz bir xilda tinch, shu sababdan biz ancha tez borar edik.

Ikkinchi kuni soat uchlarda birinchi marta quruq yer ko'rindi. Biz Solihdan bir yuz ellik mil janubga kelib qolgan, Marokash sultonining va boshqa Afrika podsholarining yeridan juda uzoqlashib ketgan edik. Biz yaqinlashib kelgan qirg'oqda odamzod yo'q edi.

Lekin men asirlikda bo'lib juda yurak oldirib qo'ygan edim, shu sababdan, yana arablarga asir tushib qolmayin, degan vahima bilan orqadan esayotgan shamoldan foydalanib, qayıqni juda qattiq haydadim, besh kungacha langarga yotmay va qirg'oqqa to'xtamay hadeb olg'a qarab yura berdim.

Besh kundan keyin shamol o'zgarib, janub tomondan esa boshladi. Orqamdan birovning quvib kelish xavfidan ko'nglim to'q bo'lgani uchun qirg'oqqa tushishga qaror berdim va kichkina bir daryoning hududiga langar tashladim. Bu daryoning qanday daryo va qayerdan oqib kelishini va uning qirg'oqlarida qanday odamlar turishini bilolmadim. Ammo daryoning sohili quruq dasht edi, men buni ko'rib suyundim, chunki odamzodni ko'rishga hech yuragim qolmagan edi.

Ichish uchun suv olishim kerak edi, xolos. Kechga yaqin daryoga kelib to'xtadik va qosh qoraygandan keyin quruq yerga chiqib atrofni kuzatmoqchi bo'ldik. Lekin qorong'i tushdi deguncha odamni vahimaga soladigan ovozlari eshitila boshladi: daryo bo'yi har turli hayvonlar bilan to'la edi, ular o'kirishar, irillab vovullashar ediki, bec'hora Ksurining qo'rqqanidan o'ti yorilay dedi va menga, tong yorishguncha qayıqdan chiqmang, deb yalina boshladi.

— Durust, Ksuri, tong yorishguncha turamiz! — dedim. — Ammo yorug'da bizni odamlar ko'rib qolishi ehtimol, unda boshimizga yirtqich yo'lbars va sherlardan ham battaroq kunni solishi mumkin-da.

— Biz ularga qarab o'q uzamiz, qo'rqib qochib ketishadi! — dedi kulib Ksuri. Bolaning ruhi tushmaganini ko'rib juda xursand bo'ldim. U bundan keyin ham o'zini shunday dadil tutsin deb unga bir qultum vino berdim.

Men uning maslahatiga ko'ndim, biz tun bo'yi qayiqdan chiqmay, miltiqni qo'limizga tutib, langarda turdik. Tong otguncha mijja qoqqanimiz yo'q.

Langar tashlaganimizdan keyin ikki-uch soat o'tgach, qirg'oqda allaqanday hayvonlar zotidan bo'lgan bahaybat yirtqichlarni ko'rdik (ular qanaqa hayvon ekanini o'zimiz ham bila olmadik). Ular daryo bo'yiga kelib, suvga tushishdi, tipirlashib suvni shapillata boshlashdi, aftidan, cho'milishdi shekilli. Ular suv ichida irillashib, yana bo'kirishdi. Men shu kungacha bunday qo'rqinchli ovozni sira eshitmagan edim.

Ksuri qo'rqqanidan qaltirab ketdi: rostini aytsam, men ham qo'rqdim. Ammo yirtqichlardan bittasi suvni shapillatib qarab kelayotganini eshitganimizdan keyin, ikkimiz yana ham battar qo'rqdik. Biz uning o'zini ko'ra olmadik, faqat harsillab pishqirayotganini eshitdik, uning ana shu harsillashidangina yirtqich bahaybat va dahshatli bo'lsa kerak, deb o'yladik.

— U arslonga o'xshaydi. Langarni bo'shatib bu yerdan keta qolaylik! — dedi Ksuri.

— Yo'q, Ksuri, langarni uzmaymiz, arqonni uzunroq qo'yib, dengiz ichkarisiga sal ketsak kifoya: hayvonlar bizning ketimizdan bormaydi,— deb e'tiroz bildirdim.

Shu so'zlarni aytib bo'lmasimdan, haligi yirtqich qayig'imizdan ikki eshkak bo'yi narida paydo bo'ldi. Men bir oz dovdirab turdim, ammo darhol kayutadan miltiqni olib chiqib, unga o'q otdim. Yirtqich orqasiga burilib, qirg'oqqa qarab suzib ketdi.

Men otgan miltiqning ovozi gumburlab eshitilgan hamono hayvonlarning faryod ko'tarib o'kirishidan daryo bo'yi go'yo bir dahshatxonaga aylandiki, buni tasvirlab bermoq qiyin. Aftidan, bu yerdagi hayvonlar miltiq ovozini avval sira eshitmagan bo'lsa kerak. Shundan so'ng men kechasi bu yerda daryo bo'yiga tushish mumkin emasligiga tamoman ishondim; ammo kunduzi tushib bo'ladimi, yo'qmi, bu ham hali bizga qorong'i; biror yowoyi odamga yemish bo'lishdan ko'ra arslon yoki yo'lbarsning changaliga tushgan yaxshi, albatta.

Ammo biz bu yerdami yoki boshqa bir joyga boribmi, harna qilib bo'lsa ham daryo bo'yiga tushmog'imiz shart, chunki bizning ichishga bir qultum ham suvimiz qolmagan edi. Tashnalik bizni juda qiynab qo'ydi. Nihoyat tong otdi ham. Ksuri, menga ruxsat bersangiz, sayoz yerdan qirg'oqqacha kechib borib, suv topib kelar edim, dedi. Men undan nega men emas-u sen borasan, deb so'ragan edim, u:

— Mabodo yowoyi odam kelib qolgudek bo'lsa, meni yesa ham, siz omon qolasiz, — deb javob berdi.

Bu javobidan meni benihoyat yaxshi ko'rib qolganligi aniq sezilib turar edi, buni ko'rib unga mehrim ortdi.

— Ikkimiz birga boramiz, Ksuri, — dedim, — mabodo yowoyi odam kelib qolgudek bo'lsa, biz uni otib tashlaymiz va u seni ham, meni ham yeyolmaydi.

Bolaga qotgan non bilan bir qultum vino berdim, keyin qayiqni qirg'oqqa yaqin olib keldik. Suvga tushib, daryo bo'yidagi sayoz joyga keldik. Biz miltiq bilan suv olish uchun ikkita ko'zachadan boshqa hech narsa olganimiz yo'q. Qayiqni ko'zdan qochirmaslik uchun qirg'oqdan nariga ketgim kelmadi. Men yowoyi odamlar tag'in o'z piragilariga' tushib bizning qayig'imizga kelmasinlar degan xavotirda edim. Lekin Ksuri qirg'oqdan bir milcha narida bir jarlikni ko'rib, ko'zani ko'targanicha yugurib ketdi.

Qarasam, u chopganicha qaytib kelmoqda. Qo'rqqanimdan: «Uni yowoyi odamlar quvladimikan? Biror yirtqich hayvonni ko'rib qo'rqdimikan, — deb o'ylay boshladim.

Unga yordam bermoq uchun yugurdim, lekin yaqinroq borgandan keyin uning yelkasida katta bir narsa osilib kelayotganini ko'rdim. Ksuri, bizdagi quyonga o'xshash bir jonivorni o'ldiribdi, bu jonivorning faqat yungi boshqacha rangda, oyoqlari uzunroq xolos. Bu jonivorning go'shtiga ikkimiz ham juda suyundik, ammo Ksuri, jarlikda juda ko'p toza suv bor ekan deganda, men yana ham suyundim.

Ko'zalarni suvga to'ldirib olib, haligi quyoning go'shtini pishirib xursandchilik qildik, keyin jo'nab ketdik. Biz bu yerda odamzoddan nishon ko'rmadik.

Bu daryodan chiqib ketganimizdan keyin, yo'l-yo'lakay yana bir necha joyda qirg'oqqa tushib suv oldik.

Bir kuni erta tong mahali bizga noma'lum bo'lgan bir burunga kelib langar tashladik. Suv qirg'oqqa urila boshlagan edi. Menga qaraganda ko'zi o'tkirroq bo'lsa kerakki, Ksuri shivirladi:

— Bu yerdan ketaylik. Huv, anovi tepaning ustida yotgan bahaybat hayvonga qarang U qattiq uyquda yotibdi, mabodo uyg'onib qolgudek bo'lsa, bizni xarob qiladi!

— Menga qara, Ksuri, qirg'oqqa borib, shu arslonni o'ldirib kel, — dedim. Bola qo'rqib ketdi.

— Uni o'ldirayin! Arslon meni chivindek yutib yuborar, — dedi u.

Men unga qimirlama dedim va boshqa hech so'z aytmay, kayutadan miltiqlarning hammasini olib chiqdim (bizning uchta miltig'imiz bor edi). Miltiqlarning eng katta va og'irini olib, miltiqning og'ziga yaxshilab doridan solib, qo'rg'oshindan yasalgan ikkita to'ng'iz otadigan o'q soldim, ikkin-chi miltiqqa ikkita katta o'q oldim, uchinchisiga esa, beshta kichikroq o'q solib qo'ydim.

Birinchi miltiqni qo'lga oldim-da, arslonni mo'ljallab turib otdim, men uning boshini nishonga olgan edim, lekin u oldingi oyoqlari bilan boshini bekitib yotgan edi, o'q uning oyog'iga tegib, kaftining suyaklarini mayda-mayda qilib yuboribdi.

Arslon bo'kirib o'rnidan turdi, lekin og'riqqa chidolmay yiqildi, keyin yana o'rnidan turib uch oyoqlab oqsaganicha sudralib qirg'oqdan nari ketdi. U jon-jahdi bilan shunday qattiq o'kirdiki, men bunday dahshatli ovozni hech qachon eshitgan emasman.

Otgan o'qim arslonning boshiga tegmaganidan xavotir oldim, ammo ikkinchi miltiqni olib yana otdim, bu safar o'qim mo'ljalga tegdi. Arslon xirillagan ovoz chiqarib, yiqildi.

Endi Ksuri yuragi dov berib, qirg'oqqa borish uchun ruxsat so'ray boshladi.
— Mayli, bor! — dedim.

Bola sakrab suvga tushib, bir qo'lida miltiqni ushlab, bir qo'llab suzganicha qirg'oqqa qarab ketdi. Yiqilgan arslon yoniga borib, miltiqning og'zini uning qulog'iga tirab turib, bir otishdayoq uni o'ldirdi.

Ovda arslonni otib o'ldirmoq yaxshi gap-u, lekin uning go'shtini yeb bo'lmas edi, shu sababdan, uch o'qni behuda isrof qilganimizga juda achindim. Shunda Ksuri, o'ldirilgan arslonning biror yerini kesib olaman dedi va qayiqqa qaytib kelganimizdan keyin mendan boltani so'radi.

— Nega? — dedim.

— Arslonning boshini kesib olaman, — deb javob qildi u.

Lekin arslonning boshini kesib olishga uning kuchi yetmadi; oldingi oyog'ini kesib, qayiqqa olib keldi. Oyoq juda katta edi. Mening xayolimga arslonning terisi bizning bir korimizga yarab qolar degan fikr keldi, men uning terisini shilib olishga qaror berdim. Biz yana qirg'oqqa bordik, lekin men ishga qanday kirishishni bila olmay hayron bo'lib turdim. Ksuri menga qaraganda ancha epchil chiqdi. Biz kun bo'yi shu ish bilan ovora bo'ldik. Terini kech kirgandagina shilib bo'ldik. Uni qayig'imizning ustiga yozib qo'ydik. Ikki kundan keyin teri oftobda tamom qurib, menga ko'rpa bo'ldi.

Bu qirg'oqdan jo'nab, to'g'ri janubga qarab yo'l oldik va o'n-o'n ikki kungacha muttasil yo'limizni o'zgartmay to'ppa-to'g'ri yurib bordik. Bizning oziq-ovqatimiz juda oz qoldi, shuning uchun qolgan ozuqalarni mumkin qadar tejashga harakat qildik. Men Gambiya yoki Senegala daryolarining, ya'ni Yashil burunga kelib tutashgan joygacha yetib olmoqchi bo'ldim. Bu yerda Ovrupodan kelayotgan biror kema uchrab qolar degan umidda edim. Bu yerlarda biror kemani uchrata olmasam, ochiq dengizga tushib orollarni qidirishim, yo bo'lmasa, yowoyi odamlar orasida halok bo'lishim turgan gap ekanini bilar edim, boshqa yo'l yo'q edi. Shuningdek, Ovrupodan keluvchi hamma kemalar, Gvineya qirg'oqlarigami, Braziliyagami yoki Hindistongami, ishqilib, qayoqqa borsalar ham, Yashil burundan o'tishini bilar edim. Shuning uchun, mening butun baxtim Yashil turunda Ovrupodan kelayotgan biror kemani Uchrata olishimda, deb o'ylardim.

«Agar shu yerda kema uchrata olmasam, dedim o'z-o'zimga.

Yana o'n kuncha o'tdi, yo'lni o'zgartmay janub tomonga boraverdik. Boshlab daryo bo'ylarida odamzod ko'rinmadi, keyin ikki-uch joyda qora tanli odamlarni ko'rdik, ular qirg'oqda bizga tikilishib turar edilar. Men qirg'oqqa tushib ular bilan suhbatlashmoqchi bo'ldim, lekin mening dono maslahatchim Ksuri:

— Tushmang! Tushmang! Tusha ko'rmang! — dedi.

Ksurining maslahatiga qaramay, shu odamlar bilan gaplashmoq niyatida qayiqni qirg'oqqa yaqinroq olib yura berdim.

Yovvoyi odamlar mening niyatimni fahmlashdi shekilli, ular ancha joygacha qirg'oq bo'ylab bizning orqamizdan yugurib borishdi.

Men ular quolsiz ekanini bildim; faqat bittasining qo'lida uzun, ingichka kaltak bor edi. Ksuri, uning qo'lidagi yoy, yovvoyi odamlar yoyni juda uzoqqa va kishini hayratda qoldirarlik darajada nishonga olib otadi, dedi. Shuning uchun o'zim uzoqroqda turib, imo-ishoralar bilan ularga biz ochmiz, bizga ovqat kerak, degan fikrni tushuntirdim. Ular maqsadimni tushundi. Ular ham shunday imo-ishoralar bilan menga, qayiqni to'xtatgin, sizlarga ovqat keltirib beramiz, degan fikrni anglatishdi.

Men yelkanni tushirdim, qayiq to'xtadi, yovvoyi odamlardan ikkisi allaqayoqqa yugurib ketishdi, yarim soatcha o'tgach, katta-katta ikki bo'lak quritilgan go'sht va shu yerda bitadigan ikki qop don olib kelishdi. Biz go'shtning nima go'shti, donning qanday don ekanini bilganimiz yo'q, shunga qaramay har ikkisini ham qabul qilib olishga hozir edik.

Ammo bu tortiqni qanday olish kerak? Qirg'oqqa tushishga yovvoyi odamlardan qo'rqamiz, ular bo'lsa bizdan qo'rqishadi. Har ikki tomon ham o'zini xavf-xatarsiz bilsin deb, yovvoyi odamlar ozuqalarni qirg'oqqa yaqin bir joyga qo'yib, biz ularni qayiqqa keltirib olgunimizcha o'zlari nariroqqa borib turishdi, keyin yana awalgi joylariga kelib turishdi.

Biz bu ozuqalar o'rniga ularga beradigan hech narsamiz bo'lmaganidan haligidek alomatlar bilan ularga minnatdorlik bildirdik.

Ammo shu ondayoq ularga xizmat ko'rsatmoq uchun bizga juda yaxshi imkon tug'ildi.

Biz hali qayiqni yurgizib bo'lmagan ham edikki, tepadan ikkita zo'r, bahaybat yirtqichning yugurib kelayotganini ko'rib qoldik. Ular to'g'ri dengizga qarab yugurishmoqda edi. Biz ular bir-birini quvib kelyapti deb o'yladik. Qirg'oqdagi odamlar, ayniqsa xotin-xalaj juda qo'rqib ketishdi. Faqat qo'lida yoy ushlagan kishigina o'rnidan qimirlamay turardi, qolganlari har tomonga qochib ketishdi. Ammo yirtqich hayvonlar odamlardan hech biriga ziyon yetkazmay to'ppa-to'g'ri dengizga qarab kelishdi. Ular har ikkisi o'zini suvga tashlab, sho'ng'ib

suza boshladi, bu holdan, ular faqat dengizga cho'milish uchun kelibdi deb o'ylash mumkin edi.

Ulardan biri suzib bizning qayig'imizga juda yaqin kelib qoldi. Men uning bizga bunchalik yaqin kelishini hech o'ylamagan edim, men ham dovdirab turmadim; miltiqni yovga ro'para qilib turdim. U nishonga olish mumkin bo'ladigan darajada yaqin kelishi bilanoq tepkini bosib, uning boshidan urdim. U shu ondayoq suvga botdi, keyin sho'ng'ib chiqib, goh suvga cho'kib, goh suv betiga chiqib qirg'oqqa qarab suzib ketdi. U og'iz-burniga suv to'lib, qoniga belanib jon talashib borar edi. U Qirg'oqqa yetib bora olmay o'ldi.

Miltiqning varanglagan ovozi eshitib va undan chiqqan o'tni ko'rib vahshiylar hang-u mang bo'lib qolishdi ba'zilari qo'rqqanidan o'likdek yer qoldi. Lekin yirtqichning o'lganligini va mening haligidek imo bilan ularni qirg'oqqa ketishga undayotganimni ko'rib, yuraklarini tutib, yv bo'yiga kelib to'planishdi; aftidan, ular ° Idirilgan yirtqichni suvdan olib chiqishni o'zlashar edi. Yirtqich cho'kib ketgan joining suvi qon bilan qizarib turar edi, shu sababdan men uni darrov topib oldim. Uni arqonga bog'lab arqonning bir uchini negrlarga tashladim, ular o'lik yirtqichni qirg'oqqa tortib chiqardilar. U yunglari tovlanib turuvchi juda chiroyli katta qoplon ekan. Negrlar behad xursand bo'lganliklaridan qo'llarini osmonga ko'tarar edilar, ular men qoplonni nima bilan o'ldirganimni bilolmay hayron edilar.

Ikkinchi yirtqich miltiqning ovozidan qo'rqib ketib, qirg'oqqa suzib chiqqida, boyagi tepaga qarab qochdi.

Negrlar o'lik qoplonning go'shtini yemoqqa orzumand ekanliklarini sezib, bu yirtqichni ularga tortiq qilib bersam juda xursand bo'lishadi, degan fikr xayolimga keldi. Imo-ishoralar vositasi bilan qoplonni olishlari mumkin ekanini bildirdim.

Ular mendan juda minnatdor bo'lishib, darhol ishga tutinishdi. Ularning pichoqlari yo'q edi, ammo kalta uchi o'tkir kaltakchalar bilan qoplonning terisini hash-pash deguncha shilib olishdiki, hatto biz pichoq bilan ham bunchalik tez shilib ololmagan bo'lur edik.

Ular menga go'shtdan olishni taklif qilishdi, lekin haligidek imo-ishoralar bilan, go'shtini sizlarga berdim, men olmayman, degan gapni anglatdim. Ulardan qoplonning terisini so'ragan edim, ular terini jon deb menga berishdi. Yowoyi odamlar menga yana ozuqalar keltirib berishdi, men ular bergan bu tortiqni juda xursand bo'lib oldim. Men ulardan yana suv so'radim; ko'zalarimizdan birini olib chiqib, suvimiz yo'qligini, uning bo'shligini va ulardan shu ko'zada suv so'raganimni bildirmoq uchun ko'zani to'ntarib qo'ydim. Ular allanima deb qichqirishdi. Sal o'tmay ikki xotin loydan yasalgan katta idishda (yowoyi odamlar loyni oftobda kuydirishsa kerak) suv olib kelishdi. Xotinlar bu idishni qirg'oqqa qo'yib, o'zlari boyagidek nariroqqa borib turishdi. Men Ksurining qo'lga uchchala

ko'zani tuttirib yubordim, u ko'zalarni suvga to'ldirib keldi. va oziq-ovqatni g'amlab olib, mehribon negrlar bilan xayrlashib, o'n bir kungacha ciirg'oqqa burilmay janub tomonga suzib bora berdim. Nihoyat o'n bir milcha narida dengiz ichiga turtib kirgan bir bo'lak yerni ko'rdim. Havo shamolsiz, tinch edi, bu yerni aylanib o'tmoq uchun qayiqni ochiq dengizga burdim. Bu orolchanning dengizga kirgan joyiga borgan pay-timizda, okean tomonda qirg'oqdan olti milcha narida boshqa bir orol borligini aniq ko'rdim va uzunchoq yer — Yashil buruni, uzoqdan ko'rina-yotgan narigi yer Yashil burunining orollaridan biri, degan juda to'g'ri fikrga keldim. Lekin orol juda uzoq bo'lganidan unga bormaslikka qaror berdim.

Bu choq Ksurining:

— Afandim! Afandim! Kema! — deb qichqirgan ovozini eshitdim.

Soddadil Ksuri, juda qo'rqib ketganidan es-hushini yo'qotib qo'yayozdi: bu kemani u bizning orqamizdan xo'jayin yuborgan kemalardan, deb o'ylabdi. Lekin men arablardan juda uzoq ketgani-mizni bilar va endi ular bizni ushlab ololmasligiga ishonar edim.

Kayutadan yugurib chiqib, darrov kemani ko'rdim. Hatto men bu kemani portugaliyaliklar kemasi ekanini ham payqadim. «Bu kema qui uchun borayotgan kema bo'lsa kerak, — deb o'yladim, — to'g'ri, u negrlarni tutib kelmoq uchun Gvineya qirg'oqlariga borayotir. Lekin diqqat bilan kuzatgandan keyin Remaning boshqa tomonga ketayotganini va qirg'oqqa kelib to'xtash-^m ixtiyor ham qilmaganini bildim. Shundan keyin qilib bo'lsa ham, kemapadagilar bilan gaplashmoq uchun chodirlarni ko'tarib, ochiq dengizga yo'l soldim.

Sal o'tmayoq, men qayiqni juda jadal yurgizib ham kemapadagilar mening signalimni yaqin masofaga borolmasligimga aniq "ondim. Lekin xuddi men qayiqni jadal yurgizgan paytda kemaning palubasidan (durbin bilan bo'lsa kerak) bizni ko'ribdilar. Keyin menga aytishlaricha, kemapadagilar bu qayiq Ovrupodan kelib dengizga g'arq bo'lgan biror kemaning qayig'i bo'lsa kerak deb o'ylashibdi. Meni yaqinroq kelsin degan niyat bilan kema sekin yura boshladi, uch soatdan so'ng men kemaga yetib oldim.

Mendan boshlab portugal tilida, keyin ispan tilida, so'ngra fransuz tilida kimsan, deb so'radilar, lekin bu tillardan birini ham bilmas edim.

Nihoyat shotlandiyalik bir matros men bilan ingliz tilida gaplashdi, unga, men inglizman, asirlikdan qochib kelyapman, dedim. Shundan keyin men va mening yo'ldoshimni juda samimiylik ko'rsatib kemaga taklif qildilar. Ko'p o'tmay bizni qayig'imiz bilan birga kema palubasiga chiqarib oldilar.

O'zimizni ozod kishi deb bilganimdan keyin shunday shod-xurram bo'ldimki, buni so'z bilan izhor qilib bo'lmaydi. Men qullikdan ham, o'lim vahimasidan ham qutuldim! Shodligim ichimga sig'mas edi. Xursand bo'lib ketganimdan, meni qutqazib olgan kapitanga bor molimning hammasini in'om qildim. Lekin u olmadi.

— Men sizning hech narsangizni olmayman, — dedi u, — Braziliyaga yetib borgandan keyin, hamma narsalaringiz o'zingizga qaytarib beriladi. Braziliyadan Angliya juda uzoq, agar narsalaringizni men olsam, siz u yerda ochlikdan halok bo'lasiz. Men sizni halok qilish niyatida qutqazmadim. Yo'q, yo'q, ingliz to'rasi, men sizni Braziliyagacha tekinga olib boraman, bu narsalaringiz u yerda ovqatlanish va undan o'z yurtigingizga yetib olmog'ingiz uchun koringizga yaraydi.

ROBINZONING BRAZILIYADA TURIB QOLGANI YANA DENGIZGA SAFAR QILGANI. KEMASINING HALOKATGA UCHRAGANI

Kapitan so'zining ustidan chiqadigan, muruvvatli va saxiy odam edi. U va'dalarining hammasini bajardi. U, mening narsalarimga matroslardan hech biri daxl qilmasin, deb buyurdi, keyin menga tegishli narsalarning hammasini ro'yxat qilib, o'z buyumlariga qo'shtirib qo'ydi. Braziliyaga yetib kelgandan keyin buyumlarni talab qilib oling, deb ro'yxatni menga topshirdi.

Kapitan mening qayig'imni sotib olmoqchi bo'ldi. Haqiqatan yaxshi qayiq edi. Kapitan, qayiqni o'z kemasi uchun sotib olmoqchi ekanini aytib, mendan bahosini so'radi.

— Siz menga shuncha ko'p yaxshilik qildingiz-ki, men qayiqqa narx aytib savdolashib o'tirishga o'zimni haqsiz deb bilaman. Berganingizni olaveraman, — dedim.

Shundan keyin kapitan Braziliyaga borish bilan qayiq uchun sakson chervon berish sharti bilan tilxat bermoqchi, bordi-yu, u yerda boshqa odam topilib narxini oshirsa, o'sha narxda pul to'lamoqchi bo'ldi.

Biz Braziliyagacha yo'lda hech shikast ko'rmadik, yigirma ikki kundan keyin Avliyolar buxtasiga kelib tushdik.

Bu yerga kelib tushish bilanoq tortgan mashaqqatlarim unutilib ketdi, endi men xo'rlangan qul emasman, hayotim yangidan boshlanadi, deb astoydil ishonдим.

Portugaliya kemasi kapitanining qilgan benihoya yaxshiligini hech vaqt unutmayman.

Kapitan meni olib kelgani uchun bir tiyin ham olmadi, buning ustiga uchta ko'zangacha — hamma"buyumlarimni bekam-u ko'st qaytarib ber-"!. arslon

terisiga qirq dukat, qoplon terisiga yigirma dukat pul to'ladi va umuman sotadigan ortiqcha buyumlarimning hammasi, shu jumladan, bir yashik vinoni, ikki miltiq, va qolgan mumni (uning bir qismini shag'am qilib yoqqan edik) sotib oldi. Xullas, buyumlarimning ko'pini sotib, Braziliya qirg'og'iga tushganimda kissamda ikki yuz yigirma funt sterling oltin pul bor edi.

Yo'ldoshim Ksuri bilan ajralgim kelmas edi. Ammo unga qildiradigan ishim yo'q; buning ustiga ovqat topib uni boqa olishga ham ishonmas edim. Shuning uchun, kapitan, rozi bo'lsangiz bolani kemamda shogirdlikka olib qolib, keyinchalik matros qilar edim, deganda juda suyundim. Ksuri yo'lda kapitanni yaxshi ko'rib qolganidan, shu kemada uning qo'l ostida ishlashini bilib juda xursand bo'ldi.

Braziliyaga kelganimizdan keyin do'stim kapitan meni o'ziga o'xshash odamparvar va ochiq ko'ngilli bir o'rtog'ining uyiga olib bordi. Bu odam qand lavlagi ekiladigan yerlarning va qand zavodining xo'jayini ekan. Men ancha vaqt shu kishining uyida turdim va shu tufayli qand lavlagi yetishtirishni o'rganib oldim.

Bu yerdagi odamlarning juda yaxshi kun ko'rishini va tez orada boyib ketishini ko'rib, men Braziliyadan joy olib, qand lavlagisi ekmoq fikriga tushdim. Bor pulimga ijaraga yer oldim va bo'lg'usi ekinzorimning hamda hovli-joyning rejasini tuzishga kirishdim. Londonda bir oz pulim qolgan edi, u pulni ham shu ishga xarjlashga qaror berdim.

Mening ekinzorim yonida Lissabondan ko'chib kelgan bir qo'shnim bor edi. Uning nomi Uells. Bu odam asli ingliz bo'lib, ko'pdan beri Portugaliyada turib qolgan edi. Biz uning bilan tez orada tanishib, juda yaqin do'st bo'lib ketdik. Ikkimizning ham mablag'imiz kam bo'lganlikdan dastlabki ikki yil ichida olgan hosilimiz bilan zo'rg'a tiriklik o'tkazdik. Lekin yer ishlanib hosilga kirishi bilan biz boyib ketdik.

Braziliyada to'rt yilcha istiqomat qilib, ishimni rivojga mindirib olganimdan keyin, ravshanki, men ispan tilini bilangina kifoyalani olmadim. Balki yaqin oradagi odamlar bilan, shu aatorda bizga yaqin joyda, dengiz bo'yida bo'lmish San-Salvador shahridagi savdogarlar bilan ham tanish-bilish bo'lib oldim. Bu odamlarning ko'pi men bilan do'st bo'lib ketdi. Biz bot-bot uchrashib turardik, men ularga ko'pincha o'zimning Gvineya qirg'oqlariga qilgan ikki safarim to'g'risida, u yerdagi negrlar bilan savdo qilishning, ya'ni har xil munchoq, pichoq, qaychi, bolta yoki oynalar olib borib, bularga oltin qumi va fil suyagi almashtirib kelish mumkinligi to'g'risida gapirib berar edim.

Ular mening so'zlarimni diqqat bilan eshitib, bu gaplarni uzoq muhokama qilar edilar.

Kunlardan bir kun bu odamlardan uchtasi mening uyimga kelib, oradagi gapni sir saqlashga mendan so'z olgandan so'ng bunday deyishdi:

— Hammamizning ham ekinzorimiz bor, ammo yerni ishlaydigan odamimiz yo'qligidan ishimiz rivoj topib ketmay turibdi. Siz o'zingiz borgan joydan qiyinchilik ko'rmay ko'p oltin qumi va boshqa qimmatbaho narsalar olib kelish mumkin, dedingiz. Biz kema bilan Gvineyaga oltin olib kelmoq uchun bormoqchimiz. Biz qora qullar sotib olib kelmoqchimiz. Oltinimiz bo'lsa, uylarimiz bo'lsa, ekinzordan ko'p hosil ola bilamiz. Siz Gvineyaga borishga rozi bo'lasizmi? Siz bu ish uchun bir chaqa ham pul qo'shmaysiz: u yerdan almashtirib kelish uchun lozim bo'ladigan mollarning hammasini sizga o'zimiz beramiz. Keladigan foydaga siz, mehnatingiz uchun biz bilan bab-baravar sheriksiz.

Men ularga bormayman, deyishim va bu serhosil Braziliyada uzoq vaqt turishim lozim deyishim kerak edi, ammo takror aytamanki, boshimga tushgan kulfatlar uchun doim o'zim aybdorman. "eagizda bo'ladigan yangi sarguzashtlar meni o'ziga maftun qildi va xursand bo'lganimdan boshim aylanib qoldi. dengizda sayohat qilmoqqa ishtiyoqimning balandligi bu safar ham zo'r chiqdi va otamning yaxshi maslahatlarini inobatga olmaganimdek, yaqin do'stlarimning kishini yo'ldan ozdiruvchi taklifiga ham qarshi bora olmadim.

Men ularga javob qilib, Gvineyaga bajon-u dil boraman, lekin bir shartim bor: mening yo'qlik vaqtimda mol-mulkinga qarab turishni o'z ustlaringizga olasizlar va bordi-yu, qaytib kelish menga nasib bo'lmagan taqdirda, bu mol-mulkni men aytib qoldirgan tartibda tasarruf qilasiz, dedim.

Ular mening shartlarimni to'la bajarishga qat'iy so'z berdilar, shundan keyin biz o'z o'rtamizdagi bitimni yozib rasmiylashtirib qo'ydik. Men ham o'z tomonimdan og'zaki vasiyat qoldirdim: mol-mulkingning hammasi meni o'lim xavfidan qutqazgan portugaliyalik kapitanga berilsin, deb vasiyat qildim. Shu bilan birga kapitan pulimning bir qismini Angliyaga — keksa ota-onamga yuborsin, deb pisanda qilib qo'ydim.

Kema safarga jo'nashga tayyorlandi, hamrohlarim o'z oramizdagi bitimga muvofiq, unga kerakli molni yukladilar.

Shunday qilib yana, 1659-yil 1-sentabr kuni men kema palubasiga chiqdim. Bu safar ham, sakkiz yil awal ota-onamni tashlab ketgan kunning o'zida yo'lga chiqdim, holbuki o'sha aqlsizligim oqibatida butun yoshligimni xarob qilgan edim.

O'n ikkinchi kuni ekvatoridan o'tib, 7' 42 shimoliy kenglik darajasiga yetganimizda, juda qattiq bo'ronga, to'g'rirog'i dovulga duch keldik. Dovul janubi-sharq tomondan urib turdi, keyin ro'paradan va nihoyat shimoli-sharq tomondan urdi, shu holda dovul tobora kuchayib, quturaverdi, biz o'n ikki kun mobaynida tabiat balo-qazosining hukmi ostida qoldik, kemamizning jilovini to'lqin ushlab qayoqqa haydasa, o'sha yoqqa borishga majbur bo'ldik.

Shu o'n ikki kun ichida men har daqiqa o'lim xavfida turdim va bittamiz ham bu balodan omon qolarmiz deb ishonmadik.

Bir kuni ertalab (dovul hamon avvalgidek quturib turmoqda edi) matroslardan biri: _ Quruq yer! — deb qichqirdi. Ammo bizning bu baxti qaro kemamiz qaysi qirg'oq yonidan o'tib borayotganini bilmoq uchun hali kayutadan chiqib ulgurmasimizdan, dabdu-rustdan kemamiz sayoz yerga tiqilib qoldi. Kema birvarakayiga sayoz yerga tiqilib to'xtagan hamon nihoyatda zo'r va kuchli to'lqin kelib palubaga shunday zarba bilan urildiki, biz darhol kayutaga kirib yashirinishga majbur bo'ldik. edi. Biz uchun yolg'iz bir yo'l, ya'ni o'zimizni qutqazishning ilojini ko'rish yo'li qolgan edi, xolos. Bizning ikkita qayig'imiz bor edi. Qayiqning biri kemanding orqa tomoniga bog'lab qo'yilgan edi. Dovul vaqtida bu qayiq kema quyrug'iga urilib dengizga g'arq bo'ldi yoki uni dovul oqizib ketdi. Bitta qayiq butun qoldi, ammo uni suvga tushirish mumkin bo'ladimi-yo'qmi, bunga hech kimning aqli bovar qilmas edi. Lekin o'ylab turishga fursat yo'q edi: kemanding har daqiqada qoq bo'linib ketish ehtimoli bor edi.

Kapitan yordamchisi matroslar yordami bilan qayiqni darhol kemadan olib suvga tashladi. Biz o'n bir kishi hammamiz qayiqqa tushdik, endi bizning taqdirimiz kuchayib mavj urib turgan to'lqinlar qo'lida qoldi, chunki garchi dovul sal pasaygan bo'lsa ham katta-katta to'lqinlar hamon qirg'oqqa borib urilmoqda va dengiz hayqirib quturmoqda edi.

Biz yana ham qattiq tahluka ostida qoldik: hozir qayiq ag'darilib ketadi-yu, o'zimiz halok bo'lamiz deb ishondik. Bizning chodir-yelkanlarimiz yo'q edi, ammo chodirlar bo'lganda ham, baribir biz uchun befoyda edi. Shunchalik qattiq qo'rqdikki, asti qo'ying, biz o'limga olib ketilayotgan qamlardek vahima ichida qayiqni qirg'oqqa haydab bormoqdamiz. Hammamiz ham qayiq sohilga yaqin kelishi bilanoq qirg'oqqa urilgan to'lqin uni tarasha singari ilib ketadi deb o'ylar edik.

Dovul bizni yana shu holda to'rt milcha surib bordi va birvarakayiga, tog'dek baland ko'tarilib, mavj urib quturib kelayotgan to'lqin qayig'imizning orqasiga kelib urildi. Bu so'nggi va eng dahshatli zarba edi. Qayig'imiz ag'darilib ketdi. Biz ko'z yumib ochguncha suv tagida qoldik. Dovul har qaysimizni har tomonga yumaloq-yassi qilib olib ketdi.

Suv tagida qolganimni bilib shuncha qattiq qo'rqdimki, buni ta'riflab berishga tilim ojiz. Men suzishga juda ustaman, shunga qaramay, darrov nafasimni rostlab, bu o'pqondan chiqib olishga sira madorim qolmagan edi. Nafasim og'zimga tiqilib o'layozdim. To'lqin meni qirg'oqqa tomon yumaloq-yassi qilib olib ketdi va sulaytirib tashlaganicha o'zi bo'lak-bo'lak bo'lib orqasiga qaytdi. Og'zi-burnim suvga to'lgan edi. Nafasimni rostlab sal hushimga keldim. Qirg'oq juda yaqin (men o'ylagandan ham yaqin) qolgan edi, qalqib oyoqqa turdim va shoshib-

pishib yugurdim. Boshqa to'lqin yetib kelib meni ilib ketguncha sohilga chiqib olaman deb o'ylagan edim, ammo undan qochib qutula olmasligimga aqlim yetdi: dengiz hayqirib, baland tog'dek ko'tarilib, go'yo quturgan dushman singari orqamdan quvib kelmoqda. Meni sohilga surib borgan boshqa to'lqinlardan qochishga harakat ham qilmadim, lekin ular qirg'oqqa sal urilib orqaga qaytdilar, men bo'lsam, yana ilib dengizga olib ketmasin deb, sohilga chiqib olmoq uchun tipirchilab ko'p urindim.

Ikkinchi bir to'lqin yigirma-o'ttiz futcha keladigan suvga meni g'arq qilib tashladi. Keyin ilib olganicha parparak qilib sohilga tomon olib ketdi. Bor kuchim bilan to'lqinni yana tezlatib ancha vaqt suzib bordim va suv ichida nafasim qaytib o'layozdim. To'lqin meni balandlikka olib chiqayotganday bo'ldi. Baxtim yorishib, hayal o'tmay qo'lim bilan boshim suv betiga chiqib qoldi, garchi bir daaiqa o'tmayoq boshqa bir to'lqin orqamdan balo-qazodek quvib kelayotgan bo'lsa ham, lekin haligi bir nafaslik fursat menga kuch va ruh berdi. Quvib kelayotgan to'lqin meni yana ko'mib tashladi, ammo bu safar suv tagida uzoq qolib ketmadim. To'lqin bo'laklarga ajralib, orqasiga qaytganda, men ham unga bo'sh kelmadim, qirg'oqqa qarab suza boshladim va sal o'tmay oyoqlarim yerga tegdi. Ikki-uch minut turib chuqur nafas oldim va bor kuchimni yig'ib qirg'oqqa tomon tashlandim.

Ammo shunda ham quturgan dengizdan qutulolmadim; u orqamdan yana quva boshladi. To'lqin yana ikki bor menga yetib o'z zabtiga oldi va qirg'oqqa surib bordi, qirg'oqning bu yeri juda nishab edi.

Eng so'nggi to'lqin meni olib borib qoyaga shunday qattiq urdiki, hushimdan ketib qoldim. Men bir oz vaqt hushsiz yotdim, agar shu chog' dengiz meni yana ilib o'z zabtiga olganda albatta halok bo'lar edim.

Hayriyatki, darrov hushimga kela qoldim: kelayotgan to'lqin meni yana chulg'ab olishi aniqligini bilib, qoyaga mahkam yopishib oldim va nafasimni rostlab to'lqinning orqaga qaytishini kutib turdim.

Bu joy sohilga yaqin bo'lganidan to'lqin uncha kuchli emas edi. Suv orqasiga qaytdi deguncha yana jahd bilan olg'a yugurdim va sohilga shuncha yaqinlashib qoldimki, keyin kelgan to'lqin garchi meni boshim bilan ko'mib yuborsa ham dengizga olib keta olmadi. Yana bir necha qadam yugurib oordim va sohilga chiqib olganimni sezib benihoyat snyundim. Toshlarga tirmashib tepaga chiqib, otlar ustiga o'zimni tashladim. Bu yerda xavf-xatardan xoli edim: suv bu yerga yetib kelolmasdi. Go'r yoqasidan qaytib kelgan kishining shodlik nyg'ularini ta'riflab berishga so'z topolmay odam lol qolsa kerak! Men yelib-yugurib, dikirlab sakray boshladim, qulochlarimni keng yozib, hatto

ashula aytib, o'yinga tushdim. Agar ta'bir joiz bo'lsa, butun vujudim omon qolganligim haqidagi fikr-tuyg'u bilan chulg'ab olingan edi.

Dengizga g'arq bo'lib ketgan o'rtoqlarimni qayg'urib eslay boshladim. Men ularga juda achindim, chunki yo'l bo'yi bu odamlarning ko'pi bilan yaqin bo'lib ketgan edim. Ularning rang-ro'yini, ismlarini xotirlay boshladim. Afsuski, ulardan birini ham qaytib ko'ra olmadim; dengiz qirg'oqqa chiqarib tashlagan ikkita shlyapa, bitta qalpoq va ikkita boshqa-boshqa boshmoqdan bo'lak ulardan nom-nishon qolmadi.

Kemamiz turgan joyga tikildim, u juda uzoqda qolib ketgan edi, baland-baland ko'tarilayotgan to'lqinlar ustidan uni zo'rg'a ko'ra oldim. Men o'z-o'zimga: «Shunday dahshatli bir dovulda bu qirg'oqqacha yetib kelganligim bir mo'jiza, mo'jiza bo'lsa ham juda katta mo'jizadir», dedim.

Bunchalik dahshatli o'lim xavfidan qutulib omon qolganimga juda xursand bo'ldim, ammo quruqlik ham dengizdek xavf-xatarli bo'lmog'i mumkin, chunki bu yerning qanaqa joy ekanini bilmayman, demak, bu begona joyni darhol diqqat bilan ko'zdan kechirib chiqmog'im kerak, degan fikrga keldim.

Shu fikrlar xayolga kelishi bilan xursandliklarimdan asar ham qolmadi; garchi men omon qolgan bo'lsam ham dahshatlardan qutulmaganimni tushundim. Ustimdagi kiyimlarim ivib ketgan edi, almashtirib kiyadigan hech narsam yo'q. Kuch-quvvatga kirmog'im uchun yeyishga ovqatim ham, ichishga suvim ham yo'q edi. Endi holim nima kechadi? Yo ochlikdan o'lib ketaman, yoki yirtqich hayvonlar go'shtimni tilka-pora qiladilar. Bulardan ham battar narsa shu ediki, men ov ham qilolmayman, o'zimni yirtqichlardan mudofaa ham qilolmayman, chunki qo'limda hech bir qurolim yo'q. Umuman yonimda pichoq, trubka va tamaki qutisidan bo'lak hech narsa yo'q edi.

Bu hol meni shunday qattiq tashvishga soldiki, men tentaklardek dengiz bo'yida u yoqdan-bu yoqqa yelib-yugurdim.

Kech kira boshladi. Men o'z-o'zimdan: «Bu verda yirtqich hayvonlar ko'p bo'lsa, holim nima kechadi? Axir, ular hamisha kechalari ov qilishadi-ku», deb so'radim.

Nariroqda archaga o'xshash sershox bir daraxt bor edi. Men shu daraxt ustiga chiqib, tun bo'yi uning tikanli shoxlari ustida o'tirib chiqishga qaror berdim. Yirtqichlardan jon saqlamoq uchun boshqa yo'l topmadim. «Tong otganda qaysi ajal bilan o'lishim ma'lum bo'lar, — dedim o'zimga-o'zim, — chunki bu yerda yashamoqning iloji yo'q».

Tashnalik meni juda qiynab qo'ydi. Yaqin orada ichadigan suv yo'qmikan, deb bir oz yurdim, toleimga, qirg'oqdan yarim milcha narida ariq bor ekan.

Qonib suv ichdim va ochlikni sal bosish niyatida og'zimga bir chimdim tamakidan solib, haligi daraxt yoniga kelib, ustiga chiqdim, uyquda yiqilib tushmaydigan bo'lib, uning shoxlari orasiga joylashib oldim. O'zimni dushmandan mudofaa qilmoq uchun uzun bir butoqni kesib oldim, xullas, durustroq joylashib oldim, rosayam charchaganimdan qattiq uxlab qolibman.

Juda shirin uxlabman, yumshoq o'rinda uxlagan odamlar ham uyquda bunchalik rohat qilmaydi, shunday uxlab turibmanki, boshqa har qanday sharoitda odam uyqudan bunchalik tetik bo'lib uyg'onmas deyman.

**ROBINZON ODAM QADAM BOSMAGAN
OROLDA. KOBINZONNING KEMADAGI
BUYUMLARNI OLIB CHIQQANI VA O'ZIGA
UY SOLIB OLGANI**

Kech uyg'ondim. Havo ochiq, shamol bosilgan, dengizning quturishi to'xtagan edi.

Men kemaga qaradim va uning kechagi joyida yo'qligini ko'rib juda hayron qoldim. Endi u qirg'oqqa ancha yaqin kelib qolgan edi. U kecha meni to'lqin urib yuborayozgan qoyaga juda yaqin joyda turardi. Kechasi uni qattiq to'lqin o'rnidan qo'zg'atgan va shu yerga keltirib tashlagan bo'lsa kerak.

Kema men tunagan joydan bir milcha narida edi. Aftidan to'lqin uni majaqlab yubormagan bo'lsa kerak: u suvda tikka turardi.

Men kemaga suzib borib, undagi oзуqalarni va boshqa buyumlarni olib kelib g'amlab olmoqchi bo'ldim.

Daraxtdan tushib, tevarak-atrofnı yana ko'zdan kechirdim. Avvalo, kecha dovul ag'darib tashlagan o'zimizning qayıqqa ko'zim tushdi, u bu yerdan ikki milcha narida, qirg'oqda turipti. Men shu tomonga qarab yura boshlagan edim, lekin bu yerdan tikka borishning iloji bo'lmadi: eni yarim milcha keladigan kichikroq bir ko'l sohilni ancha o'pirib kirganidan, yo'lni to'sib turar edi. Orqamga qaytdim, chunki menga avval kemaga bormoq muhim edi: kemadan ovqat topib olishga amin edim.

Choshgohdan keyin dengizda to'lqin tamom to'xtadi va suv juda tez qaytdi, men kema tomon chorak milcha quruq yerdan bordim.

Bu yerga kelib yuragim yana orziqib ketdi: agar dovuldan qo'rqmasdan kemadan qimirlamay tura berganimizda hozir hammamizning ham onion yurgan bo'lishimiz menga aniq va ravshan bo'ldi. Dovulning pasayishini kutib turmoq lozim edi, shunday qilgan bo'lsak, omon-eson sohilga chiqib olgan bo'lar edik va men bu odamsiz yerda yolg'iz sargardon bo'lib qolmas edim.

Bu yerda yakka-yolg'iz sargardon bo'lib qolganligimni o'ylab yig'ladim, lekin ko'z yoshi bilan hech qachon baxtsizlikdan qutulib bo'lmasligini o'ylab, yo'limda davom etishga va har nima qilib bo'lsa ham majaqlangan kemaga yetib olishga qaror berdim. Yechinib, suvga tushib suzib ketdim. Qiyinchilikning eng og'iri endi keldi: men kemaga chiqa olmadim. U sayoz joyda turib

qolganidan qaddi suvdan ko'tarilib qolgan edi, osilib chiqmoq uchun qo'lga ilinadigan hech narsa yo'q. Ancha vaqt kema atrofida suzib aylanib yurdim va birdan kema arqoniga ko'zim tushib qoldi (darrov uni ko'rmaganimga o'zim ham hayronman). Arqon kemanding teshigidan chiqib osilib turar edi, arqonning uchi suvdan ancha baland bo'lganidan uni zo'rg'a ushlab oldim. Men arqonga osilib, kema nasosxonasi yonidagi matroslar uyiga chiqib oldim. Kemanding tagi teshilgan, pastki qavatidagi ombor suvga to'lib qolgan edi. Kema qattiq, qumloq sayoz joyda turib qolgan, uning orqa tomoni baland ko'tarilib, burni esa suvga tegay deb qolgan edi. Shunday qilib, kemanding quyruq tomoniga suv kirmagan va bu yerdagi ashyolar omon edi. Men darrov quyruq tomonga bordim, chunki avvalo ashyolardan qaysi biri buzilganini va qaysi biri butun qolganini bilib olmog'im zarur edi.

Kemadagi oзуqalarning hammasi batamom qup-quruq ekan. Ochlikdan yuragim ezilib ketgan edi, shuning uchun darhol omborxonaga kirib, cho'ntaklarimni qotgan nonga to'ldirib oldim va fursatni boy bermaslik uchun kemani tekshirib yurgan yo'limda qotgan nonni yedim. Kema kayutasidan bir shisha rom topib oldim, bu romdan bir necha qultum ichdim, chunki oldimda turgan ishlarni bajarmoq uchun kuch yig'ib olishim lozim edi.

Menga asqatadigan ashyolarning hammasini sohilga olib chiqmoq uchun avvalo qayiq topmog'im kerak edi. Lekin qayiq yo'q, yo'q narsani orzu qilish esa befoyda. Ehtiyojning o'zi bizni ixtirochi qiladi, men darhol ishga tutindim. Kemada machta va shu kabilar bor edi, men shulardan sol yasamoqchi bo'ldim.

Bir necha yengilroq xodani tanlab, oqizib ketmaslik uchun ularning har birini arqonga bog'lab suvga tashladim. Keyin o'zim kemadan tushib, birini xodaning ikki uchidan arqon bilan mahkam bog'ladim, uning ustidan ikki-uchta yog'ochni ko'ndalangiga qo'yib turib bog'ladim, solga o'xshash bir narsa hosil bo'ldi.

Bu sol meni bemalol ko'tardi, lekin ko'p yuk uchun u juda yengil va kichik edi. Men yana qaytib kemaga chiqishga majbur bo'ldim.

Kema duradgorining arrasini qidirib topib, machtani uch bo'lak qilib arraladim, bu xodalar bilan solni ancha kattaytirdim. Men bu ishga juda ko'p kuch sarf qildim, kerakli narsalarni g'amlab olish orzusi menga madad berib turdi, men shuncha qiyin ishni bajardimki, oddiy sharoitda bu ishni qilishga kuchim yetmagan bo'lar edi.

Endi mening solim mahkam, ancha-muncha yukni ko'tara oladigan bo'ldi.

Bu solga nimani yuklamoq va uni to'lqin oqizib ketmasligi uchun qanday tadbir qo'llamoq lozim? O'ylab turishga fursat yo'q, shoshilish lozim edi. Avvalo solga kemadagi hamma yog'och va taxtalarni ortdim, keyin matroslarimizning

uchta sandig'ining qulfini buzib ochdim va ichidagi narsalarni olib tashladim. O'zimga eng ko'p asqatadigan ashyolarnigina olib, uch sandiqni to'ldirdim. Sandiqning biriga ozuqalarni: guruch, qotgan non, uch bo'lak golland pishlog'ini, beshta katta bo'lak quritilgan echki go'shtini (bu go'sht kemada bizga asosiy ovqat bo'lgan edi) va Ovrupodan kemadagi tovuqlarimizga bermoq uchun olib kelgan arpadan qolgan qismini soldim. Biz tovuqlarni yo'ldayoq so'yib yegan edik, ammo arpadan ozginasi qolgan edi. Bu arpa bug'doy aralash edi: bu don menga juda asqotgan bo'lar edi, ekin kalamushlar unga juda qattiq ziyon yetkazgan ekan. Bulardan tashqari, bir necha yashik vino olti gallonga yaqin guruchdan qilingan araq topdim. Bular kapitanimizniki edi.

Bu yashiklarni solga, sandiqlar yoniga joyladim,

Ammo men yuk ortish bilan ovora bo'lib turgan paytda suv mavj ura boshladi, qirg'oqqa tashlab kelgan kamzulimni, ko'ylak va jiletkamni suv dengizga oqizib ketganini ko'rib juda xafa bo'ldim.

Endi egnimda yolg'iz paypog'im bilan ishtonim qoldi, xolos (o'zi surpdan tikilgan, kaltaligidan tizzamni zo'rg'a yopar edi). Kemaga qarab suzgan vaqtimda bularni yechmagan edim. Bu hoi meni faqat ovqatnigina emas, balki kiyim-boshning ham g'amini yeyishga majbur qildi. Kemada har xil ko'ylaklar ko'p edi, lekin hozircha bulardan bir juftini oldim xolos, chunki meni boshqa narsalar, ayniqsa ish asboblari ko'proq qiziqtirar edi.

Izlab-izlab oxiri duradgorimizning qutisini topib oldim, bu quti mening uchun eng qimmatli narsa edi, shu paytda men uni ichi oltinga to'ldirilgan butun boshli kemaga ham alishtirmas edim. Qutining ichida nima borligiga qaramasdanoq solga qo'ydim, chunki qutida qanday asboblarni turishini o'zim yaxshi bilar edim.

Endi miltiq va o'q-dorini g'amlab olishim kerak edi. Kayutadan ikkita ov miltiq va ikkita to'pponcha, yana bir xalta o'q bilan ikkita zang bosib ketgan qinsiz qilich topib olib, bularni miltiq dorisi soladigan idish bilan birga qayiqqa joyladim. Kemamizda uchta kichkina bochkada miltiq dorisi borligini bilar edim-u, ammo bularning qayerda turishini bilmas edim; uyoq-buyoqni yaxshilab ko'zdan kechirgach, uchchala bochka ham topildi. Bir bochkadagi dori ivib qolibdi, qolgan ikkitasi tamom quruq turgan ekan, bularni ko'tarib chiqib miltiqlar bilan birga qayiqqa ortdim. Endi qayig'im yukka liq to'ldi, yo'lga tushmoq kerak edi. Sohilga chodirsiz, eshkaksiz yetib olish oson emas: ro'paradan salgina shamol urishi bilan mening qayig'im suvga g'arq bo'lib ketishi turgan gap edi. Baxtimga dengiz sokin edi. Orqa tomondan sekingina toshqin boshlandi, bu toshqin mening solimni sohilga itarar edi. Buning ustiga sohilga tomon ohistagina shamol urdi. Shuning uchun Jag'i qayiqdan ikki-uchta siniq eshkak olib, darhol yo'lga tushdim. Oradan ko'p o'tmay kichki-hir qo'ltiqqa ko'zim tushdi,

shu qo'ltiqqa qarab yo'l tutdim. Qayiqni suv oqimining eniga qarab zo'rg'a yurgizdim va bu joy sayoz bo'lganidan suv tagiga eshkakni tirab haligi qo'ltiqqa yetib oldim, suv qirg'oqqa urilib orqaga qaytganda mening qayig'im butun yuki bilan sohilda qoldi.

Endi mening oldimda atrofni tekshirib ko'rish, o'zimga turar joy bo'la oladigan, buyumlarimni qo'yish uchun bexatar bir o'rin topish tashvishi turar edi. Qayerda turganligimni, ya'ni qit'agami yoki orolga kelib qolganligimni, bu yerda odamlar yashaydimi, bu yerda yirtqich hayvonlar bormi — hali ham bilolganim yo'q. Yarim milcha yoki undan salgina nariroqda tikka va baland tepalik ko'rindi. Shu tepaning ustiga chiqib atrofni kuzatmoqchi bo'ldim. Miltiq, to'pponcha va dori soladigan xaltani olib atrofni tekshirib ko'rgani yo'lga tushdim. Tepaning ustiga chiqish juda qiyin edi. Tepaning ustiga chiqib atrofga ko'z tashlagach sho'rlik peshonamning sira yorishmagani ma'lum bo'ldi: men orolga kelib qolgan ekanman! Chor atrof nuqul dengiz, agar dengizdan chiqib turgan bir necha katta toshni va ikkita orolchani hisobga olmaganda quruq yerdan hech nishona yo'q, shu ikkita orolchalar ham to'qqiz milcha narida bo'lib, men turgan oroldan ancha kichik edi.

Yana bir holni ham bilib oldim: bu yerda yovvoyi o'simliklargina mavjud, hech qayerda odam obod qilgan yer ko'rinmas edi, bundan chiqadiki, bu yerda chindan ham odamlar turmaydi.

Bu yerda yirtqich hayvonlar ham yo'q edi, men bitta ham yirtqichni ko'rmadim. Ammo parranda Juda ko'p, ularning hammasi men bilmaydigan allaqanday parrandalar zotidan edi, bir parrandani oldim, uning go'shtini yesa bo'ladimi, yo'qmi hech bila olmadim.

O'ylaymanki, olam bino bo'lgandan beri bu yerda miltiq ovozi birinchi marta eshitilgan bo'lsa kerak. Bir gala qush chiyillashib uchib ketdi. Qushlarning har qaysisi o'z boshiga qichqiraverdi, ammo bu qushlardan hech birining ovozi men bilgan qushlar ovoziga o'xshamas edi.

Men otib o'ldirgan qush, nazarimda, xuddi bizdagi qarchig'aylar turiga o'xshab ketadi, lekin tirnoqlari kalta edi. Go'shtidan o'limtik isi buruqsab turganidan men uni yeya olmadim.

Birinchi kundagi tekshirishlarimning natijasi shunday bo'ldi. Keyin men qayiqdagi narsalarni sohilga tashishga tutindim. Bu ishni bitirguncha kech kirdi. Kechqurun, bugun qayerda va qay xilda tunasam ekan, deb o'ylay boshladim.

Ochiq yerga yota berishga qo'rqdim. Agar menga biror yirtqich hujum qilib qolgudek bo'lsa holim nima kechadi? Shuning uchun sohildan kechasi uxlashga qulayroq bir joy tanlab, uning atrofini sandiq va yashiklar bilan o'radim, uning o'rtasidan esa taxtalar bilan kapa yasadim.

O'zimdagi ozuqalar tamom bo'lsa, nima yeb kun o'tkazish masalasi ham boshimni qotirdi; qushlardan va men miltiq otgan vaqtimda daraxtzor ichidan chiqib qochgan bizdagi quyonlarga o'xshash bir xil jonivorlardan boshqa bu yerda hech bir tirik jonni ko'rmadim.

Shu payt meni ko'proq boshqa narsa qiziqtirar edi. Men kemadan olish mumkin bo'lgan narsalarning ko'pini hali tashib olganim yo'q edi; kemada menga asqatadigan ko'p narsalar, eng zaruri kema chodirlari bilan arqonlar qolgan edi. Shuning uchun, agar menga hech narsa xalaqit bermasa, yana kemaga suzib borishga qaror berdim. Bo'ron turishi bilanoq kemani parcha-parcha qilib yuborishini bilar edim. Boshqa ishlarning hammasini qo'ya turib, kemadagi narsalarni tashib olish kerak edi. Oxirgi mixgacha hamma narsani sohilga chiqarib olmaguncha xotirjam bo'lish mumkin emas.

Kemadagi narsalarni olib o'tishga qaror bergandan so'ng, qayiq bilan borish kerakmi yoki avvaligi singari bu safar ham suzib borish kerakmi deb o'ylay boshladim. Suzib borish yaxshiroq degan fikrga keldim. Bu safar kiyimlarimni kapaga yechib qo'ydim, egnimda ichki ko'ylagim, surp ishtonim va paypoqsiz kiyilgan tufli qoldi, xolos.

Avvalgidek bu safar ham kemaga arqonga osilib chiqdim, keyin yangi sol yasab ko'pgina zarur buyumlar olib o'tdim. Birinchidan, duradgorimizning hujrasida bo'lgan asboblarning hammasini, masalan, ikki-uch qop katta-kichik mix, mixni burab chiqaradigan moslama yigirma to'rtta bolta va bulardan tashqari menga eng kerakli asbob bo'lgan charxni olib solga joyladim.

Keyin kema to'pxonasidan bir qancha buyumlar, masalan, uchta temir lorn, ikkita kichkina idishda miltiq o'qi, bir oz miltiq dorisi topib oldim. So'ngra kemadan juda ko'p har xil ko'ylak, chodir, gamak, to'shak va yostiqlar oldim. Bularning hammasini solga ortib, omon-eson sohilga chiqarib oldim. Kemaga jo'nab ketayotganda, biror yirtqich ozuqalarimni yeb qo'ymasmikin, deb qo'rqqan edim. Baxtinga ozuqalar omon ekan.

Ammo mening yo'qligimda allaqanday bir jonivor daraxtzordan kelib sandiqlarimdan birining ustiga chiqib o'tiribdi. U meni ko'rib, sal nariga qochdi, lekin darrov to'xtadi va hech qo'rqmay, bemalol cho'nqayib olib, men bilan tanishmoqchi bo'lgandek ko'zlarimga termilib tura berdi.

Bu jonivor juda chiroyli, xuddi bizdagi mushukka o'xshar edi. Men miltiqni olib uni nishonga oldim, lekin u o'z boshiga kelgan xatarni fahmlamay, hatto o'tirgan joyidan ham qimirlamadi. Buni unga bir bo'lak qotgan non tashladim, albatta, unga qotgan non tashlashim noto'g'ri edi, unki Qotgan nonim juda oz va uni ehtiyot qilgim zarur edi. Shunday bo'lsa ham bu jonivor lenga juda yoqib qolganligidan bir bo'lak qotgan nonni undan ayamadim. U yugurib kelib qotgan nonni iskab ko'rdi va uni yeb, mazza qilib lablarini

yalay boshladi. U yana berarmikin deb umidvor bo'lib kutib turdi. Men unga boshqa hech narsa bermadim. U bir oz tikiJib turib, keyin qaytib ketdi.

Shundan keyin o'zim uchun kapa yasashga tutindim. Kapani daraxtzordan keltirgan xodajar bilan kema ehodiridan yasadim. Oftobda yoki yomg'irda buzilishi mumkin bo'lgan narsalarning hammasini shu kapaga olib kirdim, kapa atrofiga bo'lsa, odam yoki hayvonlar hujumidan saqlanmoq uchun yashik va sandiqlarni uyib to'sdim, ichki tomondan taxtalar bilan berkitdim. Keyin yerga to'shak solib, boshimga ikki to'pponchani, to'pponcha yoniga miltiqlarni qo'yib yotdim.

Kema halokatga uchragandan beri birinchi kechagina ko'rpada yotayotirman. Kecha kechasi kam uxlaganim, kunduzi esa hech dam olmay ishlaganim, ya'ni avval buyumlarni kemadan qayiqqa yuklab, so'ngra ularni sohilga olib chiqqanimdan juda charchagan ekanman, ertalabgacha qattiq uxlabman.

Hech kimning mol-mulki menikichalik bo'lmasa kerak. Lekin bular menga haliyam oz ko'rinmoqda. Kema hali but, uni hozircha to'lqin boshqa bir tomonga olib ketmagan, unda hali menga kerakli buyumlar bor ekan — hech birini qoldirmay sohilga chiqarib olmog'im zarur, degan fikrga keldim. Shuning uchun har kuni suv qaytgan vaqtda kemaga borib undan ko'pdan-ko'p narsalarni sohilga chiqarib g'amlab olaverdim,

Mening kemaga qilgan navbatdagi safarim ayniqsa muvaffaqiyatli chiqdi. Asbob-uskunalarni va hamma arqonni olib keldim. Bu safar chodir bo'ladigan matoning katta bir bo'lagini ham olib o'tdim; biz bu mato bilan kema chodirlarini yamar edik, miltiq dorisi solingan bochkalar ivigan taqdirda ularni o'rar edik; men o'tgan safar buni olmasdan kemada qoldirib ketgan edim. Oxiri kpmadagi chodirlarning hammasini sohilga hiaarib oldim; ammo bularni bo'lak-bo'lak qilib kesib olib o'tishga to'g'ri keldi. Biroq, men bu matoni bo'lak-bo'lak qilib kesishga ko'zim qiymadi, chunki chodirlar menga dengizda yurish uchun kerak emas, balki mening uchun bu chodirlarning qimmatini — shu matoning butunligida edi.

Endi yolg'iz kishining qo'lidan keladigan narsalarning hammasi kemadan tashib olindi. Eng katta va eng og'ir narsalargina qoldi, bularni so'nggi safarlarda tashiy boshladim. Katta arqonlarni tashishga kirishdim. Har qaysi arqonni uncha qiynalmasdan olib o'tish mumkin bo'ladigan qilib kesdim va bularni ham tashib oldim. Bulardan tashqari bolta bilan ajratib olish iloji bo'lgan temirlarni kemadan oldim. Keyin machta xodalaridan kesib bulardan kattaroq bir sol yasadim va unga bu yuklarning hammasini ortib yo'lga tushdim.

Lekin bu safar omadim yurishmadi: solga ortilgan yuklarim nihoyatda og'ir bo'lganidan uni eplab yurgizish juda qiyin bo'ldi. Qo'ltiqqa kirib boshqa buyumlar taxlab qo'yilgan qirg'oqqa yetay deganimda sol ag'darilib ketdi, men hamma

yuklarim bilan suvga yiqildim. Men cho'kib ketmadim, chunki qirg'oq labiga yetib qolgan edim, ammo yuklarimning ko'pi, menga eng zarur bo'lgan temirning hammasi suv tagiga botib ketdi. To'g'ri, suv qaytganda arqonlarning ko'pini va bir necha bo'lak temirni sohilga chiqarib oldim, ammo har bir bo'lak arqon va temirni suvga sho'ng'ib olib chiqaverishdan tinkam quridi.

Men har kuni kemaga borib har safar biror narsa olib kelardim.

Bu orolda umr kechira boshlaganimga o'n uch kun bo'ldi, deganda o'n bir marta kemaga borib, odamning ikki qo'li ko'tara oladigan hamma narsani sohilga tashib oldim. Agar havo tinch butun boshli kemaniyam qismlarga bo'lib olishim turgan gap edi.

O'n ikkinchi safarga tayyorlanayotganimda shamol ko'tarilayotganini payqab qoldim. Shunga qaramay, suvning qaytishini kutib, kemaga qarab yo'l oldim. Avvalgi safarlari kelganimda kayutani ship-shiydon qilib ketgan edim, shu sababdan endi bu uyda qo'lga ilinadigan narsa qolmagan bo'lsa kerak deb o'yladim. Ammo birdan javon bilan ikki yashikka ko'zim tushib qoldi; bu yashiklarning birida uchta ustara, katta bir qaychi, bir dyujinacha vilka bilan pichoq; ikkinchi yashikda esa pul bor ekan, bularning bir qismi Ovrupo puli, yana bir qismi Braziliya puli bo'lib, bular o'ttiz olti funtsterlingcha kumush va oltin pul edi.

Bu pullarning qadr-qimmatiga kulgim qistab ketdi.

— Keraksiz axlat, sening menga endi nima hojating bor? — dedim, — hozir shu arzimas pichoqlardan bittasiga bu oltinning hammasini jon deb berar edim. Endi ortiqcha yuksan, keraging yo'q, dengiz tagida yo'q bo'lib ket! Yerda yotgan bo'lsang, egilib olishga ham arzimaysan.

Sal o'ylab mulohaza qilgandan keyin, bu pullarni bir parcha lattaga o'rab cho'ntagimga solib qo'ydim.

Dengiz tun bo'yi hayqirib chiqdi, ertalab kapadan turib qarasam kemadan nom-nishon qolmabdi.

Endi birinchi kundan buyon fikr-yodimni band qilgan masalani hal qilishga batamom kirishimog'im mumkin: menga yirtqich hayvon ham, vahshiy odamlar ham hujum qilolmasligi uchun nima qilmog'im kerak? Qanday kulba solmog'im lozim? G'orni kavlayinmi yoki chodir tikaymi? O'ylab-o'ylab har ikkisini ham qilmoqchi bo'ldim.

Uy solmoq uchun sohildan tanlagan joyim yaramasligi aniq va ravshan bo'ldi: bu yer dengiz yoqasidagi botqoqlik bir joy bo'lib, bu yerda yashamoq odamning sihatiga juda zararli, buning ustiga yaqin orada toza suv yo'q edi. Uy qurmoq uchun boshqa yaxshiroq joy topishga qaror berdim. " Avvalo, mening uyim salqin va yirtqich hayvonlardan saqlanishga qulay joyda bo'lishi, zahkash bo'lmasligi va toza suvga yaqin joyda bo'lishi lozim. Bundan tashqari uyimdan dengiz baralla ko'rinib turmog'i shart edi.

Ehtimol, baxtinga biror kema kelib meni qutqazib olar, — deb o'yladim, — agar dengizni ko'rib turmasam, qutulish imkonidan mahrum bo'lib qolishim mumkin».

Ma'lumki, men hanuz qutulish umidida edim.

Ko'p qidirib oxiri uy solishga qulay va yaxshi bir joy topdim. Bu joy baland tepalik bag'ridagi tep-tekis bir maydon edi. Tepalikning cho'qqisidan haligi tekis maydongacha shu tepaning yonbag'ri baland devor shaklida tikka tushgan, bu devor meni tepa tomondan bo'ladigan hujumdan saqlar edi. Shu devorning maydonga taqalgan yerida g'orning og'ziga o'xshash kichikroq bir o'pirilgan joyi bo'lib, aslida bu g'or emas edi.

O'z chodirimni shu ko'kalamzordagi haligi chuqur qarshisiga tikmoqchi bo'ldim.

Men chodir tikmoqchi bo'lgan joy tepa bag'rining shimoli-g'arbiy tomonida bo'lib, kechgacha ham bu yerga oftob tushmaydigan salqin edi. Kechqurun esa botayotgan quyosh unga nur sochardi.

Chodirni tikmasdan oldin uchi o'tkir kaltak bilan haligi chuqur ro'parasidan o'n yardcha diametrda yarim doira chiziq tortdim. So'ngra shu yarim doiraning aylanasi ikki qator qilib, baland mahkam qoziqlar qoqdim, qoziqlarning o'tkir nish qilib qo'ydim. Ikki qator qilib qoqilgan qoziqlar o'rtasidan bir oz bo'sh joy qoldirdim va kemadan olib kelingan arqon bo'laklarini uyib Qoziqlar tepasigacha bu oraliqni to'ldirdim.

qonlarni bir-biriga mingashtirib taxladim,

— inglizcha uzunlik — 0,9144 metr.

g'ovning ichkari tomonidan esa tirgak qo'yib mahkamladim. G'ov juda mahkam bo'ldi: undan hech narsa — odam ham, hayvon ham o'ta olmaydi. Bu ishga juda ko'p vaqt va mehnat sarf qildim. Daraxtzordan xodalar kesib, bularni imorat joyiga keltirish, o'yish va yerga qoqish juda qiyin bo'ldi. Chodir atrofi devor bo'ldi. Eshik yo'q edi. Uyga narvon orqali tushib chiqar edim. Uyga kirish yoki chiqish vaqtida har safar narvonni devorga suyab qo'yar edim.

ROBINZON YANGI UYDA. ECHKI VA ULOQ

Buyumlarimning hammasini, ya'ni ozuqalar, miltiq va boshqa narsalarni qo'rg'onga tashib keltirish juda qiyin bo'ldi. Men bu ishni zo'rg'a uddaladim. Bundan so'ng darhol yangi ishga, katta va mahkam chodir tikishga kirishmoq zarur bo'lib qoldi.

Ma'lumki, issiq mamlakatlarda yomg'ir juda serob bo'ladi va yilning ma'lum faslida bir necha kungacha muttasil yog'ib turadi. O'zimni namdan saqlamoq uchun chodirni ikki qavat qildim, ya'ni avval kichik chodirni tikib, ustidan kattasini yopdim. Katta chodirning ustidan brezent bilan o'radim.

Men endi quruq yerga solingan o'rinda emas, kapitanimiz yordamchisining juda qulay belanchagiga o'rin solib uxlay boshladim.

Yomg'irda buzilib qolishi mumkin bo'lgan hamma ozuqalarni va boshqa buyumlarni chodirga keltirdim. Bularning hammasini uyga tashib kiritgandan keyin, eshik xizmatini o'tab turgan tuynukni ham mahkamlab bekitdim va boya aytib o'tganim narvon orqali uyga kirib chiqadigan bo'ldim. Shu tariqa men har qanday xavf-xatardan xoli bo'lgan mustahkam qalada yashay boshladim, endi xotirjam bo'lib bazo'r uxlay olaman.

Qo'rani bitkazib bo'lib, tepa bag'ridagi g'orni kavlashga tutindim. Bu g'or xuddi chodir orqasida bo'lganidan, uni yerto'la qilib oldim. Undan kavlab olingan toshlarni hovliga olib chiqib, qo'ra sahniga terib qo'ydim. Uning ustidan tuproq to'kdim, shunday qilib hovli sahni bir yarim futcha baland ko'tarildi.

Bu ishlar ancha vaqtimni oldi. Bu paytda fikrimga ko'p narsalar keldi va bir necha qiziq hodisalar bo'lib o'tdiki, men shu hodisalarni aytib bermoqchiman.

Bir kuni, men endi chodir tikishga va g'orni kavlashga tayyorlana boshlagan vaqtimda birdan osmonni qora bulut bosib, jala quyib berdi, so'ngra chaqmoq chaqib, juda qattiq momaqaldiraq bo'ldi. Bu hodisa kishini hayratda qoldiradigan hodisa emas, albatta, meni qo'rqitgan narsa chaqmoq — yashin ham emas, ammo «dorilarim portlab ketsaya!» degan fikr xayolimga yashindan ham tez urildi.

Yuragim orziqib ketdi. Juda qo'rqib ketdim: bir chaqmoq ursa miltiq dorisining hammasi tamom! Ammo bu dorilar bo'lmasa men o'zimni yirtqich hayvonlardan ham himoya qila olmayman va ovqat ham topib yeya olmayman, deb o'yladim. Shunisi hayratda qolarlikki, o'sha paytda, mabodo portlash yuz bersa, avvalo o'zim halok bo'larman, degan fikr xayolimga ham kelmabdi.

Bu hodisa menga shunday ta'sir qildiki, men momaqaldiraq to'xtashi bilan o'zinning joylashish va uyni mahkamlash yo'lidagi hamma ishlarimni yig'ishtirib qo'yib, darhol duradgorlik va tikuvchilik ishiga tutindim: miltiq dorilarini solib qo'ygani xaltachalar tikdim va yashiklar yasadim. Donlarni bir yo'la portlab ketishdan ehtiyot qilmoq uchun ularni bir necha qismga ajratib, har qaysi bo'lak dorini alohida saqlash lozim edi.

Ikki haftacha vaqtim shu ishga ketdi. Rimning hammasi ikki yuz qirq qadoqcha edi. Bu dorining hammasini taxminan yuztaga bo'lib, xaltachalarga joyladim.

Yashikchalar bilan xaltachalarni tepa yorig'ining nam tegmaydigan joylariga qo'ydim va bu joylarning har bittasini aniq belgilab qo'ydim. Nam tortib qolgan bochkadagi doridan uncha tashvish tortmadim, chunki u ivib yomon bo'lib qolgan edi, shuning uchun uni g'orda, «oshxonada» qoldira berdim.

Sayr qilish, shuningdek bu yerning tabiati bilan tanishish, qulay kelib qolgudek bo'lsa biror jonivorni otib olish maqsadida shu kunlarda men kuniga bir marta, ba'zi kunlari esa bir necha bor miltiq ko'tarib tashqariga chiqardim.

Bu xil «sayohatga» birinchi dafa chiqqan kunim orolda echkilar borligini bildim. Men juda suyundim, ammo bu echkilar juda chaqqon va ziyrak bo'lganidan ularga yaqin bormoqning sira iloji yo'q edi.

Oradan ko'p o'tmay qiziq bir holning tagiga yetib oldim: echkilar tepa ustida yurgan vaqtda men pastda paydo bo'lib qolsam, ularning hammasi gala-gala bo'lib qochadi, agar ular pastda o'tlab yurganda men tepa ustida bo'lsam, ular meni payqamagandek bo'ladilar. Bundan men bu echkilarning ko'zi boshqacha tuzilgan ekan, shu sababdan yuqoridagi narsani ko'ra olmaydilar, degan xulosaga keldim. Shundan buyon men ovga chiqqanimda biror tepalik ustiga chiqib echkilarni balanddan ota boshladim.

Dastlab otganimda kichikroq bir echkini urdim, yonida ulochasi bor ekan. Men unga juda achindim. Onasi yiqilganda u onasi yonidan qimirlamay, pinagini buzmay, tikilib tura berdi. Shunisi taajjubki, men o'lgan echki yoniga kelib, uni yelkamga tashlab uyga ko'tarib ketarkanman, haligi uloch orqamdan yugurib kela berdi. Shu tariqa uygacha keldi. Qo'rg'on yoniga kelganimda echkini yerga qo'yib, ulochni qo'limga oldim va devordan oshirib hovliga tushirdim. Men uni boqib o'rgatib deb o'yladim, lekin u hali ovqat yeyishni bilmas edi, shuning uchun uni so'yishga majbur bo'ldim. Bu ikki jonivorning go'shti menga ancha vaqtga yetdi. Men ovqatni kam yeb, ozuqalarimni, ayniqsa nonni ehtiyot qilishga harakat qildim.

Uyimni tuzatib joylashib olganimdan keyin, endi pechka qurib olish yoki hech bo'lmaganda o'choq yasab olish to'g'risida o'ylay boshladim. Shuningdek o'tinni ham g'amlab olishim zarur edi.

Bu vazifani qanday uddalaganim, yerto'lamni qanday kengaytirib olganim, tirikchiligim uchun zarur bo'lgan narsalarni asta-sekin ro'yobga chiqarganim to'g'risida keyinroq mufassal so'zlab beraman.

ROBINZONNING KALENDARI. ROBINZONNING O'Z UYINI TUZATIB OLGANI

Orolga joylashib olganimdan keyin ko'p o'tmay, kalendar yurgizay, bo'lmasa kun hisobini unutib qo'yib hatto yakshanba kunini ham boshqa kunlardan ajrata olmay qolaman, degan fikr xayolimga keldi.

Kalendarni mana bunday yasadim: katta bir g'o'lani bolta bilan yo'nib, uni dovul meni dengiz-dan chiqarib tashlagan joyga olib kelib qumga o'rnatdim, bu g'o'laning tepasiga taxta qoqdim, keyin pichoq bilan taxtaga katta-katta harflar o'yib quyidagi so'zlarni yozdim:

Men 1659-yil 30-sentabrda bu orolga mana shu yerdan kirib keldim. Shu kundan boshlab har kuni shu ustunga chiziqlar yo'nib qo'ya boshladim. Har olti chiziqdan so'ng bir uzunroq chiziq chizdim, bu chiziq yakshanba kunini bildirar edi, undan ham uzunroq chiziq esa har oyning birinchi kunini ko'rsatar edi. Shunday qilib kalendarimni boshlab yubordim va unda kunlar, hafta, oy va yilni qayd qilib bordim.

Kemadan o'n bir marta qatnab olib o'tgan narsalarimni birma-bir aytib chiqib, garchi uncha ahamiyati bo'lmasa ham, lekin menga ko'p asqatgan mayda-chuydalar to'g'risida gapirmay o'tibman. Masalan, kema kapitani va lining yordamchisi kayutasidan siyoh, pero, qog'oz, uch-to'rtta kompas, astronomiya asboblari, kuzatuv trubasi, jug'rofiya xaritasi va kema jurnalini topib oldim. Bu narsalarning hammasini bir sandiqqa solib qo'ygan bo'lsam ham, bularning kerak bo'lish-bo'lmasligini o'zim bilganim ham yo'q. Kemadan

portugaliyaliklar tilida yozilgan bir necha kitob ham topib oldim. Kemada ikki mushugimiz va bir itimiz bor edi. Mushuklarni qayiqqa solib olib o'tdim, it esa men kemaga birinchi safar borganimdayoq suvga sakrab tushib, orqamdan suzib o'tgan edi. Bu it ko'p yillar menga eng yaqin yordamchi, yupanch va umid nishonasi bo'lib yashadi, xizmat qildi. U men uchun odam o'rnini bosdi, desam bo'ladi, bir aybi tilsiz edi, xolos. Koshki edi uni gapga o'rgata olsam!

Siyoh, pero va qog'ozni juda ehtiyot qildim. Siyohim borligida boshimdan kechganlarning hammasini mufassal yozib bordim; siyoh tamom bo'lgandan keyin yozishni to'xtatishga majbur bo'ldim, chunki men siyoh yasashni va uning nimadan qilinishini bilmas edim.

Umuman aytganda, narsalarim juda ko'p bo'lishiga qaramay, menga siyohdan boshqa yana ko'p narsa yetishmas edi: kurak, belkurak, cho'kich, xullas yer kavlash uchun bitta ham asbobim yo'q edi. Igna bilan ip ham yo'q edi. Ichki kiyimlarim butunlay ishdan chiqib qoldi, lekin men ichki kiyimlarsiz ham uncha qiynalmay, bir iloj qilib yurishga o'rganib ketdim.

Zarur asboblarning yo'qligidan ishlarim juda sekin yurishdi va ko'p qiyinchilik bilan qilindi. Uyimning chor atrofini shox va xodachalar bilan to'sib qo'ra uchun bir yilga yaqin mehnat qildim. Daraxtzordan yo'g'on xodachalar kesish, ularni yo'nib qoziq qilish va bularni kapaga tashib keltirish uchun ko'p vaqt sarf bo'ldi. Qoziqlar juda og'ir edi, bir qatnovda faqat bitta qoziqni ko'tara olar edim, birgina qoziqni yo'nib, uyga keltirish uchun ikki kun, uni yerga qoqish uchun bir kun vaqt ketdi.

Qoziqlarni boshlab og'ir to'qmoq bilan qoqdim, ammo keyin kemadan olib kelgan temir lom esimga tushib qoldi. Garchi ishimni uncha yengillashtirmagan bo'lsa ham lorn bilan ishlay boshladim. To'g'risini aytganda, qoziqlarni qoqish mening uchun nihoyat og'ir, tinkani quritadigan ish bo'ldi. Ammo charchadim, deb qo'l qovushtirib turmog'im lozimmi? Axir, vaqtni qanday o'tkazishni bilmas, buning ustiga ovqat qidirib orolni kezib yurishdan boshqa ish ham yo'q edi, shuning uchun kun sayin shu ish bilan muntazam shug'ullandim.

Meni goho umidsizlik bosardi, men yolg'izlikdan nihoyatda zerikar edim. Shu og'ir hissiyotni yengmoq uchun qo'limga qalam olib, yolg'izlik va g'aribligimning yaxshi tomonlari ham ancha-muncha borku, deb o'zimga taskin berishga urindim.

Qog'oz sahifasini ikkiga buklab, chap tomoniga «yomon», o'ng tomoniga yaxshi» deb yozdim, oqibatda bu ish mana bunday bo'lib chiqdi:

Bu o'y va fikrlar menga zo'r madad bo'ldi. Cam chekmasligim va umidsizlanmasligim kerak, chunki har qanday og'ir va mushkul paytda ham odam tasalli topa oladi va topmog'i kerak deb o'yladim.

Men uyimni yuqorida bayon qilib edim. Bu uy, atrofi shox va g'o'lachalar ikki qator qilib qo'yib mustahkamlangan tog' bag'ridagi bir chodir edi. Qo'rg'onimning chor atrofini devor yoki ko'tarma deb atasa bo'ladi, chunki devorning tashqi tomonidan oltmish santimetr qalinlikda tuproq o'ydim. Bir qancha vaqtlar o'tgandan keyin esa (chamamda bir yarim yilcha o'tgach) uchini tepalik bag'riga qaratib xodachalar yotqizdim, uning ustidan shox va butoqlar tashlab, xazon bilan yopdim. Shunday qilib hovlim usti yopilgan shiypon tusiga kirdi. Endi yuqorida aytganimdek bu orolda yilning ma'lum fasllarida quyib turadigan jaladan qo'rqmasam bo'ladi.

Buyumlanmning hammasini boshlab qo'rg'on ichiga, undan keyin kapa orqasidagi tepa bag'ridan kavlagan g'orga kiritib olganligim o'quvchiga yuqorida ayon bo'lgan edi. E'tirof qilmog'im kerakki, narsalarimning hammasi ustma-ust, betartib uyib tashlangan bo'lib, hovli to'lib yotar edi. Qadam bosgudek bo'sh joy yo'q edi, men ashyolarga hadeb qoqilib-surinib yurar edim. Bularning hammasini bir joyga saranjom va sarishta qilib qo'ymoq uchun g'orni ancha kengaytirishga to'g'ri keldi.

Qo'rg'onga yer tagidan kiradigan yo'l qilib olganimdan keyin, parrandalar hujumidan o'zimni bexatar qilmoq uchun bu yer tagi yo'lini kengaytirish va yana ham uzaytirishga kirishdim. Baxtinga bu tepalik qum aralash yumshoq tuproqdan iborat ekan. Yer tagi yo'lini mo'ljalga yetkazib o'ng tomonga qarab kavlab borib, uni yana ham o'ng tomonga burdim va shunday qilib, bu yo'limning oxirini qo'rg'on orqasidan yuzaga olib chiqdim.

Yer tagidan o'tkazilgan bu yo'l uyga bemalol kirib chiqishim uchun imkon berdi va buning natijasida omborim ham ancha kengaydi.

Bu ishlarni tamom qilib bo'lib, o'zimga kursilar yasashga kirishdim. Menga stul va stol har narsadan ham zarur edi: stol va stullarim yo'qligidan hatto shu yolg'izlikda faqirlik bilan o'tayotgan Kunimdan ham huzur-halovat ko'ra olmadim, ya'ni odaamlarcha ovqat yemoq, yozish va o'qish imkoniga ega bo'la olmadim.

Ana shu tariqa men duradgor bo'lib oldim.

Umrimda duradgorlik asbobini qo'lga ushlagan odam emas edim, shunga qaramay idrok va tirishib harakat qilish orqasida bu ishni asta-sekin o'rganib oldim, agar kerakli asboblarim bo'lganda har qan. daqa yaxshi mebellarni ham yasay oladigan daraja. ga yetardim.

Hech bir asbob boimagan holda, men bitta bolta-yu bitta randa bilan shunchalik ko'p buyum yasadimki, hech kim bunday oddiy yo'l bilan shuncha buyum yasamagan va bunchalik ko'p mehnat sarf qilmagandir. Birgina taxtani yasamoq uchun terakni kesib, uning shox va butoqlarini butashga, po'stlog'ini archib, u taxta tusiga kirguncha ikki yonidan yo'nishga to'g'ri keldi. Bu usul

juda noqulay va nomuvofiq bo'lganidan butun bir terakdan bitta taxta chiqar edi, xolos. Boshqacha iloj yo'q, sabr-toqat qilib ishlamoqqa to'g'ri keldi. Ammo mening vaqtim ko'p, baribir o'zim biror ish qilmog'im lozim edi, shuning uchun vaqtimning qayoqqa va qanday ishga sarf bo'lishining aslo ahamiyati yo'q edi.

Shu tariqa men avvalo stul bilan stol yasab oldim. Kemadan olib kelingan kalta taxtalarni shunga ishlatdim. Keyin bir necha taxtani o'sha oddiy usulda randalab, bularni yerto'laga kiritib, men bir taxta ustiga ikkinchisini mindirib, kengligini qirq olti santimetr qilib bir necha tokcha yasadim. Bu tokchalar ustiga asbob-uskunalarni, mix, temir parchalari va boshqa maydachuyda narsalarni — xullas har bir buyumni osonlik bilan topib oladigan qilib joylashtirdim. Bundan boshqa, yerto'la devoriga qoziq qoqib, qoziqqa miltiq, to'pponcha va boshqa buyumlarni osib qo'ydim.

Hamma narsa saranjom-sarishta qilingandan keyin, yerto'lamni kirib ko'rgan kishi uni har xil ro'zg'or buyumlari ombori deb bilar edi. Omborda turli-tuman buyumlar shuncha ko'p bo'lib, bular tartib bilan terilgan va osib qo'yilgandi, har bir narsa o'z joyida turar ediki, omborga tikilib o'zim ich-ichimdan zavqlanar edim.

Shu vaqtdan boshlab kundalik daftar tutib, kun bo'yi qilgan ishlarimning hammasini yozib bordim. Dastlabki kunlarda daftarga muntazam yozib borolmadim, chunki ish bilan juda band edim; buning ustiga meni xafagarchilik shunchalik shulg'ab olgan ediki, bu holning kundalik daftarga ta'sir qilishidan qo'rqdim.

Lekin endi bu g'amginlikni bir qadar bosib olganimdan keyin, bo'lar-bo'lmas, bekorchi orzu va umidlar bilan o'zimni yupatishni tashlaganimdan keyin, o'z uyimni tuzatishga kirishdim, ro'zg'orimni tartibga soldim, imkon boricha ancha qulay va durust joylashib olib, kundalikni yozib borishga kirishdim. Kundalikka yozilgan narsalar yuqorida o'quvchiga ma'lum bo'lgan bo'lsa ham bularni batafsil keltiraman. Qaytarib aytamanki, siyoh tamom bo'lguncha kundalikni hech kanda qilmay yozib bordim.

ROBINZONNING KUNDALIGI. ZILZILA

1659-yil 30-sentabr. Bizning kemamiz ochiq dengizda dahshatli dovulda qolib halokatga uchradi. Kema ekipajining' mendan boshqa hammasi dengizga g'arq bo'lib ketdi; men baxtsiz g'arib Robinzon Kruzo shu la'nati orol sohiliga chiqarib tashlandim va bu orolga «Umidsizlik oroli» deb nom qo'ydim.

Qosh qoraygach darrandalardan qo'rqib bir daraxtning ustiga chiqib oldim. Yomg'ir quyib turishiga qaramay tun bo'yi qattiq uxladim.

1-oktabr. Erta bilan uyg'onib qaragam, bizning kemani to'lqin o'rnidan qo'zg'atib sohil yaqiniga keltirib tashlabdi. Buni ko'rib menda shamol

To'xtagandan keyin kemaga suzib borish, undagi oзуqalarni va boshqa narsalarni keltirib olish niyati tug'ildi, dengizda to'lqin to'xtab suv qaytishi bilan men kemaga qarab jo'nadim. Boshlab dengiz dagi sayoz joydan yurib bordim, keyin suzib ketdim. Shu kuni yomg'ir to'xtamay quyib turdi lekin shamol tamom to'xtadi.

1 dan 24-oktabrgacha kemadagi narsalarni sohilga olib o'tish bilan band bo'ldim. To'lqin, to'xtab suv qaytgan vaqtda kemaga suzib borib, suv ko'tarila boshlaganda kemadan sohilga keldim. Narsalarni solda olib o'tdim. Shu kunlarda doim yomg'ir yog'ib turdi; goho havo ochilsa ham, sal o'tmay yana ayniy boshladi: demak, bu mintaqada shu payt yog'ingarchilik payti bo'lsa kerak.

25-oktabr. Butun kech va tun bo'yi yomg'ir yog'ib, qattiq shiddat bilan shamol esib turdi. Kechasi kemani parcha-parcha qilib oqizib ketdi; kema turgan joyda uning ba'zi bo'laklarigina tikkayib qolgan edi, ammo bular ham suv qaytayotganda zo'rg'a ko'zga ilinar edi. Shu kuni butun vaqtim narsalar atrofida yelib-yugurish, yomg'irda buzilib qolmasin deb, ularni o'rab-cho'lg'ash bilan o'tdi.

26-oktabr. Nazarimda kulba solib olmoq uchun ancha muvofiq joy topdim. Endi uning atrofni shox va xodachalar bilan devor aylantirib olmoq kerak.

27 dan 30-oktabrgacha zo'r berib ishladim: tinmay yomg'ir quyib turishiga qaramay narsalarimni yangi uyga tashidim.

31-oktabr. Erta bilan turib, biror jonivorni urib olmoq, aytmoqchi, atrofni ko'zdan kechirmoq niyatida qo'limga miltiq olib orolni kezib yurdim. Bir echkini otib oldim. Uning ulog'i uyimgacha orqam-dan ergashib keldi, lekin uni so'yishga majbur bo'ldim, chunki u juda yosh bo'lganidan hali ovqat yeyishni bilmas ekan.

1-noyabr. Yangi joyda, tepalik bag'riga katta chodir tikdim, uning ichiga katta qoziq qoqib, qoziqlarga belanchakka o'xshagan gamakni tang'ib bog'ladim, karavot bo'ldi.

4-noyabr. Vaqtimni bo'lib chiqdim, ov qilmoq uchun, ish uchun, uxlash va ko'ngil ochish uchun ma'lum vaqt belgilab qo'ydim. Agar yomg'ir bo'lmasa ertalab qo'limga miltiq olib ikki-uch soat orolni aylanib yuraman, keyin soat o'n birgacha ishlayman, soat o'n ikkidandan ikkigacha dam olaman (chunki bu ayni kun isigan vaqt bo'ladi), soat ikkidandan ishga tutinaman. So'nggi ikki kun ichida butun ish vaqtimni stul yasash bilan o'tkazdim. Bu vaqtda hali durust duradgor bo'lib olganim yo'q edi. Ammo ehtiyoj odamni nimalarga o'rgatmaydi-vu! Men eng mirishkor usta bo'lib oldim. Mening ahvolimga tushib qolsa, har kim ham shak-shubhasiz bu ishning ustasi bo'la oladi.

13-noyabr. Yomg'ir quyib turdi; yer va havo ancha musaffo bo'ldi, nafas olish yengillashdi, lekin hadeb havo guldirab, chaqmoq chaqib turdi, tag'in dorilarim portlab ketmasin deb juda qo'rqdim. Momaqaldiraq to'xtagach, dorining hammasi birdan portlab ketmasligining ehtiyotini qilib, ularni mayda-mayda bo'laklarga ajratib, boshqa-boshqa joyda saqlash fikriga keldim.

14, 15 va 16-noyabr. Shu kunlari dori uchun yashikchalar yasadim, bu yashikchalarning har biriga bir qadoqdan ikki qadoqqacha dori sig'ishi lozim. Bugun dorining hammasini yashiklarga solib, g'or ichiga bir-biridan uzoq qilib joylashtirdim. Kecha katta bir qush urib oldim, ammo uning qanday qush ekanini bilolmadim. Uning go'shti juda shirin edi.

17-noyabr. Narsalarimni yaxshiroq joylashtirmoq niyatida chodir orqasidan, tepa tagidan g'or qazishga kirishmog'im kerak edi. Ammo bu ish uchun uch narsa: cho'kich, temir kurak, tuproqni chiqarib tashlash uchun g'ildirak arava yoki g'altak bo'lishi lozim, baxtga qarshi menda bulardan bittasi ham yo'q. Ishni to'xtatishga majbur bo'ldim. Bu asboblarning o'rniga nima ishlatmoq yoki bularni qanday yasamoq to'g'risida ko'p bosh qotirdim, cho'kish o'rniga temir lom bilan ishlab ko'rdim. Lom bilan ishlamoq mumkin-u, ammo u juda o'g'ir. Endi belkurak bilan g'altak qoldi. Belkurasiz ish qilib bo'lmaydi, lekin men kurakni qanday yasash yoki uning o'rniga nima ishlatish. ning ilojini hadeganda topolmadim.

18-noyabr. Daraxtzordan Braziliyada «temir» deb ataladigan (yoki shu xildan bo'lgan) bir daraxtni topdim. Bu daraxt juda mahkam bo'lganidan unga «temir» deb nom qo'yganlar. Bir tup daraxtni ko'p mashaqqat tortib zo'rg'a kesdim. Boltam butunlay o'tmas bo'lib qoldi. Shu daraxtdan katta bir g'olani kesib, uyga zo'rg'a ko'tarib keldim. U nihoyatda og'ir edi, Undan kurak qilmoqchi bo'ldim. Bu daraxt judayam qat-tiq bo'lganidan bu ishga juda ko'p vaqtim va mehnatim ketdi. Lekin shunday bo'lsa ham kurakni bir amallab yasadim. Uning sopi Angliyada qilinadigan kuraklar sopidan qolishmaydigan bo'ldi, ammo kurakning o'ziga kelganda sal yanglishibman. Uni tunuka bilan qoplab mahkamlamog'im lozim edi. Lekin mening taxta tunukam yo'q edi, shuning uchun ham kurak ko'p chidama-di. Menimcha, dunyoda hech bir kurak bunday oddiy usul bilan yasalmagan va bitta ham kurakka bunchalik ko'p mehnat sarf qilinmagan bo'lsa ham, harholda men ish boshlagan vaqtimda shu kurakda yer qazish uchun yaxshi foydalandim.

Kurakka qaraganda tog'orani yasash ancha oson bo'ldi. Agar ertalabki paytlarda ovga chiqqan vaq-timni hisobga olmaganda, tog'ora, kurak yasashga va g'altak qilmoq uchun mening behuda urinishlarimning hammasiga to'rt kuncha vaqtim sarf bo'ldi. Umuman aytganda, mening ovga chiqmay qolgan kunlarim

kamdan-kam bo'lar va biror jonivorni otib kelmagan kunim bo'lmas edi, desam bo'ladi.

23-noyabr. Kurak va tog'orani yasab bitirdim. Bular tayyor bo'lishi bilan g'orni qazishga kirishdim. Kun bo'yi, kuchim yetguncha qazidim, menga yerto'la, narsalar qo'ymoq uchun ombor, o'tinxona, oshxona va ovqatxona bo'la oladigan keng joy darkor edi.

10-dekabr. Shu tariqa o'n sakkiz kun muqim ishlab, endigina bitkazdim deganimda yerto'laning bir bu'rchagi qulab tushdi. G'orni juda keng qilib qazib yuborgan ko'rinaman, o'pirilib tushgan joyda katta bo'lganidan qo'rqib ketdim: basharti shu paytda men shu g'or ichida bo'lganimda, menga go'rkovning ham darkori bo'lmagan bo'lar ekan. Bu baxtsizlik menga ko'p tashvish orttirdi: qulab tushgan tuproqning hammasini tashqariga chiqarib tashlamoq kerak, eng muhimi shu o'pirilib tushgan joyni ustun bilan tirab mahkamlash lozim, bo'lmasa, yana qulab tushmaydi deb xotirjam bo'lish sira mumkin emas.

11-dekabr. Shu kundan boshlab ishga kirishdim. Hozircha ikkita ustun tiqib, ikkitadan taxtani ko'ndalang tashlab, bir-biriga mingashtirib, bularga ustunlarni tirab qo'ydim.

17-dekabr. Birinchi ikki ustunni tamoman mahkamlab taxtalarni avvalgidek bir-biriga ko'ndalang tashlab, yana bir necha ustun tiqib tirab qo'ydim. Endi qulab tushish xavfidan tamom xoli bo'ldim. Ustunlarni qator qilib tiqdim, bular yerto'lada ihota ham bo'lib qoldilar. Men bu ish bilan muqim bir hafta band bo'ldim. Shu kundan 20-dekabrgacha yerto'laga polkalar, ya'ni tokchalar qildim, haligi ustunlarga mix qoqdim va osish mumkin bo'lgan narsalarning hammasini osib qo'ydim.

20-dekabr. Ro'zg'orga kerakli hamma qaqir-ququrlarni yerto'laga olib kirib, joylashtirdim. Endi mening ro'zg'orim sarishtayi-saranjom. Yana bir stol yasadim va ozuqalarni qo'ymoq uchun bir necha kichkina tokcha qildim, bufetga o'xshash bir narsa hosil bo'ldi, taxtalarim juda oz qoldi.

24-dekabr. Butun tun va kun bo'yi jala quyib turadi.

Uydan tashqariga chiqqanim yo'q.

26-dekabr. Yomg'ir tindi. Havo ochiq. Ancha salqin tushib qoldi.

27- dekabr. Ikkita uloq urib oldim, biri o'ldi, ikkinchisi oyog'idan yarador bo'lib, qocholmadi; uni ushlab arqonga bog'ladim-da, uyga olib keldim. Uyda oyog'ini tekshirib ko'rdim; o'q ezib-sindirib yuboribdi, latta bilan o'rab bog'lab qo'ydim.

Izoh. Bu uloqni boqib katta qildim: uning oyog'j tuzalib ketdi, oqsoqlamay bemalol yugurib yuradi. gan bo'lib qoldi. Lekin bu uloq qochib ketmadi; men uni ko'p parvarish qildim, u ham menga o'rganib yonimdan ketmaydigan bo'lib qoldi. U chodir yonidagi maysada o'tlab yurdi. Bu echkiga tikilib o'tirib, uyda mol

boqishim kerak, o'q va dori tamom bo'lganda go'shti ovqat bo'lar edi, degan fikrga keldim.

28, 29, 30 va 31-dekabr. Kun juda qattiq isidi, hech bir shamol bo'lmadi. Uydan kechqurunlarigina ov qilish uchun chiqdim, xolos. Uyro'zg'orimni tamoman saranjom-sarishta qilib oldim.

1660-yil 1-yanvar. Issiq hali qaytgani yo'q; shunday bo'lsa ham bugun ertalab va kechqurun ikki marta ovga chiqdim. Choshgohdan keyin dam oldim. Kechqurun orol ichkarisiga borib, juda ko'p echki ko'rdim, lekin ular juda asov bo'lganlaridan yaqin bormoqning sira iloji yo'q edi. Itni ergashtirib kelib ularni ovlamoqchi bo'ldim.

2-yanvar. Bugun itni ergashtirib kelib, uni echkilarga olkishlab qo'ydim, lekin murodim hosil bo'lmadi: echkilarning hammasi itga qarshi go'yo baloqazodek o'xtalib yurishdi. It boshiga kelayotgan xavfni juda yaxshi payqadi shekilli, orqa-ketiga qaramay qochdi va qaytib echkilarga yaqin yo'lamadi.

3-yanvar. Qo'ra qilib, tuproq to'kib, uning atrofini mahkamlash fikriga keldim, chunki hanuz dushmanlarning qo'qqisidan hujum qilib qolish ehtimoli bartaraf qilinmagan edi. Bu ko'tarmani mumkin qadar qalin va mahkam qilishga harakat qilaman.

Men qo'rani qanday qilganimni yuqorida aytib o'tgan edim, shuning uchun bu qo'ra haqida yon daftarimda yozilganlarni qaytarmayman.

Havo durust kunlari biror jonivorni otib olish niyatida ish oralarida orolni kezib chiqishni ham kanda qilmadim.

Orolni aylanib yurgan vaqtlarda ko'p yangi narsalar ko'rdim. Masalan, bir xil kaptarlarni uchratdim, bular bizdagi yovvoyi kaptarlarga o'xshab daraxtga emas, tepalikdagi kavaklarga in qurar edi. Odam bu kaptarlar iniga bemalol chiqa oladi.

Kunlardan bir kun bir necha kaptar bolasini inidan olib, uyga keldim, men ularni boqib, o'rgatmoqchi bo'ldim. Ko'p urindim, lekin katta bo'lib, qanot rostlashi bilanoq birin-ketin uchib ketdi. Ehtimol, menda ularga beradigan don bo'lmaganligidan ular ketib qolgandir.

Shundan so'ng uyadan qush bolalarini tez-tez olib keladigan bo'ldim, chunki ularning go'shti juda shirin bo'lib, undan lazzatli taom tayyorlash mumkin edi.

Bu vaqt ichida men juda usta duradgor bo'lib ketdim, bolta va randa bilan mirishkor duradgorlardan qolishmay ishlaydigan bo'lib oldim.

Lekin ba'zi buyumlarni yasashni hech bir uddalay olmadim. Masalan, bochka yasash qo'limdan kelmadi. Kemadan ikki-uchta bochka olib kelganimni yuqorida aytib o'tgan edim, shu bochkalar menga namuna bo'la olar edi, lekin bu ishga bir necha hafta ovora bo'lib, qancha urinsam ham, hech natija chiqara olmadim. Bochkaning tagini ham o'rnata olmadim, taxtalarini ham suv

o'tmaydigan qilib mahkamlab jiplashtira olmadim. Ana shu tariqa bu ishning bahridan o'tdim.

Shag'amsiz juda qiynaldim. Qosh qorayishi bilanoq (soat yetti bo'lar-bo'lmas qorong'i tushadi) ko'rpaga kirib yotishga majbur bo'lardim. Afrika sohillarini kezib yurganimizda Ksuri bilan shag'am yasagan mum esimga tushib turar edi. Ammo menda mum yo'q, faqat ov qilib otib olingan echkilarning yog'idan shag'am qilishnigina o'ylardim, xalos. darhaqiqat loydan qora chirog yasab, uni oftobda toza quritdim, to'zib yotgan eski arqon tolasidan pilik qilib echki yog'i solib yoqa boshladim. Qora chiroq shag'amga qaraganda ancha xira, nursiz yonar, buning ustiga ko'pincha pir-pirab turar va o'chib qolar edi.

Ro'zg'or ishlari bilan band ekanman, bir kuni kerak bir narsani qidirib omborni titkilab yurib, bir qopchiq arpa topib oldim; bu arpani biz g'oz va tovuqlarga bermoq uchun kemada olib kelgan edik. Qopdagi donning hammasini kalamush yeb qo'yipti, shuning uchun ham menga u nuqul nushxo'rd po'stloq bo'lib ko'rindi. Qop dori solib qo'yish uchun zarur bo'lganidan, uni hovliga olib chiqib, ichidagisini yerto'la yoniga to'kdim.

Bu hodisa yon daftirimda yozib o'tgan o'sha qattiq jala yoqqan kundan sal oldin bo'lgan edi. Men buni allaqachon unutib yuborgan va hatto qopni u yerga chiqarib qoqqanim ham esimdan chiqib ketgan edi.

Yarim oydan keyin tepa bag'ridagi yerto'la yonida yerdan endigina bosh chiqarayotgan bir necha tup maysani ko'rdim. Dastlab, bu shu yerdagi o'tlarning biror xili bo'lsa kerak, deb o'yladim. Lekin oradan bir necha kun o'tgach, o'sha ko'karib turgan maysalar katta bo'lib (bular o'n-o'n ikki tupdan ko'p emas edi) bosh tortdi, qarasam, ular bizning Angliyada o'sadigan arpalarning o'zi, buni ko'rib juda hayron qoldim. Bu yangilik meni shunchalik suyuntirdiki, buni so'z bilan aytish qiyin. O'zimga o'zim: «Mo'jiza yuz berdi: mening huvillagan sahroda o'tayotgan turmushimga yordam bermoq uchun urug' sepilmagani holda arpa ko'karib chiqdi», dedim.

Bu fikr ko'nglimni bo'shashtirib yubordi va o'pkam to'lib yig'lab yubordim. Meni deb shunday bir mo'jiza yuz berganidan behad suyundim. Mo'jiza bu bilan tugamadi: oradan ko'p o'tmay, bu arpalar yonida boshqa bir o'simlik — sholi paydo bo'ldi. Afrikada yashagan vaqtimda sholini ko'p ko'rganimdan bularning sholi ekanini darrov bildim.

Ollo taolo menga g'amxo'rlik qilib shu sholi bilan arpani bu yerda paydo qildi, deb ishonibgina f_{iaV} men uchun bu orolda bunday boshhoqlar ⁽¹⁰⁾li ko'p ekaniga ham shubham qolmadi. Oroldagi hamma pasqam joylarni qarab chiqdim, har bir do'ng va har bir tepani birma-bir ko'zdan kechirdim, lekin bir joyda ham na sholi va na arpa ko'rdim.

Shundan keyingina g'oz va tovuqlar uchun olib kelingan qopdagi donni shu yerga to'kkanligim yodimga tushdi.

Mo'jizaning tuguni yechildil Bular pishgandan keyin (iyul oxirlari edi) qanday ehtiyotkorlik bilan yig'ishtirib olganligimni siz tasavvur qila olasiz. Yerdagi har bir donni bittalab terib olib, bularni ishonchli, quruq joyga yashirib qo'ydim. Birinchi yilgi hosilning hammasini urug'lik uchun qoldirishga qaror berdim: bora-bora donim juda ko'payib, ham urug'lik va ham non uchun yetadigan bo'ladi, degan fikrga keldim.

To'rtinchi yilga boribgina donning faqat bir qismini, shunda ham juda oz qismini ovqat uchun ajratib qo'ya oldim. Gap shundaki, birinchi yilgi hosildan chiqqan donning deyarli hammasi nobud bo'ldi: men vaqtdan adashib donni quruqgarchilik oldidan sepibman, shuning uchun ham donning ko'pi unib chiqmadi. Bu haqda keyinchalik yana gapiraman.

Yuqorida aytib o'tganimdek, arpadan tashqari yigirma-o'ttiz tup sholi ham ko'karib chiqqan edi. Sholini ham arpa singari ehtiyot qilib bitta ham qoldirmay yig'ishtirib oldim va birinchi yilgi hosiling hammasini urug'lik uchun qoldirdim. Keyinchalik guruch yetarli darajada ko'paygandan so'ng undan bo'lka non emas (chunki bo'lka pishiradigan hech nima yo'q edi), obinon pishirdim. Ammo oradan bir oz vaqt o'tgach, chinakam bo'lka non pishirish yo'lini topdim. Gapni to'xtatib, shu yerda to'xtatib yana kundalikka qaytaman.

14- aprel. Qo'ra batamom bitgan va tashqi tomonidan tuproq to'kib mahkam shibbalangan edi. Qo'rg'on ichida odamzod yashaydigan uy borligini tashqaridan qaraganda payqab bo'lmaydigan qilish uchun qo'ra eshigini mahkam berkitib tashladim, o'zim bo'lsam qo'rg'onga narvon qo'yib kirib-chiqadigan bo'ldim.

16-aprel. Narvon bitdi. Qo'rg'onga kirib chiqqanda shu narvonni qo'yib devordan oshib tushadigan va har safar narvonni o'zim bilan birga u tomondan bu tomonga ko'tarib o'tadigan bo'ldim. Mening qo'rg'onim ancha keng va unga faqat devordan oshib tushmoq mumkin xolos.

Lekin men qo'rg'onni mahkam berkitib tashlagan kunning ertasiga bir hodisa yuz berib, meni qattiq qo'rqitdi; butun mehnatim havoga uchib ketishiga sal qoldi, o'zim ham bu falokatdan zo'rg'a omon qoldim.

Bu hodisa mana bunday ro'y berdi. Men qo'rg'on ichida, chodir orqasidagi g'or og'zida nima bilandir mashg'ul edim, g'orning men turgan burchagida ayni boshim ustidan tuproq to'kila boshladi, yerto'laning shipini mahkamlash uchun qo'yilgan oldingi ustun qattiq qirsillab darz ketdi.

Qattiq qo'rqdim, lekin nima bo'lganini bilmay qoldim. G'orning tepasi tuprog'i bo'sh bo'lganidan avvalgi safargidek qulab tushdi shekilli, deb o'yladim.

Agar shu qo'rg'on ichida tursam tuproq tagida qolib ketaman, — deb o'yladim, — tepa qulab, o'zimni bosib qolmasligi uchun bu yerdan qochmoq kerak!»

Hash-pash deguncha narvonni qo'yib devordan oshib tushdim.

Lekin hali oyoqlarim yerga tegmasdanoq, yerto'laning qulab tushganligiga bu safar zilzila sabab bo'lganligi aniq ma'lum bo'ldi. Yer tebranib larza-ga kelmoqda edi, bir necha minut ichida yer uch bor shunday qattiq qimirladiki, buning zarbiga har qanaqa mahkam bino ham yakson bo'lib ketar edi. Deng izdagi xarsangtoshlarning boshi uzilib tushib shu qadar qattiq gumbirlashdiki, men bunday dahshatli ovozni umrimda sira eshitgan emasman.

Dengiz shu qadar qattiq larzaga kelib ko'pirdiki men: yer dengiz tagida oroldagidan ham qattiq qimirlagan bo'lsa kerak, deb o'yladim.

Bunday dahshatni men avval sira eshitgan emas edim. Shu sababdan hozir juda hayratda qolib, to'lqinlanib ketdim. Dengizda kema chayqalganda odam qanday lohas bo'lsa, yerning tebranishidan ko'nglim shunday loxas bo'ldi. Ko'nglim ayniy boshladi. O'lyapman, deb o'yladim.

Xarsangtoshlarning sinib gumbirlashidan quloqlarim bitib, hang-mang bo'lib qoldim. Keyin hushimga kela boshladim va birdan agar tepa mening chodirimni bosib qolib, buyumlarim va ozuqalar uning tagida qolsa, nima qilaman va bu yerda qanday yashayman? — degan qo'rqinchli fikr xayolimga keldi. Yuraklarim yana orziqib ketdi.

Uchinchi tebranishdan keyin yer ancha tinchlandi. Men hushimga kelib, o'zimni ancha tetik seza boshladim, shunday bo'lsa ham uyga qaytishga yurak dov bermadi. Qattiq xafachilik bilan nima qilishni bila olmay shu yerda yana ancha vaqt o'tirib qoldim.

Shu orada osmonni bulut qopladi, yomg'ir yog'adigandek, qorong'ilik bosdi. Bilinar-bilinmas shamol turdi, bu shamol kuchayib-kuchayib, yarim soatdan keyin dovulga aylandi. Dengiz ko'pirib, toshib, hayqiriq solib sohilga urila boshladi. Daraxtlar bo'ron zarbidan tag-tomiri bilan qo'porildi. Dovul uch soat beto'xtov davom etdi.

Men bunday qattiq bo'ronni hech qachon ko'rmagan edim. Keyin bo'ron sal bo'shashdi. Ikki soatlardan keyin bo'ron taqa-taq to'xtadi-yu, ammo shu zahotiyuq qattiq yomg'ir quyib berdi.

**ROBINZONNING DENGIZGA G'ARQ BO LIB KETGAN
KEMADAN BUYUMLAR TOPIB OLGANI.
KASALLIK VA ZERIKISH**

1-may. Bugun ertalab suv qaytgan paytda sohilda turgan katta bir narsaga ko'zim tushdi, olisdan u bochkaga o'xshar edi. Borib qarasam rostanam bochka ekan.

Kemaning bo'lak-bo'lak parchalari shu yerda qolib ketgan edi. Dovul bularning hammasini sohilga chiqarib tashlagan bo'lsa kerak. Remaning gavdasi cho'qqayib chiqib turgan tomonga qaradim, nazdimda u har qachongidan ko'ra suvdan ancha baland ko'tarilib turgandek ko'rindi.

Bochkada miltiq dorisi bor edi: bochkaga suv kirib dori ivib qotib qolibdi. Bochkam dengiz oqizib ketishidan saqlab qolmoq uchun uni bir amallab yumalatib balandroq joyga chiqarib qo'ydim, o'zim kunimga yarab qoladigan biror narsa topilmasmikan, degan umid bilan kemani tekshirib ko'rmoq uchun sayoz joydan yurib kema tomonga bordim.

Bir oz yaqinroq borib qarab ajablanib qoldim: kema o'rnidan qo'zg'alib qolipti. Remaning quyrug'i uning tanasidan ajralib qolganiga ko'p vaqt bo'lgan edi, endi esa u ancha nariga surib tashlanibdi, to'lqin bo'lsa uni bo'lak-bo'lak qilib yuboribdi. Avval qum tagida qolgan tumshug'i esa endi olti futcha baland ko'tarilib qoiibdi. Kema quyrug'ini paluba tomondan qum bosib qoiibdi, xuddi shu joydan qirg'oqqa tomon qum aralash sayozlik hosil bo'libdiki, endi men shu qumlikdan kema yoniga bora olaman. Avval bu yerda suv bo'lib kema yoniga chorak milcha suzib kelganligim o'quvchining xotirida bo'lsa kerak. Nima sababdan kemaning o'z o'rnidan bunchalik qo'zg'alib qolganligiga ancha vaqt aqlim yetmay turdi. Lekin xiyla o'tgach, bu o'zgarish zilzilaning oqibati bo'lsa kerak, deb o'yladim.

Zilzila kemani juda majaqlab, bo'lak-bo'lak qilib yuboribdi, shuning uchun kemaning pastki qavatidagi ochiq omborda bo'lgan turli-tuman narsalarni shamol va to'lqin har kuni sohilga oqizib kela boshladi.

Kemadagi bu o'zgarish butun fikr-xayolimni chulg'ab oldi. Natijada yangi joyga ko'chish to'g'risidagi fikr ham xotiramdan ko'tarilib ketdi. Ertasiga kun bo'yi kemaning ichki xonalariga kirish ilojini topmoq to'g'risida o'yladim. Bu xonalarning og'ziga qum tiqilib to'lib qolganidan bularga kirish oson emas edi. Lekin men qiyinchiliklardan qaytmaydigan va hech narsadan qo'rqmaydigan bo'lib qolganimdan bu o'rinda o'zimni yo'qotib dovdirab turmadim. Darhol kema bo'laklarini tashiy boshladim, chunki hozirgi turmushim uchun menga har qanday qaqir-ququrlarning kerak bo'lishini yaxshi bilardim.

3-may. Bugun qo'limga arra olib bordim, kema quyrug'ining butun qolgan qismini arralab olmoqchi bo'ldim, lekin dengizda to'lqin boshlanib suv ko'tarilib kela boshlaganidan, bu ishni to'xtatishga majbur bo'ldim.

4-may Qarmoq solib baliq tutdim, lekin nuqul yeb bo'lmaydigan yomon baliqlar ilindi. Zerikib ketdim, uyimga qaytib ketmoqchi bo'ldim, lekin qarmoqni

so'nggi marta tashlaganimda kichikroq bir delfin ilindi. Bundan juda suyundim. Qarmoqni o'zim yasadim. Kanopni arqonning tivitini yechib qildim, qarmoqning o'zini esa simdan yasadim. Shunday bo'lsa ham qarmog'imga shunchalik baliq ilinar ediki, bemalol to'yar edim. Men baliqlarni oftobda quritib yer edim.

5-may. Kemada ishladim. Palubaning to'sinini arraladim, palubadan uchta katta qarag'ay taxtani sug'urib olib, bularni bir qilib bog'ladim va suv qirg'oqqa qarab toshganda sol qilib sohilga suzib o'tdim.

24-may. Hamon kemani buzib tashish bilan ovo-raman. Ombordagi ko'p narsalar bir-biriga zich qilib bosib qo'yilgan edi; bularni lorn bilan o'rnidan qo'zg'atib qo'ydim, suv ko'tarilishi bilanoq bir necha bochka va ikkita matroslar sandig'i suv betiga qalqib chiqdi. Ammo baxtga qarshi, sohil tomondan shamol turib bularni dengizga olib ketdi. Bugun shamol ro'paradan turdi, bochkalardan bir kattarog'ini to'lqin sohilga oqizib keldi, bu bochkada cho'chqa go'shti bor edi, ammo bochkaga sho'r suv va qum kirib go'sht buzilib qo'ibdi.

16-iyun. Dengiz bo'yidan katta toshbaqa topib oldim. Shungacha orolda bitta ham toshbaqani ko'rganim yo'q edi.

17-iyun. Toshbaqani pista ko'mir cho'g'ida pishirdim. Toshbaqaning ichidan oltmishtacha tuxum chiqdi. Umrimde bunchalik shirin go'sht vemagan bo'lsam kerak! Bu orolda kun ko'ra boshlaganimdan buyoqqa go'shtli ovqatim faqat echki va qush go'shti bo'lgan edi, xolos.

18-iyun. Ertalabdan kechgacha yomg'ir quyib turdi, uydan tashqariga chiqmadim. Bu yerda yomg'ir sovuq bo'lmaydi, shunday bo'lsa ham kun bo'yi badanlarim uvushib turdi.

19-iyun. Hamon tobim yo'q: sovuqdan xuddi qishdagi kabi qaltirab turdim.

20-iyun. Tun bo'yi mijja qoqmadim: boshim og'rib, badanlarim qaltirab turdi.

21-iyun. Ahvolim juda yomon! Uzoq yotib, kuchdan qolarmikanman deb qo'rqaman. Unda holim nima kechadi?

22-iyun. Bugun ahvolim bir oz yaxshi, lekin tuzalib ketarmikanman, bilmayman.

24-iyun. Sihatim ancha yaxshi.

25-iyun. Qattiq bezgak tutdi, badanimdan yetti soat muqum goh sovuq, goh issiq ko'tarilib turdi. Ter bosish va hushdan ketish to'xtadi.

26-iyun. Ancha durustman. G'amlab qo'ygan go'shtim tamom bo'lib qoldi, garchi hali butunlay darmonsiz bo'lsam ham, ovga chiqishga majbur bo'ldim. Bir echki otib oldim, uni uyga zo'rg'a ko'tarib keldim. Echki go'shtidan bir parcha kesib kabob qilib yedim. Juda ham sho'rva ichgim keldi, ammo mening kastyulim ham, sho'rva pishirish mumkin bo'lgan boshqa idishim ham yo'q.

27-iyun. Bugun yana avvalgi kungidek qattiq bezgak tutdi, kun bo'yi tuz totmay va suv ichmay yotdim. Tashnalikdan yuragim kuyadi, lekin borib suv olib kelishga madorim yetmadi.

28-iyun. Kechasi tashnalik juda ezib yubordi, lekin chodirda ham, yerto'lada ham bir tomchi suv yo'q edi, ertalabgacha chidashga to'g'ri keldi. Faqat tong otarda ko'z yumdim. Tamaki suvi bilan romni qo'shib o'zimga dori tayyorladim. Ichgan edim, ko'nnglim ayniy boshladi. Ammo harholda ancha yengil tortdim.

30-iyun. Kun bo'yi o'zimni durust sezdim. Badanlarim uvushmadi. Miltiqni olib tashqariga chiqdim, lekin tez qaytdim, uzoq yurishga qo'rqdim. Toshbaqa tuxumini mazza qilib yedim.

Kechqurun kechagi doridan yana ichdim.

Bunga qaramay, ertasiga, 1-iyulda yana tobim qochdi: yana bezgak tutdi, ammo bu safar avvalgidan ko'ra bo'shroq tutdi.

3-iyuldan boshlab bezgak tutmadi. Ammo men ikki-uch haftadan keyingina tamom tuzalib ketdim.

Mengacha bu sohilga odamzod qadami tegmaganligiga tamom ishonch hosil qildim, shuning uchun ham bu yerdan omon-eson qaytib ketarman degan umidim qolmadi.

Uyimning atrofni mahkamlab qo'rg'on qilib oldim, keyin bu yerda tirikligim uchun bakor keladigan biror hayvon va o'simlik bor-yo'qligini aniqlash niyatida orolni yaxshilab tekshirib chiqmoqchi bo'ldim.

15-iyulda teksturishga kirishdim. Avvalo sol bilan kirgan o'sha kichkina qo'ltiqqa tomon yurdim. Bu qo'ltiqqa bir soyning suvi quyular edi. Suv oqib kelayotgan tomonga soy bo'ylab ikki milcha yurgach, suv ko'tarilib to'lqin bo'lganda dengiz suvi bu yerlarga chiqmasligiga ishonдим, chunki bu yerdagi va yuqoriroqdagi suvning juda tiniq va tozaligi bundan dalolat berib turar edi. Yilning shu mavsumida bu yerda yog'ingarchilik bo'lmaganidan soyning ayrim-ayrim joylarida suv kam edi.

Soyning ikki qirg'og'i pasqam ekan: suv juda go'zal ko'kalamzor orasidan oqib boradi. Chor atrofni ko'm-ko'k qalin o't-o'lan qoplab olgan, bu pasqam tekislik balandroq ko'tarilgan joylarda esa tamaki ko'karib yotibdi. Toshqin bu balandlikka chiqmaganligidan tamaki juda yaxshi bitibdi. Men bu vaqtgacha hech ko'rmagan boshqa xil o'simliklar ham bor ekan, agar bularning qanday o't ekanini bilganimda ulardan ko'pgina naf ko'rgan bo'lar edim.

Issiq o'lkalarda yashaydigan hindilar tomiridan non qiladigan kassava daraxtini qidirdim, lekin topolmadim. Ammo bu yerda ajoyib o'simliklardan bo'lgan aloe va shakarqamish borligini ko'rdim.

Shakarqamish yovvoyi holda o'sganidan undan qand qilib bo'lmas edi, lekin men aloedan odam yeydigan biror ovqat yasash mumkinligini bilmadim.

Ertasiga, 10-kuni yana o'sha joylarda bo'lib, undan ham nariroqqa, o'to'lanlar o'sgan joyning oxirigacha bordim. Bu yerda har xil mevalar g'arq pishib yotardi. Bularning ko'pchiligi qovun. Daraxtlarga chirmashib ketgan toklarda bitgan uzum boshlari pishib pastga osilgan. Bu ajoyibotni ko'rib juda hayron qoldim va behad suyundim. Lekin Verberida turgan vaqtimda ingliz toif asidan bo'lgan ikki tutqun uzumni ko'p yeb ichburug'i bo'lib o'lganligi darhol xotiramga keldi; shu sababdan men bu uzumdan faqat tatib ko'rdim, xolos. Lekin men uzumni boshqa yo'l bilan istifoda qilmoqchi bo'ldim, ya'ni uni quritib mayiz qilmoqchi bo'ldim, chunki mayiz juda shirin bo'ladi va buning ustiga u odamning sihatiga hech ziyon keltirmaydi.

Shu kuni uyga qaytib kelmadim. Daraxtzorda yotib qolgim keldi. Darrandalarning hujum qilib qolish xavfidan o'zimni saqlamoq uchun dastlabki kuni bu orolda yotganim singari bir daraxtning ustiga chiqib, tun bo'yi shu daraxt ustida uxladim.

Juda yaxshi uxladim, ertalab turib yana yo'lga tushdim. Shimol tomonga qarab yana to'rt milcha yurdim. Ikki tepalik o'rtasidan yurib bordim. Vodiy nihoyat ajib, xushmanzara edi. Atrof butkul ko'kalamzor, gullagan, gullarning muattar bo'yi hammayoqni tutgan. O'zimni go'yo odam qo'li bilan ko'kartirilgan bog'da yurganday his qildim. Har bir tup ko'kat, har bir tup daraxt, har bir gul bahor libosiga burkangan. Xurmo, apelsin va limon daraxtlari juda ko'p edi, lekin bular parvarish ko'rmay yovvoyi holda o'sib yotganidan, ularning ba'zi birlarigina meva qilgan edi, xolos. Bir dona limonni uzib olib, uni suvga solib ichdim. Limon sharbati bilan suv ichgach, juda yengil tortdim va bu mening sihatimga ko'p naf qildi.

Uch kun deganda uyga qaytib keldim (endi kapa bilan yerto'lani uyim deb atayman) va bu ajoyib vodiyni zavq bilan esladim, uning go'zal manzaralari, sermeva daraxtlari, chakalakzorlari ko'z o'ngimdan o'ta boshladi, uning shamoldan pana va qulay joyda bo'lganligini, odam huzur qiladigan tiniq suvli buloqlari ko'pligini o'ylab, men uy qurgan joy orolning eng yomon joyi ekan degan fikrga keldim. Tabiiyki, men bu fikrga kelgandan keyin, shu mevazor, yashnab turgan vodiylarga ko'chib kelsam qanday yaxshi bo'lar edi, deb orzu qila boshladim. Vodiyni boyroq bir joyni belgilab, parrandalar hujumidan saqlanmoq uchun atrofni devor qilmoq lozim.

Bu fikrdan anchagina hayajonlanib turdim: ko'm-ko'k go'zal vodiylar meni maftun qilgan edi. Vodiylarga ko'chib borish orzusi menga zo'r xursandchilik ato

qildi. Lekin ko'chish haqidagi fikrni yaxshilab mulohaza qilib ko'rgach, hozirgi kapamdan dengiz ko'rinib turganini, binobarin, bir kunmas bir kun qismatimda yaxshi o'zgarish yuz berar va bu yerdan qutulib ketmoqqa imkon bo'lar, degan umid tug'dirib turganligini o'ylab ko'rgach, yo'q, chor atrofini tepa to'sib turgan bir vodiya ko'chish fikridan qaytmog'im kerak, dedim. Meni bu orolga keltirib tashlagan shum taqdir boshqa bir bechora baxtsizni ham keltirmog'i mumkin. Basharti shunday bir hoi yuz bersa, bu baxtsiz sho'rpehona kim bo'lsa ham o'zimning eng yaqin do'stim ko'rib xursand bo'lar edim. Albatta, bunday tasodifning yuz berishidan umidim kam edi, ammo dengizdan olis, orolning ancha ichkarisida bo'lgan tepa va daraxtlar orasiga kirib joylashmoq, shu jahannamda umrbod qolib ketish va ularning oxirigacha bu yerdan qutulib ketish umididan voz kechish degan gap edi.

Shunday bo'lsa ham men bu vodiya ko'nglimni uzolmadim, iyulning oxirgi kunlarida nech joyga chiqmay, shu yerda turdim va o'zimga turar joy qilib oldim. Vodiya kapa tikdim va odam bo'yidan baland keladigan ikki qator qoziq qoqib, qoziqlar orasiga esa shox bosib, kapaning atrofini mahkam qo'rg'on qilib oldim. Qo'rg'onga katta uyimdagi kabi narvon qo'yib tushib chiqadigan bo'ldim. Shunday qilib, bu yerda ham yirtqich hayvonlarning hujum qilish xavfidan xoli bo'ldim. Bu yangi joy menga juda yoqib qoldi, bir necha kunlab shu yerda turib, ikki-uch kechalab kapada tunadim; bu yerda ancha kenglikda turib, erkin nafas oldim.

Endi dengiz bo'yida uyim, bu vodiya esa bog'im bor», dedim o'z-o'zimga. Avgustning boshigacha bufcun vaqtim bu «bog' uyni» solishga sarf bo'ldi.

3-avgust. Osib qo'ygan uzumlarim qurib juda yaxshi mayiz bo'libdi. Ularni darhol osib qo'yilgan daraxtdan oldim. Bularni tezda yig'ishtirib olmoq lozim edi, aks holda mayiz yomg'irda qolib buzilar va men qishlik mayizimdan mahrum bo'lar edim. Mayiz esa ikki yuz boshdan kam emas edi. Mayizni endi yig'ishtirib bo'lgan ham edimki, osmonni qora bulut bosib, juda qattiq yomg'ir quydi. Yomg'ir to'xtovsiz ikki oy, ya'ni 14-avgustdan boshlab oktabrning yarmigacha yog'ib turdi. Bu yomg'ir chinakam to'fonga o'xshardi. Shu ikki oy mobaynida bir necha kunlab yerto'ladan tashqariga chiqolmadim.

Bu vaqt ichida mening turmushimda quvonchli bir voqea yuz berdi: oilam ko'paydi. Mushuklarimning biri uydan chiqib ketganicha ko'p vaqtdan beri bedarak edi, bu mushuk o'lib ketgan deb xafa bo'lgan edim, avgust oxirlarida u birdan uch bolasini ergashtirib uyga kirib keldi.

14-oktabrgacha yomg'ir tinmay quyib turdi. Uydan chiqmadim. Chunki kasal bo'lganimdan buyon yomg'irda qolib shamollab qolmayin, deb o'zimni ehtiyot qiladigan bo'ldim. Ammo havoning yaxshi bo'lishini kutib yerto'lada turgan vaqtimda ozuqalarim bitay deb qoldi, shu sababdan ikki bor ovga chiqishga majbur

bo'ldim. Birinchi safar bir echki otib oldim, ikkinchi safar esa, 26-avgust kuni katta bir toshbaqa tutib olib, to'yib ovqatlandim. O'z vaqtida mening ovqatlanish tartibim mana bunday edi: nonushtaga bir shingil mayiz, tushda bir parcha echki yoki toshbaqa go'shti (go'shtni qovurish va qaynatma qilib pishirish uchun hech bir idishim bo'lmaganidan uni pista ko'mir cho'g'ida kabob qilar edim), kechqurun esa ikki-uchta toshbaqa tuxumi bilan ovqatlanar edim.

30-sentabr. Butun orolda yakka-yolg'iz tura boshlaganimga bir yil to'ldi. Ustundagi chiziqlarni sanab ko'rsam, bu yerda rosa uch yuz oltmish besh kun umr kechiribman!

Menga bu yerdan qutulib ketmoq nasib bo'larmikan?

Bu yerda yilning qaysi vaqtida yog'ingarchilik va qaysi vaqtda quruqgarchilik bo'lishini bilib oldim, demak, endi yog'ingarchilik mavsumi uchun ham, quruqgarchilik mavsumi uchun ham o'z vaqtida hozirlik ko'rib qo'yishni bilaman.

Lekin bu tajribaga ega bo'lmoq menga juda qimmatga tushdi. O'sha vaqtda mening turmushimda yuz bergan hodisa bunga dalil bo'la oladi.

Yog'inlar to'xtab, quyosh janubiy yarim doiraga o'tgan hamono oz-moz sholi va arpamni sepmaq uchun qulay fursat keldi, deb o'ylaganligim o'quvchiga yuqorida ma'lum bo'lgan edi. Sholi va arpani sepib qo'yib, hosilni kuta boshladim. Lekin quruqgarchilik oylari boshlanib ketdi, yerda bir qatra ham nam qolmadi va bitta ham don unib chiqmadi. Yaxshiki, sholi va arpadan bir siqimdan olib qolgan ekanman. Men ehtiyotkorlik qilib, o'zimga: «Urug'ning hammasini sepib qo'ymayin, hali bu yerning iqlimini o'rganib olganim yo'q, urug'ni qachon tashlash va hosilini qachon yig'ish-tirish lozimligini bilmayman», degan edim. Bu ehtiyotkorligim uchun o'zimdan juda mamnun bo'ldim, chunki yerga tashlagan urug'im qurg'oqchilik natijasida batamom chiqmay yo'q bo'lib ketishiga ishongan edim. Ammo bir necha oy o'tgach, sal yog'in tushib yer nam bo'lishi bilanoq sepilgan donning hammasi yangi sepilgan urug'dek unib chiqqanini ko'rib juda hayratda qoldim.

G'allam o'sib, pishguncha men bir ish qildim, bu ish keyinchalik menga katta foyda keltirdi.

Yog'inlar to'xtab, havo ochilgach, ya'ni taxminan noyabrda men daraxtzordagi bog'imga bordim. Bir necha oydan buyon bu yerga kelmagan edim va hamma narsaning hech buzilmay, o'zim turgan vaqtda qanday bo'lsa, xuddi shunday o'zgarmasdan turganini ko'rib juda xursand bo'ldim. Kapa atrofidagi qo'ragina o'zgaribdi, xolos. Ma'lumki, bu qo'ra ikki qator qilib qoqilgan qoziqlardan qilingan edi. Qo'raning o'zi but edi, lekin men o'sha vaqtda kichkina daraxtlardan kesib, qoqqan qoziqlar uzun-uzun novda chiqaribdi. Bu nihollarni

ko'rib hayratda qoldim va qo'ramning ko'm-ko'k yashnab turishi meni juda xursand qildi.

Bog' hovlimning sahni yigirma besh diametrcha bo'lsa ham, ko'p o'tmay, daraxtlarning (qoziqlarni endi daraxt deb atashim mumkin) shoxlari o'sib, shunday quyuc salqin berdiki, har qanday issiq kunda ham odam bularning soyasida oftobdan o'zini saqlay oladigan bo'ldi. Shu sababdan, yana shunday xodachalardan ko'pgina kesib kelib, ularni avvalgi uyimning atrofiga ikki qator qilib o'tqazdim. Bularning hammasi ko'kardi va oradan ko'p o'tmay hovlimning atrofi qalin daraxtzorga aylandi, bu daraxtlar avval boshda meni issiqdan saqladi, keyinchalik esa boshqa yana ham muhimroq ishingga bakor keldi.

ROBINZONNING O'Z OROLINI TEKSHIRGANI

Savat to'qimoqchi bo'lib ko'p urindim, lekin topgan xipchinlarim juda mo'rt bo'lganidan urinishlarim behuda ketdi.

Bolalik chog'imda shahrimizdagi bir savatchining uyiga borardim va savat to'qiyotganda zehn qo'yib tikilib turardim. Mana endi o'sha kuzatishlarim qo'l kelib qoldi. Bolalar har bir ishni bilib olishni havas qiladigan va kattalarga

yordamlashishni yaxshi ko'radigan bo'ladilar. Savatchining ishlariga qarayverib, tez orada savat to'qishni o'rgandim, keyin savatchi do'stinga qo'limdan kelgancha yordamlasha boshladim. Oz-ozdan o'rgana borib, savat to'qishda undan qolishmaydigan bo'lib oldim. Endi esa menga material yetishmasdi, xolos. Oxiri boshimga bunday fikr keldi: men qoziq qilgan daraxtlarning novdasi savat to'qish uchun yaramasmikan? Axir, ularning novdasi ham bizdagi tol va majnuntol novdasi singari sinmaydigan, egiladigan bo'ladi-ku. Men sinamoqqa ular novdasidan savat to'qib ko'rmoqchi bo'ldim.

Ertasiga chorboqqa borib, ingichka-ingichkalarini tanlab bir necha novdani kesib oldim, keyin bilsam bu novdalar savat to'qish uchun juda bop ekan. Ikkinchi dafa bu novdalardan ko'proq kesib kelmoq uchun bolta olib keldim. Bu yerda savatbop bu xildagi daraxtlar juda ko'p bo'lganidan uncha ovora bo'lmadim. Kesib olingan novdalarni kapam yoniga olib kelib, yashirib qo'ydim.

Yog'ingarchilik mavsumi boshlandi deguncha savat va gajava to'qishga o'tirib, juda ko'p savat va gajava to'qib tashladim. Bu savatlar mening turli-tuman ishlarimga qo'l keldi: ularda tuproq tashidim, har xil narsalarimni solib qo'ydim va hokazo. To'g'ri, mening savatlarim dag'alroq chiqdi, ularni silliq va chiroyli qilolmadim, shunday bo'lsa ham, ishqilib bu savatlarning xizmati yaxshi bo'ldi, menga shu kerak edi, xolos.

Shundan keyin men tez-tez savat to'qiydigan bo'ldim, eskilari sinib, titilib yoki ishga yaramay qoladi, shunda yangilarini to'qish kerak bo'ladi. Eng muhimi don asramoq uchun chuqur va mahkam savatlarni ko'paytirib oldim: men bu savatlar qop o'rnini bosarmikan deb to'qidim. To'g'ri, hozircha mening donim oz edi, lekin bir necha yil ichida donni ko'paytirib olish umidim bor.

Butun orolni aylanib tekshirib chiqishga qasd qilganimni va soy boshigacha hamda o'zim kapa tikkan joydan yuqoriroqqa borganimni aytib o'tgan edim.

Bu joydan orolning ro'parasidagi sohilga bemalol o'tsa bo'lar ekan, hali u tomonni borib ko'rmagan edim. Miltiq, bolta, ancha-muncha dori, sochma va o'q oldim, har ehtimolga qarshi, ikkita qotgan non va ikki bosh mayiz ham oldim, keyin yo'lga tushdim. Har vaqtdagidek it ham orqamdan ergashdi.

Kapamga yaqinlab borib, to'xtamay g'arb tomonga qarab keta berdim. Yarim soatcha yuruvdim, ro'paramda dengiz paydo bo'ldi, dengizda esa yer ko'rinar edi. Bu hol meni hayratda qoldirdi.

Havo ochiq, quyosh chiqib turardi. G'arbdan janubga tomon cho'zilib yotgan bu yer mening orolimdan juda uzoq, mo'ljalimcha qirq milcha, ehtimol oshiq ham kelar edi.

Buning qandaqa yer ekanligini bilolmadim. Shuni aniq bildimki, bu yer Janubiy Amerikaning Ispaniya mulklariga yaqin qismi ekani ehtimoldan uzoq

emas. Bu yerda odam yeydigan vahshiyliklar yashashi ehtimol, mabodo men shu joyga tushib qolgan bo'lsam, ahvolim nima kechar edi?

Bu fikr ruhimni ko'tarib yubordi. Demak, qismatimga la'natlar o'qib chakki qilarkanman. Yana ham yomon kunlarga qolmog'im mumkin edi. Dovul meni boshqa joyga eltmasdan, shu joyga keltirib tashladi deb, afsus qilib o'zimni o'rinsiz koyitgan ekanman. Demak, menga shunchalik rahm-shafqat ko'rsatgani uchun xudodan minnatdor bo'lmog'im kerak.

Shu tariqa fikr-xayol bilan, sekin-asta ilgariga yurib bora berdim, ammo orolning bu qismi men avval boshda uy qurgan qismidan ko'p a'lo ekanligiga qadam-baqadam ishonch hosil qila bordim.

Bu yerning go'zal sayroqi qushlari odamni maftun qilardi.

Bu yerda to'tilar juda ko'p ekan, men bulardan birini tutib olgim keldi; to'tini odamshavanda qilib, gapirishga o'rgatmoqchi bo'ldim. Ancha urinishlardan keyin bir yosh to'tini ushlab oldim: kaltak bilan uning qanotiga urgan edim, u uchib keta olmadi. U karaxt bo'lib qolgan edi, men uni hushiga keltirib, uyga olib keldim. Oxiri men uni otimni aytib chaqirishga o'rgatdim.

Dengiz sohiliga yetgach, hozirgi yashab turgan joyim orolning eng notavon joyi ekanligiga yana bir bor ishondim.

Bu yerda toshbaqa nihoyatda ko'p, orolning men turgan qismida bo'lsa, bir yarim yil mobaynida atigi uchta toshbaqa topdim, xolos. Bu yerda turli-tuman qushlar nihoyatda ko'p. Men umrimda ko'rmagan va bilmagan qushlar bor. Garchi men otlarini bilmasam ham, ba'zi qushlarning go'shti judayam shirin edi. Men bilgan qushlar orasida eng yaxshilari pingvinlar edi.

Takror aytamanki, bu sohil men turgan sohilga qaraganda har jihatdan ham a'lo edi. Ammo shunga qaramay bu joyga ko'chib kelmoqni sira ixtiyor qilmadim. O'z kapamda ikki yilcha yashadim, u joyga o'rganib qoldim: bu joyda esa o'zimni go'yo yo'lovchidek, xuddi mehmondek his qildim, ko'nglim bir xil bo'lib, uyga qaytib ketgim kelaverdi.

Sohilga chiqib, sharq tomonga burildim-da, qirg'oqni yoqalab o'n ikki milcha yurdim. Ikkinchi marta bu yerga boshqa tomondan kelaman degan fikr bilan belgi uchun shu yerga uzun kaltak suqib qo'yib, orqamga qaytib ketdim.

Men uyga boshqa yo'l bilan qaytib ketmoqchi edim.

Orol uncha katta emas, bunda odam adashmaydi, — deb o'yladim. — Adashib qolganimda ham tepaga chiqib qarayman-u eski uyimning qayerda ekanini ko'rib olaman.

Biroq katta xato qildim. Sohildan ikki milcha nari borgandan keyin, keng vodiya tushib qoldim, bu vodiya qalin daraxtlar o'sib yotgan bir-biriga tutash tepalardan iborat ediki, o'zimning qayerda ekanimni bilmoqning ham sira iloji

bo'lmadi. Men quyoshga qarab yurmog'im mumkin edi, lekin buning uchun shu paytda quyoshning qaysi tomonda ekanini aniq bilib olmoq kerak edi.

Eng yomon narsa shu bo'ldiki, men vodiya adashib yurgan uch-to'rt kun ichida havo bulut bo'lib, quyosh sira ko'rinmadi. Oxiri yana sohilga, o'zim kaltak suqib ketgan joyning o'ziga qaytib kelishga majbur bo'ldim.

Bu yerdan uyga avvalgi yo'l bilan keldim. Kun juda issiq, buning ustiga ko'targan yukim — miltiq, o'q-dori va boltam ham ancha og'ir edi, shutting uchun men asta-sekin, yo'lda dam ola-ola oxiri uyga yetib keldim.

ROBINZONNING G'ORGA QAYTIB KELGANI. UNING DEHQONCHILIGI

Bu sayohat vaqtida itim bir uloqqa qo'qqisdan hujum qilib, tappa bosdi, lekin g'ajilab tashlamasdan, yugurib kelib, uloqni ajratib oldim. Uloqni uyga olib ketmoqchi bo'ldim: chorvani ko'paytirish va miltiq dorilarim tamom bo'lar vaqtgacha go'shtni g'amlab olish uchun harna qilib bo'lsa ham yana ikkita uloq topishni juda orzu qila boshladim.

Uloqqa bo'yinbog' qilib, unga chilvir o'tkazib oldim; chilvirni eski arqondan yechdim, bu eski arqonni doim cho'ntagimda olib yurar edim. Uloq qaysarlik qila boshladi, lekin oxiri yurishga majbur bo'ldi. Dala uyimga yetib kelgach, uni qo'raga tashlab, o'zim darrov jo'nab ketdim: tezroq uyga yetib olmoqchi bo'ldim, chunki bir oydan ko'p sayohatda yurmoqda edim.

Eski uyimga kirib kelganimdagi tuyg'uni va yotib huzur qilganimni tasvirlashim qiyin. Orola sargardon bo'lib yurganimda bosh qo'yadigan joy bo'lmasdan juda holdan ketgan edimki, o'z uyim behad orombaxsh tuyuldi.

Men bir haftagacha dam olib, uydagi ovqatlardan yeb orom oldim. Vaqtimning ko'p qismi juda muhim ishga, ya'ni to'tiga qafas to'qishga sarf bo'ldi. To'ti tez vaqt ichida uy qushiga aylanib, menga juda o'rganib qoldi.

Keyin bog'da qamalib yotgan bechora uloq yodimga tushdi. «U, men qoldirib ketgan o'tning hammasini yeb, suvni ichib bo'lgan va hozir och-nahor bo'lsa kerak», deb o'yladim. Uni olib kelmoq kerak. Dala uyimga borsam, u o'zim qo'yib kelgan joyda turgan ekan. Chiqib ketgani qurbi kelmapti, ochlikdan o'lay-o'lay deb qolibdi. Shu yaqin oradagi daraxtdan bir serbarg shoxni kesib, oldiga tashladim.

Bargni yeb bo'lgach, bo'yin bog'idan arqon o'tkazib, avvalgiday yetaklab ketmoqchi bo'ldim, lekin ochlik tufayli u shunchalik mo'min bo'lib qolibdiki, arqonning hojati bo'lmay qoldi: u kuchukka o'xshab orqamdan yugurib kela berdi.

Men uni yo'lma-yo'l boqib keldim, bu orada u, uyimdagi jonivorlarga o'xshab, menga juda elikib gapga kiradigan, yuvosh bo'lib qoldi, menga o'rganganidan bir qadam ham keyinda qolmay kelaverdi.

Dekabr boshlandi, arpa-sholi unib chiqadigan vaqt yetdi. Mening ekinzorim uncha katta emas, chunki birinchi yili ekinim qurg'oqchilikda halok ho'lganidan, atigi nimchorakcha busheldan arpa bilan sholim qolgan edi.

Bu safar hosilning yaxshi bo'lishi kutilardi, oiroq kutilmaganda, butun hosildan yana mahrum oo'lish xavfi tug'ildi, turli-tuman dushmanlar ekinzorimni payhon qila boshladilar, — bulardan ekinni saqlab qolmoq gumon. Bu dushmanlar, birinchidan, echkilar, ikkinchidan esa, men quyon deb yurgan jonivorlar edi. Sholi va arpaning shirin poyasi ularga juda ma'qul tushibdi: arpa bilan sholi hali bosh tortib ulgurmasdan ular kecha-yu kunduz ekin ichidan chiqmay yosh poyalarni qiyrata boshladilar.

Bu dushmanlar hujumiga qarshi qo'llaniladigan birgina vosita bor edi, xolos: ekinzorni chetan devor bilan to'sish. Men shunday qildim. Chetan devor uch hafta deganda tayyor bo'ldi.

Chetan devor ko'ngildagidek bo'ldi. U bitguncha, dushmanlarni miltiq otib qo'rqitdim, kechalari esa itni bog'lab qo'ydim, u tong otguncha vovillab chiqdi. Shu ehtiyot choralari tufayli dushmanlar meni tinch qo'ydilar, boshoqlar ham don torta boshladi.

Lekin don torta boshlashi bilanoq yangi dushmanlar paydo bo'ldi: to'da-to'da mechkay parran dalar uchib kelib, ekinzor tepasida aylana boshlashdi, ular mening g'oyib bo'lishimni va ekinga yopirilish uchun qulay fursatni poylay boshladilar. Men ularga qarab shu zamonoq o'q uzdim (miltiqni doim o'zim bilan olib yurardim), o'q uzilgan hamonoq ekin ichidan boshqa bir guruh parrandalar duv ko'tarildi, avvalda bularni payqamagan edim.

Men juda tashvishda qoldim.

«Yana shu zayilda bir necha bor yopirilishsa, butun umidlarim puchga chiqadi, — dedim o'z-o'zimga, — chunki mening boshqa urug'ligim yo'q, donsiz qolaman.

Nima qilsam ekan? Bu yangi hujumdan qanday saqlanmoq kerak? Hech qanday tadbir o'ylab topolmadim, lekin nima qilib bo'lsa ham, hatto kecha-yu kunduz qimirlamay qo'riqlasam ham, g'allamni saqlab qolishga qaror berdim.

Parrandalar qanchalik ziyon keltirganligini aniqlamoq uchun ekinzorni bir boshdan tekshirib chiqdim. Ma'lum bo'ldiki, g'allaning anchagina qismi nobud bo'libdi, ammo g'allaning qolgan qismi omon-eson saqlab qolinsa, bu ziyonga toqat qilmoq mumkin edi. Parrandalar ketishimni poylab yaqin joydagi daraxtlardan biriga qo'nib turishardi.

Men miltiqni o'qlab, go'yo bir yoqqa ketgan bo'lib, o'zimni panaga oldim. O'g'rilar suyunishib, birin-ketin ekinga tusha boshlashdi. Bunga juda g'azabim keldi. Boshlab men hamma parrandalarning tushishini kutib turmoqchi bo'ldim, lekin sabrim chidamadi.

Ular hozir yeb ketadigan har bir dona donni yo'qotish orqasida men bir butun nondan mahrum bo'lmog'im mumkin-ku, axir», dedim o'z-o'zimga.

Qo'rg'on yoniga yugurib kelib o'q ota boshladim; parrandalardan uchtasi o'rnida qimirlamay qoldi. Boshqa parrandalarni qo'rqitmoq uchun bularni olib, baland bir yog'ochga osib qo'ydim. Bu chora qushlarga shunchalik qattiq kor qildiki, tasavvur etmoq qiyin; bitta ham qush qaytib ekinga tushmadi. Qushlarning hammasi orolning boshqa qismiga qochib ketishdi; o'lik qushlar daraxtda osilib turgan vaqt ichida men bitta ham qush ko'rganim yo'q; ishonig-ishonmang — qushlar ustidan g'alaba qozonganimga juda huzur qildim.

Dekabr oxirida g'alla pishdi va men shu yili ikki marta hosil oldim. Baxtga qarshi, cholg'im ham, o'rog'im ham yo'q edi, o'ylayverib, oxiri boshqa qurollar bilan birga kemadan olib kelgan qilichni o'rim-yig'imda ishlatish fikriga keldim. Darvoqe g'allam shunchalik oz ediki, uni yig'ishtirish uchun uncha ko'p niehnat talab qilinmas edi. Men uni o'zim o'ylab topgan yo'l bilan yig'ishtirib oldim, ya'ni faqat boshlarini uzib, katta savatga solaverdim, keyin yyga olib keldim. Hosilning hammasini yig'ib bo'lgandan so'ng, boshqni qo'l bilan uqalab, doni ajratib oldim, natijada nimchorak bushel sholi- ikki bushelga yaqin sholi va nimchorak bushel arpadan ikki yarim bushel arpa oldim (albatta, bu taxminiy hisob, nimagaki mening torozim yo'q edi).

Hosil juda yaxshi bo'ldi, bu muvaffaqiyat meni juda ruhlantirib yubordi. Endi mening bir necha yil ichida doimiy g'alla zapasim bo'ladi, deb ishonmog'im mumkin. Lekin shu bilan birga mening oldimda yana boshqa bir qiyinchilik paydo bo'ldi. Tegirmon yo'q, tegirmon toshi ham yo'q, bu g'allani qanday qilib un qilaman? Uni qanday elayman? Unni qanday xamir qilaman? Nihoyat, qanday qilib non yopaman? Men bularning hech birini bilmas edim.

Shu qiyinchiliklar sababidan donga qo'l urmaslikka va donning hammasini urug'lik uchun asrab qo'yishga va kelgusi hosilgacha, asosiy vazifani, ya'ni bu dondan non qilish yo'lini topmoq uchun harakat qilishga qaror berdim.

ROBINZONNING KULOLCHILIK QILGANI

Yomg'ir yog'ib, uydan tashqariga chiqish mumkin bo'lmagan vaqtlarda, men ish orasida to'timni gapirishga o'rgatdim. Bu ish menga yaxshi ermak bo'ldi.

Bir necha darsdan so'ng o'z otini bilib oldi, keyinroq esa, ancha vaqt o'tgandan keyin, u nomini ancha baland ovozda va aniq qilib aytadigan bo'ldi. Shundan keyin «to'ti» degan so'zni men bu orolda birov tilidan birinchi marta eshitdim.

Lekin to'ti bilan gaplashmoq men uchun ish etnas, balki ishga bir yordam edi. Bu vaqtda men juda muhim ish bilan band edim. Idish-tovoqqa juda muhtoj

bo'lganimdan, sopol idish yasash haqida ko'pdan buyon bosh qotirar edim-u, lekin ilojini topolmay yurardim. Sopol bo'ladigan loy yo'q edi. «Kulolchilikka muvofiq loy topsam, xurmacha, kuvacha yoki kosaga o'xshash bir idish yasay olardim, — deb o'yladim. — To'g'ri, xurmachani ham, kosani ham o'tda pishirish kerak, ammo men iqlimi issiq joyda yashayman va bu yerda quyosh har qanday pechkadan ham yaxshiroq qizdiradi-ku, idishlarim oftobda qurisa ham, ishqilib ancha pishiq bo'ladi. Uni qo'lda olib yurish mumkin, don va umuman quruq ozuq-ovqatlarni nam tegizmaslik uchun ular ichiga solib qo'yish mumkin bo'ladi.

Muvofiq loy topishim bilanoq don solib qo'yadigan bir nechta katta xum yasab olishga ahd qilib qo'ydim. Ovqat pishirish mumkin bo'lgan sopol idishlar yasash to'g'risida hali o'ylab ham ko'rga-nim yo'q.

Dastlabki vaqtlarda no'noqligim orqasida qanchadan-qancha idishlarimning juda qo'pol, dag'al va xunuk bo'lib chiqqanini, loyning yaxshi pishitilmaganligi natijasida qancha idishlarimning darz ketganini va o'z og'irligini ko'tara olmay o'tirib qolganini bir boshdan so'zlab beraversam, o'quvchi albatta menga achinar, yo bo'lmasa ehtimolki mening holimga kular edi. Xurmacha va kuvachalarimning bir xillari, oftobda quritmoq uchun ko'tarib borib yerga qo'yayotganimda yorilib ketdi; bir xillari esa oftob ko'rmasdanoq chil-chil bo'lib maydalanib ketdi.

Ishqilib butunlari juda foydali buyum bo'ldi. Novdalardan ikkita gajava to'qidim, xumchalar oftobda yaxshi qurib qotgach, bularni astagina yerdan ko'tarib haligi gajavalarga solib qo'ydim. Xumchalar bilan gajavalar orasidagi bo'sh joylarga bular sinmasin uchun sholi va arpa poxolini solib qo'ydim. Dastlab ishlagan bu ikkita xumimda quruq don asramoqchi bo'ldim. Nam narsalar solsam, bu idishlar nam tortib qoladi deb qo'rqdim. Keyinchalik donlarni tortib un qilish yo'lini topsam, u vaqtda bu idishlarga un solib qo'ymoqchi bo'ldim.

Yasagan katta idishlarim ko'ngildagidek chiqmadi. Mayda idishlar: yumaloq kosachalar, likopлар. xurmachalar, kuvachalar, piyola va shu kabilarni ancha durust yasadim. Kichkina narsalami yasash oson; buning ustiga ular oftobda tekis quriydi va shuning uchun mahkam bo'ladi.

Lekin oldimga qo'ygan asosiy vazifam bajarilmay qoldi: menga o'tga chidash bera oladigan va suv turadigan idishlar yasash kerak, yasagan xurmachalarim esa bunga yaroqsiz edi.

Bir kuni kabob pishirmoq uchun katta o't yoqib cho'g' qildim. Kabob pishgach cho'g'ni o'chirmoqchi bo'lgan edim, tasodifan cho'g'lar orasiga tushib qolgan sopol parchasini ko'rib qoldim, bu sopol xurmachaning sinig'i edi. Sopol lag'cha ichida qip-qizarib, g'isht singari pishib, toshga o'xshab qotib ketipti. Men bu kashfiyotdan hayratda qolib, iuda xursand bo'ldim. «Sopol parchasi o'tda qotib pishgan ekan, demak o'tda sopol idish pishirmoq ham mumkin, degan fikrga keldim.

Suvga ham, o'tga ham chidash beradigan kuva yasashga muvaffaq bo'lganinga terimga sig'may suyundim, rostini aytsam, bu kabi oddiy bir voqeaga olamda hech kimsa menday xursand bo'lmagan bo'lsa kerak.

Kuvachalardan biriga suv quyib, o'tga qo'ymoq va unda go'sht qaynatmoq uchun, hozirgina olov ichidan olingan kuvachalar sovuguncha zo'rg'a toqat qildim. Kuvacha juda soz bo'libdi. Echki go'shtidan iuda yaxshi sho'rva pishirdim, agar sho'rvaga karam, piyoz solganda va tuz tashlab, oz-moz so'k uni solganda u iuda quling o'rgilsin sho'rva bo'lardi-da.

Endi yorma tosh qilib, un tortish haqida, to'g'rirog'i, yorma qilmoq to'g'risida o'ylay boshladim; tegirmon to'g'risida gap bo'lishi ham mumkin emas: odamning ikki qo'li bunday ishning uddasidan chiqolmaydi.

Lekin yorma toshi yasamoq ham oson ish emas; tosh yo'nish hunariga xuddi boshqa ishlardagidek uquvim yo'q, no'noq edim, buning ustiga menda asboblar ham yo'q. Men bunga boproq tosh topa-man, deb ko'p kunlar ovora bo'ldim, lekin hech narsa topmadim. Yorma toshi iuda qattiq va shu bilan birga, ko'z o'ymoq uchun yaraydigan darajada ancha katta va qalin bo'lmog'i lozim edi.

Mening orolimda tikka qoyalar bor edi, lekin bu qoyalarning hech biridan qancha urinsam ham yormaga yaraydigan kattaroq parcha sindirib ololmadim. Buning ustiga bu qoyalar serqum va mo'rt bo'lganidan yorma yorish uchun baribir yaramas edi: ikki tosh orasiga don solib surganda, bir-birining zarbidan uqalanib ko'chgan qumlar unga aralashib ketar edi.

Shu tariqa, tegirmon toshi bop tosh qidirishga ko'p vaqtim samarasiz ketgach, yorma toshi yasash fikridan qaytib, uni yog'ochdan yasash fikriga tushdim, uni yasamoq uchun material topish ancha oson bo'ldi.

Darhaqiqat, daraxtzordan iuda qattiq, katta bir g'o'la topdim, bu g'o'la iuda og'ir bo'lganidan uni o'rnidan zo'rg'a qo'zg'atdim. Uni bolta bilan yo'nib bir qadar og'ir tusiga kiritdim, keyin bir oz o'yib, shu o'yilgan ioyni yana kuydirdim. Braziliyadagi qizil tanli odamlar qayiqni shu yo'sinda yasaydilar. Men bu ishga ko'p mehnat sarf qildim.

O'g'irni yasab bo'lib, temir deb ataluvchi yog'ochdan dasta qildim. O'g'ir bilan dastani kelgusi hosil uchun asrab qo'ydim. Mening hisobimga ko'ra, kelgusi yilda donim ko'payib, uning bir qismiini un qilmoqqa airatish mumkin bo'ladi.

Endi, g'alladan un tortgach, xamirni qanday qilmoq to'g'risida o'ylay boshladim.

Avvalo, menda xamirturush yo'q edi; ammo baribir xamirturush qilmoqning iloji yo'q edi, shuning uchun ham xamirturush to'g'risida bosh qotirmadim. Ammo pechkasiz qanday qilib non yopaman? Bu chindan ham bosh qotiradigan niasala edi. Lekin men buning iloiini o'ylab topdim. Kulol loyidan bir necha katta va keng idishlar yasab, bularni olovda yaxshilab kuydirdim. Bu idishlarni g'alla

o'rimidan ancha ilgari yasab omborga kiritib qo'ydim. Men bundan abbal o'choq qurgan edim. Bu o'choq kvadrat shaklidagi (to'g'risini aytganda, uni kvadrat deb ham bo'lmas edi) yaxshilab pishirilgan g'ishtdan qilingan edi.

Non pishirish vaqti kelgach, men o'choqqa zo'r o't qaladim. O'tin yonib bo'lishi bilanoq, cho'g'ni o'choqqa yoyib, yarim soatcha shu holicha turg'izib, o'choqni yaxshilab qizdirdim. Shundan keyin hamma cho'g'ni bir chekkaga surib qo'yib, nonlarimni o'choqqa yopdim. So'ngra haligi sopol idishlardan birini olib kelib nonlar ustiga to'ntarib qo'ydim, idish ustidan esa qo'r yopdim.

Xo'sh, nima bo'пти, deng? Nonim pechkadagidan ham yaxshi pishiпти. Yangi yopilgan nonni huzur qilib yedim. Men umrimda bunchalik shirin taom yemagan bo'lsam kerak deb o'yladim.

Umuman aytganda, qisqa vaqt ichida usta novvoy bo'lib oldim: men ko'mach (guruchli somsa) pishirishnigina emas, guruch unidan bo'lka va obinon pishirishni ham o'rganib oldim. Pirog pishirganim yo'q xolos, chunki menda echki va parranda go'shtidan boshqa go'sht yo'q edi.

Bu orolga kelganimning uchinchi yili butunicha shu ro'zg'or ishlari bilan o'tdi.

ROBINZONNING QAYIQ YASAGANI VA O'ZIGA YANGI KOSTYUM TIKIB OLGANI

O'tgan shu vaqt ichida doim narigi sohilda ko'ringan yerga bormoq fikrida bo'lganimga shubha qilmasangiz ham bo'ladi. Bu sohilga ko'chib kelmaganimga ich-ichimdan afsus qilib yurdim, men bu yerni ko'rib turgan bo'lsam, bir iloj qilib unga borib olgan bo'lur edim. U yergacha yetib olsam, ehtimolki, menga bu joylardan qutulib ketib, erkinlikka chiqish nasib bo'lar.

Xuddi shu paytlarda kichkina do'stim Ksuri bilan yelkanli uzun qayig'imni va bu qayiqda Afrika sohillari bo'ylab ming mildan oshiq yo'l yurganimni qayta-qayta esladim.

Xo'sh, eslashdan nima foyda?

Men kemadan kelayotganda g'arq bo'lgan qa-yiqni qidirib ko'rishni o'yladim. O'sha biz halokatga uchragan paytdagi dovulda bu qayiq orolning mening uyimdan bir necha mil narirog'iga chiqarib tashlangan edi. To'lqin qirg'oqqa urilgan paytda uni to'ntarib tashlagan va yuqoriroqqa eltib, sayoz qumlikka botirib qo'ygan edi; quruq joyda bo'lib, atrofida suv yo'q edi.

Bu qayiqni tuzatib, suvga tushira olsam, uncha mashaqqat tortmay Braziliyaga yetib olar edim. Ammo bunday ishni qilmoqqa yolg'iz odamning kuchi kifoya qilmas edi. Mening orolimni o'z o'rnidan qo'zg'atishning imkoni bo'lmaganidek, bu qayiqni ham o'rnidan qo'zg'ata olmasligimni bilar edim. Shunga qaramay, urinib ko'rmoqchi bo'ldim: daraxtzorga borib, tirgak uchun ikkita yo'g'on xoda kesdim, to'nkalardan yo'nib ikkita g'o'la yasadim va bularni qayiq yoniga olib keldim.

«Qayiqni ag'darib ololsam bas, keyin uni tuzatmoq qiyin emas. Bu qayiq shundoq yaxshi qayiq bo'ladiki, unga tushib dengizda bermalol yurmoq mumkin», dedim o'z-o'zimga.

Bu ishga mehnatimni hech ayamadim.

Mening uch-to'rt hafta vaqtim shu ishga ketdi. Bugina emas: nihoyat, bu katta qayiqni o'rnidan qo'zg'atishga kuchim kelmasligiga aqlim yetgach, men yangi reja o'ylab topdim. Qayiqning bir yonini o'yib, ichidagi qumni chiqarib tashlay boshladim, bir yoni tamom o'yilib bo'sh qolgach, qayiq ag'dariladi va yerga bag'ri

bilan tushadi deb o'yladim; qayiq ag'darilganda men ko'zlagan joyga kelib tursin deb, daraxtlardan kesib kelgan g'o'lalarni uning tagiga qo'ydim.

Qayiq haqiqatan ham ag'darildi-yu, ammo mening niyatim aslo yuzaga chiqmadi: men uni suvga tushirmoqning ilojini qilolmadim. Hatto uning tagiga tirgaklarni ham qo'ya olmadim va oxiri bu ishimdan voz kechishga majbur bo'ldim. Lekin bu muvaffaqiyatsizlik meni qit'aga borish uchun harakat qilishdan to'xtata olmadi. Aksincha, okeanga tushib yurmoq haqidagi istagim yana kuchaydi.

Oxiri boshimga bunday fikr keldi: o'zim qayiq yasasam yoki eng yaxshisi, shu yerli negrlarnikiga o'xshagan piroga yasab olsam bo'lmaydimi?

Piroga yasamoq uchun asboblarning ham hojati yo'q, chunki u daraxt tanasidan egib qilinadi; yolg'iz odam ham bunday ishning uddasidan chiqa oladi», deb o'yladim.

Xullas, piroga yasab olmoq menga juda jo'n ish bo'lib ko'rindi va buni o'ylarkanman, dilimdan quvonardim. Men bu ishni hatto negrlar yoki hindilardan ham osonroq bajara olaman, deb ishonar edim.

Piroga tayyor bo'lsa, uni suvga qanday tushiraman, degan savol xayolimga ham kelgani yo'q, hol-buki buning qiyinchiligi asbob-uskunalar kamchiligidan ham mushkulroq edi.

Men bo'lg'usi sayohatlarim to'g'risidagi xayolga juda cho'mib ketganimdan, garchi men qayiq qurayotgan joydan dengiz oraligi qirq besh sarjin bo'lib, uni sudrab borib suvga tushirishdan ko'ra qayiqni dengiz yuzida qirq besh mil masofaga yurgizib borish oson ekanini aniq bilsam ham, bu narsa parvoyimga ham kelmas edi.

Xullas, piroga qurish masalasida shunday soddalik qildimki, faqat aqlini yegan odamgina shunday ish qilmog'i mumkin.

Bu ishning uddasidan chiqmoqqa kuchim yetadimi-yo'qmi, bu to'g'rida hech mulohaza qilib ko'rmay, o'zimga xom xayollarimga ishonib ketdim.

Qayiqni suvga qanday tushiraman, degan fikr xayolimga kelmadi, deb bo'lmaydi, yo'q, xayolimga bunday fikr keldi-yu, ammo men: «Avval qayiqni yasab olayinchi, qanday suvga tushirish to'g'risida keyin o'ylarman. Suvga tushirmoq yo'lini tonolmasligim mumkin emas!» degan bema'ni dalillar bilan har safar ham bu fikrni oqibatsiz qoldira berdim.

Albatta, bular aqlsizlik edi! Ammo mening qizg'in xayollarim har qanday mulohazadan ham ustun chiqdi va men uzoq o'ylab turmay qo'limga boltani oldim. Yaxshi bir kedr daraxtini kesdim, bu daraxt tanasining bosh eni besh fut o'n dyuym, daraxtning yigirma futcha balandroq joyi esa — to'rt fut o'n bir dyuym kelardi, undan yuqorisi bo'lsa bora-bora ingichka tortib borib, uchiga yetar-etmas shoxlab ketgan edi.

Bu kattakon daraxtni kesmoqqa qanchalik ko'p kuch sarf qilganimni ana shulardan ham bilsa bo'ladi! Bu daraxt tanasining o'zini goh uyog'iga, goh buyog'iga o'tib kesib yiqitmoq uchun yigirma kun vaqtim ketdi, uning yon shoxlarini kesib, katta tanasini ayirib olmoq uchun yana o'n to'rt kun ketdi. Bu katta g'o'lani tarashlab sirtini silliqilamoq uchun rosa bir oy ishladim. Yo'nib, ichini chuqur qilmoq uchun esa rosa uch oy ketdi. Bu safar olov ishlatmadim: bu katta ishning hammasini bolg'a va iskana bilan bajardim. Oxiri, men juda yaxshi, katta bir qayiq yasadim, u yigirma besh kishini bemalol ko'taradi, demak, meni hamma yuklarim bilan ko'taradi.

Men o'z qayig'imni ko'rib juda xursand bo'ldim: butun boshli bir daraxtdan qilingan bunchalik katta qayiqni umrim bino bo'lib ko'rmagan edim. Axir, unga mening qanchadan-qancha kuchim ketdi-yu! Charchab, holdan ketib bo'lsa ham, bu daraxtga qanchadan-qancha bolta urdim-a!

Nimaiki bo'lsa ham ishning yarmi qilingan edi. Endi qayiqni suvga tushirish qolgan edi xolos, agar uni suvga tushira olsam, men bu vaqtgacha dengizda qilingan hamma sayohatlardan ham mantiq-siz va bema'ni bir sayohat qilishimga hech shubham yo'q.

Lekin uni suvga tushiraman deb qilgan harakatlarimdan hech natija chiqmay, mehnatim havoga uchib ketdi. Qayig'im turgan joyidan qo'zg'almadi!

Men qayiq qurgan daraxtzor bilan dengiz oralig'i atigi ellik sarjin kelar edi. Lekin daraxt turgan joy chuqur bo'lib, sohil balandlik edi. Bu birinchi to'siq edi. Men dadillik bilan bu to'siqni bartaraf qilishga kirishdim: daraxtzordan sohilgacha nishab qilib qazib, tuprog'ini boshqa joyga olib tashlamoq kerak edi. Bu ishga shuncha ko'p mehnat sarf qildimki, eslasam yuragimga vahima tushadi. Ammo gap erkinlikka chiqmoq to'g'risida borarkan, kim bor-yo'q kuchini sarf qilmaydi!

Shu tariqa, birinchi to'siq bartaraf qilindi: qayiqqa yo'l tayyor. Lekin bundan natija chiqmadi: shuncha ko'p harakat qilsam ham, avval kema qayig'ini o'rnidan qo'zg'ata olmaganimday, qayiqni ham o'rnidan qo'zg'ata olmadim.

Shundan keyin qayig'im turgan joy bilan dengiz oralig'ini o'lchadim va qayiq uchun kanal qazimoqchi bo'ldim: qayiqni suvga olib borib bo'lmas ekan, demak suvni qayiqqa olib kelish kerak. Kanalni qazishga kirishmoq oldidan bo'lajak kanalning chuqurligi va kengligi qancha bo'lishi kerakligini taxmin qilib ko'rdim va bir kishi bunday katta ishning uddasidan chiqishi uchun qancha vaqti ketishini hisobladim va bu ishning oxirigacha yetkazmoq uchun kamida o'n-o'n ikki yil vaqt kerakligi ma'lum bo'ldi.

Nachora, noiloj bu ishdan ham voz kechishga to'g'ri keldi.

Nihoyatda o'zimdan qattiq xafa bo'ldim, ammo bir ishni boshlaganda, avval bu ishga qancha vaqt va mehnat sarf bo'lishini va uni oxirigacha yetkazmoq uchun

kuch yetish-yetmasligini taxminan hisoblab chiqmay turib, ishga tutinmoq ahmoqlik ekaniga endi aqlim yetdi.

Bu orolda yashay boshlashimning to'rtinchi yili bema'ni va natijasiz ish bilan o'tdi.

Bu vaqtga kelib kemadan olgan buyumlarimning ko'pi eskirdi, ko'pi yirtilib tamom bo'ldi, kemadan olingan ozuqalar ham bitay deb qoldi.

Avval siyoh, uning ketidan non, to'g'risi non emas, kemadan olingan qotgan non ham tamom bo'ldi. Bularni iloji boricha iqtisod qildim. So'nggi bir yarim yil ichida men kuniga bir bo'lak qotgan nondan oshiq yemadim. Shunga qaramay, dehqonchilikdan olgan donim iste'mol qilmoqqa imkon beradigan bo'lgunicha, men bir yilcha bir burda nonsiz kun o'tkazdim.

Bu vaqtga kelib kiyimlarim ham butunlay yaroqsiz bo'layozdi. Matroslar sandig'idan topib olgan katak gulli ko'ylagim (uch dyujinaga yaqin) bor edi xolos. Bularni juda ehtiyot qildim; orolimda kunlar ko'pincha juda issiq bo'lganidan, men birgina ko'ylak bilan yurdim, bu ko'ylaklar bo'lmasa juda mushkul ahvolda qolgan bo'lar edim.

Albatta, bu iqlimda yalang'och yurishim ham mumkin. Ammo kiyim kiyib yurganda kunning issig'i uncha ta'sir qilmaydi. Bu issiq joyda oftob terilarimni kuydirib yubordi, ko'ylak esa badanimni quyosh tig'idan saqlar, bundan tashqari, ko'ylak bilan badan orasidagi havoning harakati menga ancha salqin berar edi. Shuningdek, oftobda yalangbosh yurolmadim; har safar quyoshga yalangbosh chiqqanimda boshim og'riy boshladi.

Aqalli, o'zimda bor eski-tuskilarni ko'zdan o'tkazib, yamab, bir tarzi qilib olishim kerak edi.

Avvalo, menga paxtalik kamzul zarur edi, o'zimda borlarini kiyib tamomladim. Shu sababdan, men matroslar po'stinini buzib, uni paxtalik qilmoqchi bo'ldim. Matroslar bu po'stinlarni kiyib olib, qish kechalarida vaxtada turar edilar. Endi foydalanilmay bekor yotibdi. Shunday qilib, men mashinachilikka, to'g'risi, chevarlikka kirishdim. Rostini aytganda, men bu ishlarga juda no'noq va ojiz edim.

Bir amallab, yamab-chatib ikki-uchta paxtalik tikib oldim, mo'ljalimcha, bular menga ancha vaqtga yetadi. Durustroq shim tikib olayin, deb qilgan harakatimni aytib o'tirishning ham hojati yo'q, chunki bu ish sira-sira qo'limdan kelmadi.

Lekin ko'p o'tmay kiyim kiymoqning yangi yo'lini o'ylab topdim va shundan keyin kiyim-boshga muhtoj bo'lmadim.

Gap shundaki, men so'ygan hayvonlarning terisini saqlab qo'ygan edim. Men har bir terini oftobda quritib olgan edim. Faqat dastlabki vaqtlarda tajribasizlik qilib, terilarni oftobda ko'proq turg'izganimdan ular hech narsaga yaramaydigan bo'lib, tarashadek qotib ketdi. Ammo keyingilari juda yaxshi chiqdi. Avvalo, bu

terilardan kattakon papax tikib oldim, yomg'ir o'tmasligi uchun yungini ustiga qilib tikdim. Yungli papaxni juda boplab tikdim, shuning uchun bu materialdan butun boshli kostyum, ya'ni kamzul-shim tikib olishga qaror berdim. Shimni tizzamdan keladigan — kalta, ammo keng qilib tikdim; kamzulni ham keng qilib tikdim, chunki bu kiyimlar menga quyoshdan saqlanish uchun kerak edi.

E'tirof qilmoq kerakki, bichish va tikish jihatidan bu kiyimlar juda beo'xshov edi; men no'noq duradgor edim, tikuvchilikka esa undan ham no'noq edim. Harna bo'lsa ham tikkan bu kiyimlarim, ayniqsa yomg'ir yog'ib turgan paytda uydan tashqariga chiqqanimda juda yaxshi ish berdi: yomg'ir suvlari uzun yunglar ustidan oqib tushib ketdi, menga nam o'tmadi.

Kamzul va shimdan so'ng o'zimga soyabon yasab olmoqqa kirishdim.

Men Braziliyada soyabonlarni qanday yasaganlarini ko'rgan edim. Braziliyada kun shunchalar issiq bo'ladiki, soyabonsiz yurib bo'lmaydi. Mening orolimda esa issiq undan kam emas. Balki undan ham issiqroq, chunki bu joy ekvatorga ancha yaqin. Menga oftobdan yashirinmoqning imkoni yo'q; men ko'p vaqt ochiq havoda yurar edim. Ehtiyoj meni har qanday havoda ham uydan tashqariga chiqmoqqa majbur qilar edi, ba'zan esa oftobda va yomg'ir yog'ib turgan paytda kezib yurar edim. Xullas, men uchun soyabon nihoyatda zarur edi.

Men bu ishga ko'p urindim va uni soyabongao'xshash bir narsa qilmoq uchun ko'p vaqtim ketdi. Ikki-uch martagacha, soyabon ko'ngildagidek bo'lib chiqdi deb o'ylaganimda, shunday beso'naqay narsa hosil bo'ldiki, natijada har safar ham uni yangidan boshlashga majbur bo'ldim. Lekin oxiri ko'nglim o'rniga tushdi — men ancha durust soyabon yasab oldim. Gap shundaki, men ochilib-yopiladigan soyabon yasamoqchi edim, butun qiyinchilikning boshi ham shunda edi. Albatta, yopilmaydigan soyabon yasamoq oson edi-yu, lekin uni har doim ochiq olib yurish lozim bo'lar va bu juda noqulay edi. Men bu qiyinchilikni yengdim, mening soyabonim ochilib-yopiladigan bo'ldi. Men echki terisining yungini ustiga qilib tarang tortib qo'ydim: yomg'ir suvi xuddi nishab tomdan oqib tushganday soyabonda turmaydigan va eng qattiq issiq ham undan o'tmaydigan bo'ldi.

Bu soyabon bilan men har qanday yomg'irdan qo'rqmaydigan va kunning eng issiq paytlarida ham bemalol yuraveradigan bo'ldim, uning hojati bo'lmagan paytlarda yopib qo'ltig'imga qisib keta berdim.

Men o'z orolimda shu tariqa, xotirjam va mamnunlik bilan kun o'tkazdim.

ROBINZONNING BOSHQA BIR KICHIKROQ QAYIQ YASAB, OROL ATROFINI AYLANIBCHIQUISHGA HARAKAT QILGANI

Yana besh yil o'tdi, xotiramdan chiqmagan bo'lsa, bu vaqt ichida hech qanday favqulodda voqea bo'lgani yo'q.

Hayotim avvalgicha — ohista va tinch kecha berdi; makonim o'sha eski joy, butun vaqtim avvalgidek mehnat va ov bilan o'tdi.

Endi don-dunim ancha ko'payib, ko'targan hosilim menga yil bo'yi bermalol yetadigan bo'ldi, uzum ham mo'l-ko'l bo'lib qoldi. Endi daraxtzor bilan ekinzor mendan awalgidan ham ko'p mehnat qilishni talab qila boshladi.

Lekin mening asosiy mashg'ulotim yangi qayiq qurib olish bo'ldi. Bu safar qayiqni qurish bilan birga, uni suvga ham tushirib oldim; yarim milcha masofaga torgina kanal qazib, qayiqni ana shu kanal orqali kichkina qo'litiqqa olib keldim.

O'quvchiga ma'lumki, birinchi qayig'imni juda katta hajmda yasaganimdan uni o'z aqlsizligimning belgisi qilib qurilgan joyda qoldirib ketishga majbur bo'lgan edim. Bu qayiq menga bundan buyon aql bilan ish qilmoqni eslatib turar edi.

Shunday qilib, endi men ancha tajribali bo'lib qoldim. Durust, bu safar qayiqni suvdan yarim milcha narida qurdim, chunki suvga yaqin joydan qayiqqa yaraydigan daraxt topolmadim, ammo bu safar qayiqni harholda suvga tushira olishimga amin edim. Boshlagan ishimga bu safar kuchim yetishini bilib, uni oxiriga yetkazmoqqa qat'iy kirishdim. Qayiq qurish bilan ikki yil band bo'ldim. Qayiq bilan dengizda suzish ishtiyoqi shunchalik baland ediki, bunga yetishmoq uchun mehnatimni hech ayamadim.

Ammo shuni aytib qo'ymoq kerakki, men bu yangi qayiqni orolimni tashlab ketish niyatida qurganim yo'q. Bu niyatdan voz kechishga majbur bo'lganimga ko'p vaqt bo'ldi. Qayiq juda kichik edi, u bilan mening orolimdan qirq va undan sal-pal oshiq mil naridagi yerga suzib o'tmoq to'g'risida o'ylab ham bo'lmas edi.

Mening endigi niyatim orol atrofini aylanib chiqish edi, xolos. Men bundan awal orolning menga noma'lum tomonidagi sohiliga borib, unda ko'p yangi narsalarni ko'rgan edim, bu narsalar meni shunchalik band qilgan ediki, o'sha vaqtdayoq orolning chor atrofini aylanib chiqmoqni niyat qilib qo'ygan edim.

Mana endi qayiq yasab olgach, orolni dengizda qayiq bilan aylanib chiqishga qaror berdim. Yo'lga tushish oldidan safarga yaxshilab hozirlik ko'rdim. Qayig'imga kichkinagina machta yasadim, o'zimdagi chodir bo'laklaridan bu machtaga moslab kichkina chodir tikdim.

Qayiq anjomlari tayyor bo'lgandan keyin, uning yurishini tekshirib ko'rdim va chodirni ko'targanda ancha durust yura olishiga ishonch hosil qildim. Shundan

keyin yo'lga chiqadigan narsalarimni, ya'ni ozuqa, o'q-dori va boshqa zarur buyumlarni yomg'ir va to'lqindan saqlash uchun ehtiyotdan qayiqning quyruq'iga hamda tumshug'iga ikkita yashikcha o'rnatdim. Qayiqning tag tomonini yo'nib miltiqlarni joylashtirmoq uchun tarnov yasadim.

Keyin qayiqning quyruq tomoniga ochiq soyabon tikib, uni quyoshdan saqlaydigan qilib o'rnatdim.

6-noyabrda, ya'ni shohligimning yoki asirligimning, — nima desangiz ixtiyoringiz — oltinchi yili yo'lga tushdim.

Mo'ljaldagidan ham ko'p yo'l bosdim. Gap shundaki, mening orolim aslida kichik bo'lsa ham, lekin uning sharqiy qismidagi sohilga burilgach, ro'paramda kutilmagan to'siq paydo bo'ldi. Bu yerda qator-qator qoyalar qirg'oqdan ajralib turmoqda; bu qoyalarning ba'zi birlari suvdan chiqib turardi. Ba'zilari esa suvda ko'rinmaydi. Bu qoyalar tizmasi ochiq dengizga olti milcha kirgan, qoyalarning u boshida esa, naryoqqa qarab yana bir yarim milcha sayozlik ketadi. Shunday qilib, bu to'siqni aylanib o'tmoq uchun sohildan ancha uzoq ketishga to'g'ri keldi. Bu hoi juda xatarli edi. Men hatto orqaga qaytmoqchi ham bo'ldim, chunki, bu qator qoyalarni aylanib o'tmoq uchun qancha yo'l bosishim kerakligini aniq belgilay olmadim va tavakkal qilib yura berishga qo'rqdim. Bundan tashqari, qaytib keta olishimni ham bilolmadim. Shuning uchun langar tashladim (yo'lga tushish oldidan kemadan topib olingan temir siniqlaridan birmuncha langarsimon narsalar yasab olgan edim), qo'limga miltiqni olib qirg'oqqa tushdim, yaqin joydagi baland tepa ustiga chiqib, bu qator qoyalarning uzunligini ko'z bilan chamalab ko'rdim, ular bu yerdan juda yaxshi ko'rinib turar edi, shuning uchun yo'lda davom etmoqqa qaror berdim.

Lekin hali bu qoyalarga yetganim ham yo'q ediki, birdan juda xatarli dengiz girdobiga tushib qoldim. Tegirmon tarnoviga tushayotgan suvdek u meni bir burab, o'z zabtiga tortib olganicha olib ketdi. Qayiqni sohilga qarab burish yoki bir chekkaroqqa chiqib olish to'g'risida o'ylamoqqa imkon yo'q edi. Men faqat shu o'p'qonning eng chekkasiga intilib, o'rtasiga tushmaslikka harakat qildim, xolos.

Bu orada girdob meni hech to'xtatmay hadeb domiga torta berdi. Loaqal salgina shabboda turganda ham men chodirni ko'tarib olar edim, lekin dengiz tinch edi. Eshkaklar bilan shuncha harakat qilsam ham, o'p'qondan chiqa olmadim va jonimdan umidimni uzib qo'ydim. Bir necha mildan so'ng, meni o'z domiga tortgan bu girdob orolni yoqalab o'tuvchi boshqa girdob bilan qo'shilib ketishini bilar edim, shu sababdan mabodo men shu o'p'qonga yetmasdan bir chekkaga chiqib ololsam xo'p, ololmasam, muqarrar halok bo'laman. Shunga qaramasdan, qayiqni bir chetga chiqarib olishga urinardim.

Qutulish imkoni yo'q: meni to'ppa-to'g'ri o'lim kutmoqda. Endi oroldan uzilib, ochiq dengizda ochlikdan o'lib ketmog'im mumkin.

To'g'ri, qirg'oqdan bir toshbaqa tutib olgan edim, u judayam katta edi, uni qayiqqacha zo'rg'a ko'tarib keloldim. Anchagina toza suvim bor edi, ko'zalarimdan eng kattasiga suv to'ldirib olgan edim, ammo ming mil yurganda ham quruq yerning qorasini ko'rib bo'lmaydigan bepoyon okeanda sargardon bo'lib qolgan abgor odamning yasha-mog'i uchun bu nima bo'lardi?

O'zimning odamsiz, huvillagan orolimni o'ylab, uni yer yuzasidagi jannat deb bildim, fikr-yodim shu jannatga qaytib ketmoq bo'lib qoldi. Bu orolga sidqidildan qo'l cho'za boshladim.

— Oh, menga baxt ato etgan sahro! — deb xitob qildim. — Endi seni hech ko'ra olmayman. Oh, holim nimalar kechadi? Bu shafqatsiz girdob meni qayoqqa olib ketadi? Men qanday ko'rnamak odam ekanmanki, mehribon taqdir xush ko'rib nasib qilgan o'shanday go'zal orolda yolg'izlikdan vahimaga tushib, unga la'natlar o'qidim-a!

Mana endi bu orol men uchun qadrlı va aziz bo'lib, uni ko'rmoq umrbod nasib bo'lmasaya, deb o'ylaganimda yuragim ezila boshladi.

Oxiri yo'q suv meni hamon olib ketmoqda. Men o'lguday qo'rqqan va noumidlikda qolgan bo'lsam ham, bu hissiyot ichida o'zimni yo'qotib qo'ymadim, bu o'pqondan chiqib olmoq va toshlardan aylanib o'tmoq uchun qayiqni shimol tomonga burishga harakat qilib, bor kuchim bilan eshkaklarni esha boshladim.

Choshgoh paytida qo'qqisdan shabboda turdi. Bu shabboda ruhimni ko'tarib yubordi. Shabboda tez esib, yarim soat deganda kuchli shamolga aylanib ketganda, qanchalik quvonganimni o'zingiz tasavur qila bering!

Bu orada dengiz meni oroldan juda uzoqqa olib ketdi. Shu paytda tuman tushsa bormi — men halok bo'lib ketar edim!.. Yonimda kompas yo'q, mabodo orolimni ko'zdan qochirsam, qayoqqa yo'l tutishni bilmay qolar edim. Baxtinga havo ochiq, tumandan esa asar ham yo'q edi. Men machtaga chodirni ko'tardim va qayiqni shimol tomonga burib, o'pqondan chiqib olmoqqa harakat qildim.

Shamol qayig'imni burib yo'lini o'zgartirgach va qayiq girdobni ko'ndalang kesib yura boshlagach, dengizda o'zgarish paydo bo'lganini ko'rdim: suv ancha tindi. Tushundimki, biror sababga ko'ra dengiz oqimi bo'shasha boshladi, girdob quturib turgan paytda esa, suv loyqa edi. Darhaqiqat, ko'p o'tmay, men o'ng tomonimda, ya'ni sharq tomonimda qoyalarga ko'zim tushdi (bu qoyalarni ularning har biri atrofida aylanishib yurgan oq ko'piklar uzoqdan bildirib turar edi). Girdobning yo'lini to'sib, uni sekinlashtirgan ana shu qoyalardir.

Oradan ko'p o'tmay tushundimki, bu qoyalardir girdobni to'sib sekinlatish bilan birga, ularni ikkiga bo'lib yuborar, bularning eng kattasi qoyalarni chap tomonda qoldirib, o'zi janub sari astagina yo'l olar, ikkinchisi esa darhol orqasiga qaytib, shimol-g'arb tomonga yo'l solar ekan.

Dor tagida bo'yniga sirtmoq solinayotganda gunohi kechirilib, omon qolgan yoki tomog'iga pichoq taqalgan paytda qaroqchilar qo'lidan qutulib qolgan odamgina mening shu paytdagi shod-xurramligimni payqay oladi.

Shod-xurramlikdan ko'nglim juda ko'tarilib, qayig'imni orqaga burdim va chodirni shamol yurayotgan tomonga qaratib tikib, lining salqinida vaqtixushlik bilan orqaga qarab yo'l soldim.

Soat beshlarda sohilga yetib keldim va qulay bir joyni tanlab qayiqni qirg'oqqa bog'ladim.

Oyoqlarim qattiq yerga tekkach, shu qadar xur-sand bo'ldimki, buni tasvirlab bo'lmaydi!

Boy va orombaxsh orolimning har bir tup daraxti menga qanchadan-qancha aziz ko'rindi! Kechagina yuragimda zerikish va g'am-g'ussa tug'dirgan bu tepalarga va bu vodiya qizg'in muhabbat va zavq bilan tikila boshladim. Ekinzor va daraxtzorimni, g'orimni, sodiq itimni va echki-larimni yana ko'rar ekanman deb qanchadan-qancha quvondim! Kapamga olib boradigan yo'l menga shuncha go'zal bo'lib ko'rindiki, asti qo'ying!

Daraxtzor bog'imga yetib kelganimda kech kirib qolgan edi. Qo'ra devoridan oshib o'tdim va salqin joyga yetib, juda charchaganimdan darrov uxlab qoldim.

Ammo birovning ovozi uyg'onib ketib, juda hayratda qoldim. Darhaqiqat, bu odam ovozi edi! Bu orolda odam bor ekan, u tun yarmida ovozi boricha qichqirdi:

— Robin, Robin, Robin Kruzo! Bechora Robin Kruzo! Qayerga kelib qolding? Seni bu yerga qanday balo keltirib tashladi?

Qayiq eshkaklarini esha berib madorim qurib, holdan ketganimdan juda qattiq uxlagan ekanman, darrov uyg'ona olmadim va ancha vaqtgacha bu ovozni tushimda eshitayotganday bo'ldim.

Lekin ovoz hadeb takrorlana berdi:

— Robin Kruzo, Robin Kruzo!

Eng oxir, uyg'onib, qayerda ekanimni payqadim. Avval boshda juda qo'rqib ketdim. Sakrab o'rnimdan turib, vahima ichida uyoq-buyoqqa qaradim va birdan tepamga qarab, to'timga ko'zim tushdi, u qo'ra devoriga qo'nib turar edi.

Albatta, bu so'zlar uning og'zidan chiqqaniga darrov fahmim yetdi: shu so'zlarni unga o'zim o'rgatgan edim, u bu so'zlarni qattiq uqib olgan edi. U qo'limga qo'nib, tumshug'ini yuzimga yaqin qo'yib olardi-da: «Bechora Robin Kruzo! Qayerga kelib qolding? Seni bu yerga qanday balo keltirib tashladi?» deb qichqirar edi. Hatto bu qushning to'ti ekaniga va bu yerda to'tidan boshqa narsaning yo'q ekaniga ishonganimdan keyin ham, anchagacha o'zimni bosib ololmadim.

Birinchiidan, to'tining bog' uyimga qanday kelolganiga va ikkinchiidan, nega boshqa joyga bormasdan, xuddi ana shu joyga uchib kelganiga sira aqlim yetmadi.

Lekin bu qush o'zining vafodor to'tim ekaniga zarracha ham shubha qilmaganimdan, nomini aytib uni chaqirdim-da, qo'limni uzatdim. O'rgatilgan qush darrov qo'limga qo'nib, yana:

— Bechora Robin Kruzo! Qayerga kelib qolding? — degan so'zlarni takrorlay boshladi.

To'ti meni yana ko'rganiga juda shod edi. O'z-o'zidan ma'lumki, kapadan ketar vaqtimda to'tini ham yelkamga qo'ndirib o'zim bilan birga olib ketgan edim.

Mening dengizdagi bu muvaffaqiyatsiz sayohatim uzoq vaqt dengizni havas qilmaydigan qilib qo'ydi, ko'p kunlargacha men dengizning meni okeanga olib ketganini va xavf-xatarga yo'liqqanimni eslab yurdim.

Albatta, qayig'im orolning bu tomonida, ya'ni uyimga yaqinroq joyda bo'lganda ko'p yaxshi bo'lar edi, unda orolimni sharq tomonidan aylanib chiqmoqqa urinmagan ham bo'lar edim, ammo endi qayig'imni tashlab kelgan joyimdan buyoqqa qanday olib kelsam ekan? Bu to'g'rida o'ylash bilanoq yuraklarim orqamga tortib, tomirlarim bo'shashib icetdi. Orolning u tomonida ahvol qandaqa ekanidan men tamoman bexabarman. U tomonda ham dengiz suvi bu tomondagi kabi tez oqsa, ahvolim nima kechadi? Unda suv meni bu tomonda qanday kuch bilan ochiq dengizga olib ketgan bo'lsa, u tomonda ham shunday kuch bilan qirg'oqdagi qoyaga olib borib uradi-ku.

Xullas, bu qayiqni yasamoq va uni suvga tushirmoqqa qancha ko'p kuch va mehnat sarf qilgan bo'lsam ham, qayiqdan voz kechgan yaxshiroq, degan fikrga keldim.

Shuni aytmoq kerakki, tirikligim uchun kerak bo'lgan asboblarni qo'lda yasab olmoqqa ancha usta bo'lib oldim. Men bu orolda paydo bo'lib qolgan kunlarimda bolta bilan ish qilishni sira bilmas edim, endi bo'lsa, ayniqsa asboblarimning ozligini nazarga olganda, meni yaxshi duradgor usta desa bo'lardi.

Kulolchilik ishida ham (tamom kutilmagan bir vaqtda) katta o'zgarish yasadim: aylanadigan bir dastgoh qurib oldim, natijada ishim tez va unumli bo'ldi; rangiga qarab bo'lmaydigan beo'xshov idishlar o'rniga endi xushbichim, ko'zga yoqimli, raso idishlar yasab boshladim.

Lekin o'z ixtirolarimdan trubka yasab olgan kunimdagi singari quvonganim va faxrlanganim yo'q. Albatta, mening trubkam juda qadim zamonlardagi oddiy trubkaga o'xshar edi, boshqa hamma kulol idishlarim kabi trubka ham o'tda pishirilgan oddiy sopol bo'lib, ancha xunuk edi. Lekin u ancha pishiq, mahkam va yaxshi tutun berar edi, eng muhimi, u bir nav trubka bo'lib, uni ko'p vaqtlardan beri orzu qilardim. Tamaki chekishga odatlanganimga esa ko'p vaqtlar bo'lgan edi. Bizning kemada trubkalar bor edi-yu, lekin men kemadan buyumlarni tashib

olganimda bu orolda tamaki o'sishini bilmasdan, ularni olishning hojati yo'q deb o'ylagan edim.

Bu vaqt ichida miltiq dorilari ham ozayib qolibdi. Bu hoi meni juda tashvishlantirdi va g'amga solib qo'ydi, chunki dorini hech joydan topib bo'lmas edi. Dorilarimning hammasi tugagandan keyin nima qilaman? Echki va qushlarni qanday otib olaman? Umrим oxirigacha go'shtlik taom yemoqdan mahrum bo'lib qolsam-a?

ROBINZONNING YOVVOYI ECHKILARNI O'RGATIB OLGANI

Bu orolda hayot kechira boshlaganimning o'n birinchi yili, miltiq dorilarim ozayib qolgach, harna qilib bo'lsa ham yowoyi echkilarni tiriklay ushlab olish yo'lini axtara boshladim. Mening niyatim echkini bolasi bilan tutib olish edi.

Boshlab tuzoq qo'ydim, echkilar tuzoqqa tez-tez ilinib turdi. Lekin buning nafi kam bo'ldi: echkilar qo'yilgan yemni yeb bo'lib, tuzoqni uzib, bermalol jo'nab keta berdilar. Baxtga qarshi, menda sim yo'q edi, tuzoqni chilvirdan yasashga majbur edim.

Shundan keyin menda choh va chuqurlar qazish fikri tug'ildi. Echkilarning ko'proq o'tlaydigan joyini bilib olib, uchta chuqur choh qazidim, bu choh ustini o'zim to'qigan chetanlar bilan yopib, har qaysi chetan ustiga bitta-ikkitadan sholi bilan arpa boshog'ini qo'yib qo'ydim. Ko'p o'tmay bilsam, echkilar bu chuqurlarga

kela boshlapti: ular boshhoqlarni yeb ketishibdi, hamma tomonni echki izi tutib yotibdi. Shundan keyin chinakam tuzoq qo'ydim va ertasigayoq bir chuqurda katta bir qari echki, yana bir chuqurda uchta uloq qamalib yotganini ko'rdim, uloqlarning biri erkak va ikkisi urg'ochi edi.

Qari echkini bo'shatib yubordim, chunki uni chuqurdan olib chiqmoq yo'lini topolmadim. U juda asov va hurkak ekan, uni tiriklay ushlab bo'lmasdi (men uning yoniga borishga qo'rqdim), bu echkini so'yib olmoqning menga darkori yo'q edi. Men chetanni ko'tarib yuborishim bilanoq u chuqurdan sakrab chiqib, jahd-jadal bilan qochib qoldi.

Keyinchalik tajribadan bildimki, och qolsa hatto sher ham yuvvosh bo'lib qo'lga o'rganib qolar ekan. Lekin u mahalda men bu hikmatni bilmagan edim. Bilsam haligi qora echkini uch-to'rt kun och qo'yib, keyin unga suv va ozgina boshqoq olib borib berardim, u mening uloqlarimdan ham yuvvosh bo'lib qolar edi.

Echkilar umuman farosatli va so'zga kiradigan bo'ladi. Agar echkilarga yaxshi qaralsa, ularni o'rgatib olmoq qiyin emas.

Lekin, takror aytamanki, u mahalda men buni bilmas edim. Katta echkini bo'shatib yuborgach, uloqlar qamalib qolgan chuqur yoniga keldim, uchchala uloqni bitta-bitta chiqarib olib bir arqonga bog'ladim va uyga zo'rg'a olib keldim.

Ancha vaqtgacha ularga hech narsa yedirolmadim. Ular hali ona sutidan boshqa ovqatni tatib ko'rmagan ekanlar. Lekin juda och qolgach, ular oldiga bir necha sut boshqoqni keltirib tashladim, ular bitta-bitta qimtib yeya boshladilar. Ko'p o'tmay bu uloqlar menga o'rganib, tamoman uy hayvoni bo'lib qoldilar.

Shu vaqtdan boshlab echki asray boshladim. Men, echkilarim juda ko'payib, butun bir pada bo'lishini istar edim, nimagaki o'q-dorilarim sob bo'lgandan keyin, o'zimni go'sht bilan bekam-ko'st ta'min etmoqning birdan-bir manbai shular edi.

Ikki yildan so'ng echkilarim bolalab o'n ikki boshga yetdi. Men sekin-asta atrofi qo'rg'on olingan beshta yaylov qurdim; echkilarni bu o'tloqlarning biridan ikkinchisiga haydab o'tmoq uchun ularning biridan ikkinchisiga o'tadigan g'ov eshiklar o'rnatdim. Endi men echki go'shti bilan sutga serob bo'lib qoldim. E'tirof qilmog'im kerakki, echki asray boshlagan vaqtimda uning sutini sog'ib olmoq to'g'risida o'ylab ham ko'rmagan edim. Keyinchalikkina ularni sog'a boshladim.

Men o'ylaymanki, ovqat mahalida oila a'zolarim bilan stol yonida o'tirganimni ko'rsa, har qandaqa badqovoq odam ham o'zini kulgidan tiya olmasdi. Stolning eng to'rida — orolning hokimi va egasi, o'z qaramog'imdagi hammaning hayot-mamoti tamoman o'z ixtiyorimda bo'lgan men o'ltiraman: o'lim jazosi berish va afu etish, ozod qilish va ozodlikdan mahrum etish mening qo'limda, mening qo'l ostimdagilar orasida bitta ham isyonchi yo'q edi.

Yaqin arboblari atrofingizga tizilishgan bir vaziyatda podshohlar kabi dabdaba bilan ovqatlanar edim. Eng sevimli erkatoym bo'lgani uchun men bilan

gaplashishga faqat to'tiga ruxsat qilingan edi. Juda qarib, madori ketib butunlay aqlini yo'qotgan it doim o'z sultonining o'ng qo'l tomonida o'tirar, ikki tomonda esa mening o'z qo'lim bilan beriladigan ovqatni kutib mushuklar o'tirar edi. Bu xilda ovqat berish esa podsholik ehsonining alohida belgisi hisoblanardi.

Bu mushuklar men kemadan olib o'tgan mushuklar emas edi. U mushuklar ko'p vaqtlar avval o'lib ketgan, ularni o'z qo'lim bilan uyim yoniga ko'mgan edim. U mushuklardan biri shu orolda bolalagan edi; men ikkita mushuk bolani olib qolib parvarish qildim, qolganlari chakalakzor ichiga qochib ketib, yovvoyi bo'lib ketdi. Bora-bora ular juda ko'payishib ketib, oxiri menga ham tinchlik bermadi: ular mening omborimga kirishib, ozuqalarni tashib ketisha berdi, faqat ikki-uchtasini otib o'ldirgandan keyingina ulardan tinchidim.

Takror aytamanki, men hech narsadan muhtojlik ko'rmay, asl podsholardek kun ko'rdim; saroy arboblari ham yonimda jam turishar edi, faqat odamlar yo'q edi, xolos. Lekin ko'p o'tmay, mening mulkimda odamlar shuncha ko'payishib ketdiki, bu hoi o'quvchiga keyinroq ma'lum bo'ladi.

Dengizda bundan keyin xavf-xatarli sayohat qilmaslikka ahd qilib qo'ygan bo'lsam ham, lekin ko'z oldimda qayiq tursa koshki edi, bu qayiqqa tushib, hech bo'lmasa, nari-beri borib kelib turar edim, degan fikr mening xayolimni yana band qildi. Men qayiqni orolning uyim turgan tomoniga olib o'tish to'g'risida o'ylay boshladim. Lekin bu ishni amalga oshirmoq qiyin bo'lganidan, har safar bu to'g'rida o'ylaganimda qayiqsiz ham yashab yuribman-ku, deb o'zimni yupata boshladim.

Ammo keyingi safar borganimda eng balandlik joy nega ko'nglimni band qilib olganini, nega hadeb unga borgim kelayotganini o'zim ham bilmayman. O'sha tepa ustiga chiqib olib, qirg'oqlarning tuzilishini va dengiz girdobining qay tomonga qarab ketishini tomosha qilgim keldi. Oxiri o'zimni tiyolmay, yo'lga tushdim, bu safar piyoda yurib, sohilni yoqalab bordim.

O'sha vaqtda men kiygan kiyim bilan biror kishi Angliya ko'chalarida ko'rinib qolsa bormi, aminmanki, o'tkinchilar qo'rqib qochib ketar yoki kulgidan o'zlarini tiyolmagan bo'lur edilar; ko'pincha ust-boshimga tikilib turib, o'zimni ana shu juldur po'stak kiyimlarim bilan o'zimizning Yorkshirda yurgan his qilarkanman, beixtiyor kulib yuborar edim.

Boshimda echki terisidan yungi ustiga qilib tikilgan burni uzun beo'xshov qalpoq, uning orqa tomoni yelkamga tushib turar edi, sababi u bo'ynimni oftobdan saqlab turar, yomg'ir yoqqan paytda esa ichimga yomg'ir suvini tushirmas edi. Issiq iqlimda ko'ylak ichidan badanga tomib tushgan yomg'ir suvi odamning sihatiga har narsadan ham ko'p ziyon yetkazadi.

So'ngra egnimda echki terisidan tikilgan, tizzamga tushib turuvchi uzun kamzul bor edi. Shimim juda qari echki terisidan ishlanib, uzun yunglari ustiga

chiqarib tikilgan, pochalari iligimgacha berkitib turar edi. Mening paypoqlarim yo'q edi, kavush o'rniga o'zim oyoq kiyimi tikib oldim, lekin poyabzalning nomini nima deb aytishni ham bilmayman, — choriq desa bo'ladi. Choriqlarimning ikki yonidan tortib bog'lab qo'yadigan uzun ipi bor edi. Oyoq kiyimlarim, aytmoqchi, boshqa hamma ust-boshim ham, xuddi yaxshiylarga xos fasonda tikilgan edi.

Kamzulim ustidan echki terisidan qilingan keng qayishni kamar qilib tang'ib bog'lab olgan edim; to'qa o'rniga ikki qayishni bir-biriga bog'lab o'tkazdim, ikki yoniga qilich bilan xanjar uchun emas, arra bilan boltani qistirib qo'yish uchun bog'ich qadab oldim.

Yana, yelkamdan oshirib boylanadigan qayish ham taqib oldim, buning ham xuddi kamardagi singari bog'ichlari bo'lib, bular sal kichikroq edi. Bu qayishga chap qo'l tomonga qulay qilib ikkita xalta tikdim, bularning birida dori, ikkinchisida sochma o'q bor edi. Orqamda gajava, yelkamda miltiq bor edi, boshimda esa yungli soyabon. Soyabon juda qo'pol va beo'xshov bo'lsa ham, safar jabduqlarimning hammasidan ham darkori shu edi.

Mening ekvatorga yaqin joyda yashaganimni e'tiborga olganda rangim negrlarga kam o'xshar edi va men issiqdan qo'rqmas edim. Avval boshda men soqolimni qo'yib yubordim. Soqolim judayam o'sib ketdi. Keyin soqolimni qirib, faqat mo'ylablarimni qoldirdim; lekin soqol o'rniga mo'ylablarim xuddi turklar mo'ylabiga o'xshab, juda kelishgan bo'lib o'sdi. Mo'ylablarim shunchalik uzun ediki, Angliyada bo'lsam, yo'lovchilar ko'rib paqqos qo'rqib ketar edi. Men bular to'g'risida kezi kelgani uchun so'z orasidagina aytib o'tdim: bu orolda mening yuzimni va qaddu qomatimni ko'rib hushidan ketadigan odamlar aslida yo'q edi, desa bo'ladi, shunday bo'lgach, tashqi qiyofamning qay tahlitda bo'lishi men uchun baribir emasmi. Men bularni shunchaki aytib o'tdim, bundan buyon bu to'g'risida so'z ochmayman.

QO'QQISDAN YUZ BERGAN QO'RQINCHLI

HOLAT. ROBINZONNING O'Z UYINI

MAHKAMLAGANI

Ko'p o'tmay bir hodisa yuz berdi, bu hodisa mening hayotimni butunlay betinch qilib qo'ydi.

Choshgoh payti edi. Dengiz yoqalab qayig'im turgan joyga qarab borayotgan edim, qum ustiga juda aniq bo'lib tushgan odam iziga birdan ko'zim tushib qoldi, men nihoyat darajada hayratda qoldim va juda qo'rqib ketdim!

Birdan to'xtab, tik turganimcha qotib qoldim, go'yo momaqaldiroqda qolgan odamday hang-u mang edim, go'yo allaqanday ajinalar ko'z oldimdan o'tganday bo'ldi.

Atrofga quloq solib, uyoq-buyoqqa ko'z tashladim, ammo hech kimning ovozi eshitmadim va hech qanday zot ham ko'rinmadi.

Atrofni yaxshiroq tekshirib ko'rmoq uchun yugurib sohil bo'yidagi tepaga chiqdim; yana dengiz bo'yiga tushdim; bir oz sohil yoqalab yurdim, hech narsani ko'rmadim: shu oyoq izidan boshqa nishona yo'q edi.

Qaytib, haligi joyga keldim. Bu joyda yana odam izi bor-yo'qligini aniq tekshirib ko'rmoqchi bo'ldim. Boshqa iz ko'rinmadi. Ehtimol, bu xayolotdir? Ehtimol, bu odam izi emasdir? Yo'q, shubham noo'rin emas! Bu iz aniq odam izi: men oyoqning kaftini, barmoqlarini va tovonini yaqqol ko'rdim. U odam bu yerga qanday keldi ekan? Qayoqdan kelgan bo'lsaykin? Faraz va gumonlarga cho'mib ketib, bulardan hech biriga ko'nglim qaror topmadi.

Qattiq hayajon va qo'rqinch ichida uyga, o'z qo'rg'onimga qarab oyoqlarim yerga tegmay yugurib ketdim. Miyamda har xil fikrlar paydo bo'ldi. Men juda qattiq qo'rqan edim.

Uch-to'rt qadam bosib, orqamga qarar edim. Men har bir butadan va har bir daraxtdan ham qo'rqa boshladim, olisdan to'nka ko'zimga odam bo'lib ko'rina boshladi.

Uchragan har bir narsaning ko'zimga qanday vahimali bo'lib ko'ringanini, o'sha paytda qo'rqinchli va bema'ni fikrlar xayolimga kelganini va yo'lda qanday behuda fikrga borganimni tasvir qilib bo'lmaydi.

Qo'rg'onga yetib kelgach orqamdan chopar quvib kelayotganday qo'rg'onga kirib oldim.

Men qo'rg'onga har vaqtdagidek narvon qo'yib oshib tushganim ham yoki eshikdan, ya'ni tepaning tagidan qazilgan yo'lakdan kirganim ham esimda yo'q; ertasiga qo'rg'onga qanday kirganimni eslay olmadim.

Orqasidan it quvib kelayotgan quyon, tulki o'z iniga menchalik shoshilib yugurmagan bo'lsa kerak.

Tun bo'yi mijja qoqmadim va bu yerga odamzod qanday qilib keldi, degan bir savolning o'zi xayolimda ming qatra takrorlandi.

Ehtimol, bu iz orolga tasodifan kelib qolgan birorta vaxshiyning izidir. Balki vahshiylar ko'pchilik bo'lgandir? Balki, ular o'z pirogalarida kelgandirlar va ularni bu yerga dengiz oqimi yoki shamol keltirib tashlagandir. Ular sohilga chiqqan va keyin yana dengizga tushib qaytib ketishgan bo'lishi juda ehtimol, chunki men ularga yaqin joyda yashagim kelmaganidek, ular ham bu quruq sahroda turmoqni lozim ko'rmagandirlar.

Albatta, ular mening qayig'imni ko'rmagan, ko'rgan taqdirda, bu orolda odamlar turishini bilgan, ularni qidira boshlagan va albatta meni topib olgan bo'lur edilar.

Ammo boshqa fikr: «Ular mening qayig'imni ko'rib qolgan bo'lsa-ya?» degan fikr qo'rqitib yubordi. Bu fikr meni juda qiynab, ezib tashladi.

«To'g'ri, ular yana dengizga tushib qaytib ketishgan, — dedim o'z-o'zimga, — lekin ular yana kelmaydi, deb bo'lmaydi; ular qaytib kelishadi, ular albatta bir guruh boshqa vahshiylarni ham ergashtirib kelishadi va meni topib, yeb ketishadi. Mabodo meni topolmagan taqdirda ham, baribir ekinzorimni, qo'rg'onimni ko'rishadi, g'allamni payhon qilib, mollarimni haydab ketishadi, o'shanda men ochlikdan o'lib ketaman».

Bu qo'rqinchli hodisadan keyin ikki kungacha qo'rg'ondan boshimni chiqarmadim, hatto och qola boshladim. Men uyda tayyor oziq-ovqatni ko'p saqlamas edim. Uchinchi kuni arpa noni bilan suvdan bo'lak hech narsam qolmadi.

Meni yana shu narsa katta tashvishga sola boshladiki, har kuni kechqurun sog'iladigan echkilarim (bu ish kundalik mashg'ulotim bo'lib qolgan edi) endi sog'iqsiz qola boshladi. Men bechora echkilar sog'iqsiz qolib juda azob chekishini bilardim, bundan tashqari, ularning suti qochib qoladi, deb qo'rqar edim. Gumonim to'g'ri chiqdi: echkilar- ning ko'pi kasallanib, butunlay sut bermay qo'ydi.

To'rtinchi kuni o'zimni dadil tutib tashqariga chiqdim. Shu orada xayolimga bir fikr keldi, bu fikr meni avvalgidek dadil qilib yubordi. Men qattiq qo'rqib, vahima ichida har xil xayolga borib, bir fikrga kela olmay turgan vaqtimda, odam izi to'g'risidagi bu hodisani o'zim o'ylab chiqarmadimmikan, bu o'z oyog'imning izi emasmikin, degan fikrga keldim. Men so'nggi marta qayig'im yoniga borganimda qum ustidan bosib o'tgan bo'lishim, shunda izim qolgan bo'lishi mumkin. To'g'ri, men odatda boshqa yo'ldan qaytar edim, lekin bunga ko'p vaqt bo'ldi, ammo men bu yo'ldan emas, o'sha yo'ldan o'tgan edim, deb ishonch bilan ayta olamanmi?

Men ham go'rdan tirilib chiqqan odam haqida yolg'on cho'pchak to'qib, o'z cho'pchagidan o'zi qo'rqib vahimaga tushgan odamga o'xshardim, bu — mening o'z izim, deb o'zimni ishontirishga harakat qilardim.

Darhaqiqat, bu iz o'z izim edi!

Shunga ishonib o'zimni dadil ushlab, har xil ro'zg'or ishlarim bilan uydan tashqariga chiqa boshladim. Men yana har kuni bog' uyimga boradigan bo'ldim. U yerda echkilar sog'ar va uzum uzar edim. Lekin mening gumonsirab, har qadamda atrofga boqib, har lahzada savatchamni tashlab qochishga tayyor odamdek yurganimni ko'rganingizda, meni albatta vijdon azobidan qiynalayotgan katta jinoyatchi deb bilar edingiz.

Oradan yana ikki kun o'tgach, ancha dadil bo'lib qoldim. «Qo'rquvlarimning hammasi behuda bir xato orqasida ro'y berdi», deb o'zimni batamom ishontirdim, shunday bo'lsa ham hech qanday shubha qolmasligi uchun o'sha sohil bo'yiga borib, haligi sirli izni o'z oyog'imning izi bilan solishtirib ko'rmoqchi bo'ldim. Agar ikki iz ham baravar bo'lsa, meni qo'rqitgan iz o'z izim ekaniga va o'zimdan-o'zim qo'rqqanimga ishonch hosil qilmoqchi bo'ldim.

Ana shu fikr bilan yo'lga tushdim. Lekin o'sha sirli iz turgan joyga kelgach, menga, birinchidan, qayiqdan tushib uyga kelayotganda, bu yerga kelib qolishim aslo mumkin emasligi aniq ayon bo'ldi, ikkinchidan, taqqoslab ko'rmoq uchun oyog'imni haligi iz ustiga qo'yib ko'rsam, mening oyog'im ancha kichik ekan!

Yuragimni yana vahima bosdi, xuddi bezgak odamdek qaltiray boshladim; yana har xil gumon va shubhalar miyamni qurshab oldi. Men bu sohilga odam kelibdi, bitta emas, besh-oltita odam kelibdi, degan qattiq ishonch bilan uyga qaytib keldim.

Men hatto, bular boshqa joydan kelgan odamlar emas, shu orolning o'zida yashaydigan odamlardir, degan xayolga ham bordim. To'g'ri, men shuncha vaqt ichida bu orolda bitta ham odam ko'rganim yo'q, lekin ular ko'pdan beri bu yerda yashirilib yurgan bo'lishi, demak, meni bexosdan qo'lga tushirib olmoqlari mumkin.

Bu xavfdan o'zimni qanday saqlashim kerakligi ustida ko'p bosh qotirdim, lekin hech qanday chora o'ylab topolmadim.

«Agar vahshiylar mening echkilarimni topib olsalar va boshoqlab turgan g'allamni ko'rib qolsalar, — dedim o'z-o'zimga — ular yangi o'ljalar uchun bu orolga doim kelib turadigan bo'ladilar; agar ular mening uyimni ko'rib qolsalarchi, albatta uy egalarini qidira boshlaydilar va oxiri meni ham topib oladilar».

Shu sababdan hamma qo'tonlarning devorini buzib, echkilarning hammasini haydab yubormoqchi, so'ngra har ikki ekinzorni buzib, ko'karib turgan sholi bilan arpani ko'mib tashlamoqchi va dushman hech qanday nishona topolmasligi uchun kapamni buzib tashlamoqchi bo'ldim.

Yuragimga vahima solgan shu oyoq iziga ko'zim tushgan vaqtdayoq menda shunday fikr paydo bo'lgan edi. Xavf-xatar to'g'risida o'ylamoq hamisha xatarning o'zidan ko'ra qo'rqinchlidir, yovuzlik to'g'risida o'ylamoq yovuzlikning o'zidan o'n ming baravar yomonroqdir.

Tun bo'yi uxlay olmadim. Ammo uyqusizlikdan tamom holdan ketgach, ertalabga yaqin qattiq uxlab ketibman, juda yaxshi va to'yib uxlabmanki, o'rindan juda tetik bo'lib turdim, ko'p vaqtdan beri men o'zimni bunchalik tetik his qilmagan edim.

Endi bamaylixtir mulohaza qila boshladim va mana bunday fikrga keldim. Mening orolim bu yerning eng yaxshi joyi. Bu orolning iqlimi juda soz, har xil yovvoyi qush va hayvonlar ko'p, har xil xushbichim, go'zal daraxtlar ko'p. Bu orol qit'aga yaqin bo'lganidan, qita'ada yashovchi vahshiylarning bu orol sohillariga o'z pirogalariga tushib kelib turishlari hech taajjub emas. Ularni buyoqqa dengiz oqimi yoki shamol surib kelgan bo'lishi ham ehtimoldan uzoq emas. Albatta, bu yerda muqim yashovchi vahshiylar yo'q, lekin o'tkinchi vahshiylar hech shubhasiz bu orolga tushib turadi. Shunga qaramasdan, bu orolda yashay boshlaganimga o'n besh yil bo'lgan bo'lsa ham, hozirgacha bu yerda odamzod urug'ini ko'rganim yo'q; shunday ekan: «Vahshiylar bu joyga kelib tursalar ham, hech vaqt uzoq turmaydilar. Ular ozmi-ko'pmi, bu yerda istiqomat qilmoqni lozim ko'rmagan yoki foydali deb bilmagan ekanlar, bundan buyon ham bu yerga kelib yashamaydilar», deb faraz qilmoq kerak.

Demak, meni birgina xavf, ya'ni ular mening orolimga tasodifan kelib qolgan vaqtlarda ularlailan uchrashib qolish xavfi qo'rqitadi, xolos. Lekin ular bu yerga kelgan taqdirda ham bizning duch kelib qolishimiz juda gumon, chunki, birinchidan, vahshiylar bu yerda turmaydilar, ular har safar bu yerga kelganlarida uylariga tezroq qaytib ketmoqqa oshiqishlari turgan gap; ikkinchidan, ular doim orolning mening uyimdan ancha uzoq tomoniga tushadilar, deb ishonch bilan aytsa bo'ladi.

Men orolning u tomoniga juda kam boraman, shu sababdan, menga vahshiylardan qo'rqmoqning o'rni yo'q; shunday bo'lsa ham, ular yana orolga kelgan taqdirda yashirina olishim mumkin bo'ladigan bexatar bir joy qilmoq to'g'risida o'ylamoq kerak.

Men yerto'lamni kengaytiraman deb, undan hovli tashqarisiga chiqadigan yo'lak qaziganim uchun endi qattiq pushaymon yedim. Harna qilib bo'lsa-da bu xatoni to'g'rilamoq kerak edi. Ko'p o'ylagach, yerto'ladan chiqadigan eshikni hovli ichida qoladigan qilib, qo'rg'on atrofini aylantirib yana bir devor tortmoqchi bo'ldim.

Lekin menga yangi devor solmoq uchun hojat ham qolmadi: men bundan o'n ikki yil avval eski devor atrofiga ikki qator daraxt ekkan edim, bu daraxtlar juda qalin edi, ular g'uj o'sib, o'z-o'zidan devor bo'lib qolibdi. Endi daraxtlar orasiga qoziq qoqib devor qilmoq qoldi xolos. Men shunday qildim ham.

Endi qo'rg'onimning atrofi ikki qator devor. Lekin ishim bu bilan tugamadi. Keyingi devorning orqa tomonidan maydonning hammasiga majnuntolga o'xshash daraxtlardan o'tqazdim. Ular juda yaxshi ko'karib, tez orada katta bo'lishdi. O'tqazgan daraxtim yigirma ming tupga yetar edi. Keladigan dushmani olisdan turib ko'rmoq mumkin bo'lsin, deb devor bilan daraxtzor o'rtasida kattagina ochiq joy qoldirgan edim, shunday qil- maganimda dushmanlar daraxtlarni pana qilib, mening devorim tagiga kelib olishlari mumkin edi.

Ikki yil o'tgach, uyim atrofida ko'm-ko'k chakalakzor paydo bo'ldi, besh-olti yildan so'ng esa, tevarak-atrofim odam yura olmaydigan qalin changalzorga aylandi, bu daraxtlar ana shunday aql bovar qilmaydigan darajada tez o'sdi. Endi hech kim, vahshiy ham, madaniyatli odam ham, bu changal o'rmon orqasida uy borligini payqay olmaydi.

Qo'rg'onga kirib chiqmoq uchun men tepalikka narvon qo'yib oshib o'tadigan bo'ldim (chunki daraxtlar orasidan odam o'tadigan yo'lak qoldirmagan edim). Narvon olib qo'yilgach, mening uyimga odam bolasi o'ta olmas edi.

Hayotim tahlika ostida qolayotgandek bo'lib ko'ringan birgina xayolot orqasida o'zimga ana shuncha og'ir ishni orttirib oldim! Odamlar orasidan uzoq bir joyda shuncha yil darvishona yashab, asta-sekin odamlardan begona bo'lib ketdim, nazarimda odamlar menga arslon va yo'lbarslardan ham dahshatliroq bo'lib qoldi.

ROBINZONNING O'Z OROLIDA ODAMXO'RLAR BORLIGIGA ISHONCH HOSIL QILGANI

Qum ustida odam izini ko'rganimdan buyon ikki yil o'tdi. Shunday bo'lsa ham men avvalgidek xotirjam yura olmadim. Mening tinch turmushim tamom bo'ldi. Hayotimning qanchalik g'amgin va qayg'uli bo'lib qolganini uzoq yillar hayoti tahlika ostida qolib, qo'rquv ostida yurgan odamgina tushuna oladi.

Orolni kezib yurib, bir kuni uning g'arbiy sohiligacha bordim, avvallari bu joyga hech kelmasdan tepa ustiga chiqdim. Birdan ko'zimga ochiq dengizda uzoqdan qayiq ko'rinayotgandek bo'ldi.

«Ko'zim aldayotgan bo'lsa kerak, — deb o'yladim, — axir, shuncha yillardan buyon har kuni dengizga tikilaman, bu yerda bitta ham qayiq ko'rganim yo'q-ku».

Afsuski, durbinni olib kelmagan ekanman. Mening bir necha durbinim bor edi; ularni kemadan olib kelingan sandiqlarning biridan topib olgan edim. Attangki, ular uyda qolgan. Garchi ancha vaqtgacha dengiz tomonga tikila berib, ko'zlarim og'rib ketsa ham, uning rostdan qayiqmi yo boshqa narsa ekanini bilolmadim. Tepadan pastga tushgach hech narsani ko'rolmadim; shunday qilib, uning nima ekanini hozirgacha bilolganim yo'q, dengiz tomonga tikilib turishni tark qilishga majbur bo'ldim. Lekin bundan buyon hech mahal uydan durbinsiz chiqmaslikka qasd qilib qo'ydim.

Sohilga yetib kelgach bu yerda odam izi juda ko'p ekanligiga ishonдим. Men shunga ham ishonch hosil qildim, agar men vahshiylar qo'n-maydigan sharqiy sohilda turib qolmaganimda, mening orolimda vahshiylar oz emasligini va uning g'arbiy sohili vahshiylarning doim kelib turadigan joyi bo'lganini, buning ustiga ular bu joylarda dahshatli, katta bazmlar qurib, odamlarni o'ldirib yeyishlarini allaqachonlar bilib olar edim.

Tepadan tushib sohilga kelganimda, ko'rgan narsalarim meni dong qoldirib, dovdiratib qo'ydi. Sohil odam suyaklari: bosh suyagi, qovurg'alar, qo'l va oyoq suyaklari bilan to'la edi.

Bu odam suyaklarini ko'rib shunchalik qo'rqib ketdimki, so'z bilan izhor qilolmayman!

Vahshiy qabilalar doim bir-birlari bilan urush qilishini bilar edim. Ular ko'pincha dengizda urushadilar: bir qayiqdagilar ikkinchi guruhning qo'lga asir tushadi.

Jang tamom bo'lgach g'olib kelganlari o'z asirlarini bu yerga olib kelib, o'zlarining vahshiylik rasm-odatlaricha, shu yerda o'ldirib yesalar kerak, chunki ularning hammasi ham odamxo'r bo'lishadi, deb o'ylardim.

Shu yerning o'zida bir doiraga ko'zim tushdi, doira o'rtasida gulxan izlari bor edi: ular aysh-ishratlari vaqtida o'z yaqinlarining go'shtini shu joyda o'tirib yegan bo'lsalar kerak.

Bu mudhish manzarani ko'rib hayratga tushganimdan, bu sohilda o'z boshimga kelayotgan xatar ham esimga kelmadi. Bu vahshiylik qahr-g'azabimni shuncha oshirib yubordiki, men qo'rqish nima ekanini ham bilmay qoldim.

Men bundaqa shafqatsizlikni ko'p bor eshitgan edim, ammo hozirgacha bu holni o'z ko'zim bilan ko'rmagan edim. Bu manzaradan jirkanib yuz o'girdim. Ko'nglim aynib behuzur bo'ldim.

Hushdan ketib yiqilayozdim. Hushimni yig'ishtirgach, bu yerda bir minut ham turmog'im mumkin emas degan fikrga keldim: chopib tepa ustiga chiqdim-da, jadal uyga jo'nadim.

G'arbiy sohil juda orqada qolib ketgan bo'lsa ham, hamon tuzuk-quruq o'zimga kelolmadim. Oxiri to'xtadim, sal o'zimga kelib, aql-hushimni yig'ishtira boshladim. Bu jirkanch odamlar orolga o'lja uchun kelmasliklariga ishonдим. Ehtimol, ular hech narsaga muhtoj emasdir, balki bu yerda arziydigan o'lja-g'animat topa olmasliklariga ishonishar. Ular orolimning daraxtzor qismiga ham ko'p marta borganliklariga hech shubha yo'q, lekin ular bu yerdan o'zlariga qo'l keladigan biror narsa topolmay qaytib ketgan bo'lsalar kerak.

Demak, ehtiyot bo'lmoq kerak. Bu orolda o'n sakkiz yilcha istiqomat qilib, hozirgacha bu yerda odamzod urug'ini ko'rmagan ekanman, yana o'n sakkiz yil yashanimda ham vahshiylar ko'ziga ko'rinmayman, ammo tasodifan ularga duch kelib qolmog'im mumkin xolos. Demak bundan buyon mening birdan-bir vazifam bu orolda yashab turganligimni sezdirmaslik, hamma narsalarni yaxshilab yashirishdan iborat.

Orolga ovrupoli odamlar kelib qolishsa boshqa gap, ular muruvvatli, madaniyatli, boshiga kulfat tushgan o'z birodariga yordamini ayamaydigan odamlardir. Ammo men bunday baxt to'g'risida o'ylay ham olmas edim.

Istasam, biror pana joydan turib vahshiylarni ko'ra olar edim, lekin yirtqichlar singari bir-birining go'shtini yeydigan bu qonxo'r darrandalarga tikilmoq jirkanch bo'lganidan, ularning yuzini ko'rishni istamadim. Odamlarda shu qadar vahshiyona axloq borligi haqidagi fikr meni juda qiynab-ezg'ilab tashladi.

Men ikki yilcha orolning mol-mulklarim joylashgan qismidan, ya'ni tepa tagidagi qo'rg'on, daraxtzor ichidagi kapamdan va echkilar boqiladigan daraxtzor ichidagi yalang joydan, atrofi devor qilingan o'tloqdan chekkaga chiqmay yashadim. Shu ikki yil ichida bir marta bo'lsayam qayig'imdan xabar olmadim.

«Boshqa bir qayiq yasab olganim yaxshi, avvalgi qayig'im hozirgi turgan joyida qola bersin, — deb o'yladim. _ Uni olib kelgani borish xatarli. U tomondagi sohilda dengizdan keladigan odamxo'r vahshiylar menga hujum qila oladilar, shubha yo'qki, ular go'shtimni boshqa asirlari kabi burda-burda qilib yeydilar.

Ammo bir yilcha o'tgach, harna bo'lsa ham qayig'imni buyoqqa olib kelmoqqa qaror berdim, chunki yangi qayiq yasamoq juda qiyin edi! Yangi qayiq yasashga kirishsam, u ikki-uch yildan keyin tayyor bo'lar, men shuncha vaqt dengizda suzish-dan mahrum boiar edim.

Qayig'imni orolning sharqiy sohiliga omon-eson olib keldim, bu yerdan atrofini baland toshlar to'sgan bejirimgina qo'ltiqcha topib, qayiqni shu yerga qo'ydim.

Dengiz suvi orolning sharqiy sohilini yoqalab, doim juda tez, o'shqirib oqib o'tar edi, shuning uchun ham vahshiylarning bu yerga sira kelolmasliklarini bilar edim. Ana shuncha zo'r tashvish va qo'rquv ta'siri ostida o'z ahvolimni yaxshilash va uy-ro'zg'orimni tuzatish uchun sira hafsalam qolmaganini aytsam, o'quvchi taajjublanmasa kerak. Hamma ixtirochiliklarim ham bir chekkada qolib ketdi. Yeb-ichishimni yaxshilashga harakat qilgudek holim yo'q edi, jonimni omon saqlab qolishdan boshqa tashvishim yo'q edi. Mix qoqish, o'tin yorishga ham yuragim dov bermadi, go'yo vahshiylar taq etgan ovozni eshitib qolayotgandek doim xavf-xatarda qoldim. Miltiq otmay qo'yganimga esa ko'p vaqtlar bo'ldi.

Ammo har safar o't yoqqaiimda qattiqroq qo'rqardim, chunki tutun kunduz kuni uzoq-uzoqlardan ko'rinadi, u hamisha meni bildirib qo'ymog'i mumkin. Shu sababdan olov yoqib qilinadigan hamma ishlarni (shu jumladan kulolchilik ishini ham) shu voqeadan sal ilgari topilgan yangi uyga ko'chirdim.

Kunlardan bir kun o'rmonda ishlab turgan vaqtimda, baxtinga omadim kelib, tosh orasidagi g'orni ko'rib qoldim.

G'orning ichi juda keng edi, lekin men aminmanki, hech bir vahshiy bu g'orga kirmoqqa jur'at qilolmagan bo'lardi.

Men bu g'orni tasodifan ko'rib qoldim.

O'rmonda bolta bilan katta bir daraxtning qalin shoxini kesib bo'luvdim, bir kamarga ko'zim tushib qoldi. Bu kamarning uzunligini bilmoqqa qiziqdim. Ko'p qiyinchilik bilan bir amallab uning ichiga kirdim, ichkarisi katta g'or ekan. G'or shuncha keng va baland ediki, men bemalol tikka tura oldim. Lekin e'tirof qilamanki, men bu g'orga qandoq kirgan bo'lsam shunchalar tez qaytib chiqdim.

Qorong'ida diqqat bilan tikildim, ikkita yoniq ko'z menga tikilib turibdi: bu ko'zlar yulduzga o'xshab yaltiramoqda, g'orga tashqaridan tushayotgan yorug' bu ko'zlarda akslanmoqda. Bu ko'zlar kimning ko'zlari — shaytonnikimi yoki odam ko'zimi — bilolmadim, to'g'risi biror mulohazaga bormayoq g'ordan chiqib qochdim.

Bir necha kundan keyin aql-hushim joyiga kelib, o'zimni ming martalab ahmoq deb koyidim.

«Kishi qadami tegmagan orolda yigirma yil yashagan odam shaytondan qo'rqmasligi kerak. Haqiqatda esa, bu orolda mening o'zimdan qo'rqinchli narsa yo'q», — dedim o'z-o'zimga.

Yonib turgan yog'ochlardan mash'ala tutib, dadil bo'lib yana g'orga kirdim. Ammo mash'ala bilan yo'limni yoritib, hali uch qadam ham bosganim yo'q ediki, yana avvalgidan ham qattiqroq qo'rqdim: bir narsaning inqillagan ovozi eshitildi; odamlar kasal bo'lganda shunday inqillaydi.

So'ngra, alahlashga o'xshash allaqanday uzuq-yuluq tovush eshitildi, keyin og'ir nafas oldi.

Orqamga tisarildim va qo'rqqanimdan turgan joyimda qotib qoldim; a'zoyi badanlarimdan sovuq ter chiqib ketdi, sochlarim tikka bo'lib ketdi. Lekin o'zimni dadil tutib, mash'alani boshimdan baland ko'tarib, yana ilgari yurdim, yerda juda katta, bahaybat echki yotar edi.

U o'lim talvasasida og'ir nafas olardi. Echki o'rnidan tura olarmikan, deb oyog'im bilan uni sekingina turtdim. U turishga harakat qildi-yu, lekin turolmadi. «Yotaversin. U meni qo'rqitdimi, bu g'orga bosh suqqan har qanday vahshiy ham undan shunday qo'rqsin! dedim.

Ertasiga o'zim yasagan shag'amlardan oltitasini olib (bu vaqtlarda echki yog'idan juda yaxshi shag'am yasaydigan bo'lgan edim, piligini uncha durust qilolmadim xolos), g'orga qaytib keldim.

G'orning old tomoni keng edi, lekin bora-bora torayib, g'orning ancha ichkarisiga borgach qaddimni bukib yurishga majbur bo'ldim va o'n yardcha joyga emaklab bordim. Bu ishim zo'r qahramonlik edi, desam bo'ladi, chunki bu g'orning boshi qayerda ekanini va qanday xavf-xatarga yo'liqishimni bilmas edim. G'orning tobora kengayib borayotganini sezdim. Sal yurgach qaddimni ko'tardim, shunda ma'lum bo'ldiki, bemalol tik turib yursam bo'lar ekan. G'orning gumbazi yigirma futcha baland ko'tarildi. Shag'amlardan ikkitasini yoqdim va shunday bir ajib manzaraga ko'zim tushdiki, bundaqasini umrimda ko'rgan emas edim. Men juda keng g'or ichiga kirib qoldim. Yonib turgan ikki shag'am alangasining shu'lasini devorlarda yaltirab ko'rini boshladi. Ular yuz minglarcha turli rangdagi alanga bo'lib aks etdi. G'or devorlaridagi toshlar olmoslarmi yoki boshqa xil qimmatbaho toshlarmi? Bularning nimaligini bilolmadim. Eng to'g'risi, bular oltinlar edi.

Yer o'z bag'rida bunday ajoyibotni yashirib yotar, deb hech o'ylamagan edim. Bu g'or kishi hayratda qoladigan ajoyib bir g'or edi. G'orning tagi quruq va tep-tekis bo'lib, oyoq osti mayda qum edi. Hech qayerida zaxkash yer yoki chuvalchang yo'q edi, hech qayerida, devorida ham, gumbazida ham zax alomati ko'rinmasdi. Birdan-bir kamchiligi kirish yo'lagining torligi edi, lekin uning tor bo'lganligi men uchun har narsadan a'lo edi, men shuncha vaqtlardan buyon bexatar joy qidirib yurgan edimki, bundan bexatar boshpana topmoq amri mahol. Men o'zimning bu ziyrakligimdan behad quvondim, juda ehtiyot qilib yurgan buyumlarimning ko'p qismini, avvalo hamma miltiq dorilarimni va miltiqlarimni, ya'ni ikkita ov miltig'imni va uchta pilt bilan otildigan miltiqni fursatni boy bermay g'orga olib kelishga qaror berdim.

Buyumlarni yangi omborga tashishga kirishmasdan avval, dastlab ichiga suv kirib dorisi uvib qolgan bochkaning og'zini ochdim. Men bu dorining hammasi buzilib qolgan deb o'ylagan edim, lekin suv bochkaga atigi uch-to'rt dyuymcha kiribdi, dorining suv tekkan yuza qismi qotib, metinga aylanib ketibdi; qolgan

qismi esa chaqilmagan yong'oq ichidagi mag'izga o'xshab zararsiz, omon saqlanibdi. Shunday qilib, hech kutilmaganda a'lo sifatli yangi doriga ega bo'ldim.

Bu tasodifdan ozmuncha xursand bo'lmadim! Oltmish qadoqdan kam bo'lmagan dorining hammasini saqlash uchun g'orga ko'tarib keldim, vahshiylarning hujum qilish ehtimolidan saqlan-moq niyatida uch-to'rt qadoq dorini yonimda olib qoldim. O'q qilinadigan qo'rg'oshinning bor-yo'g'ini ham g'orga tashib oldim.

Endi o'zimni toshlar orasida va odamzod kira olniyadigan g'orda umr kechirgan afsonaviy azamatlardan biri deb his qildim.

Basharti besh yuz vahshiy bir bo'lib butun orolni tit-pit qilganda ham, mening bu sirli joyimni topolmaydi, mabodo topsa ham, unga aslo hujum qilolmaydi U dedim o'z-o'zimga.

Bu yangi g'orda ko'rganim keksa echki, ertasiga qarasam qotib qolibdi, men uni o'zi yotgan joyini kavlab shu yerga ko'mib qo'ydim, chunki ko'mish uni g'ordan ko'tarib tashqariga ol chiqishdan ancha oson edi.

Orolda umr kechira boshlaganimning yigirma uchinchi yili o'tmoqda. Bu orolning tabiati va iqlimini shuncha yaxshi bilib oldimki, agar har daqiqada bu yerga yopirilib kelishi ehtimoli bo'lgan vahshiylardan qo'rqmaganimda shu qari echki singari yerga cho'zilib qolib o'lgunimcha, qolgan umrimni shu yerda o'tkazishga jon deb rozi bo'lar edim.

So'nggi yillarda, ya'ni vahshiylar rning hayotimni tahlikada qoldirishini bilgunimcha, men o'zimga ba'zi bir ermak topib oldim, bular menga juda yupanchiq bo'ldi. Ana shular tufayli men avvalgiga qaraganda vaqtni ancha xursandchilik bilan o'tkazdim.

Birinchidan, yuqorida aytib o'tganimdek, men to'timni so'zga o'rgatdim, uning tiii shu qadar shirin va so'zlarni shuncha burro va aniq aytar ediki, uning so'zlarini tinglab rohat qiJar edim.

Menimcha, undaqa biyron gapiradigan to'ti bo'lmasa kerak. U mening qo'limda kam degandr yigirma olti yil umr ko'rди. Yana uning qancha yi. umr ko'rishini bilmayman; Braziliya xalqi, to'tilai yuz yil umr ko'rishadi, deyishadi.

Mening yana ikkita to'tim bor edi, ular gapirishni bilar va «Robin Kruzo!» deb qichqirar edi, lekin ular katta to'tim kabi biyron gapira olmasdilar. To'g'ri, men u to'tini gapga o'rgatishga bu ikkoviga qaraganda ancha ko'p vaqt va mehnat sarf qilganman.

Itim olti yil muttasil menga eng yaxshi hamrob va sodiq do'st bo'ldi. Keyin u qarib qolib o'ldi,' lekin u meni juda ham yaxshi ko'rganini heel' unutmayman.

Men uyimga olib kelgan mushuklar ham kattr oilamning to'la huquqli a'zolaridan bo'lib qolishdi.

Bulardan tashqari men doim ikki-uchta uloqni uyda asrab, ularni qo'limdan ovqat yeyishga o'rgatar edim. Men hamisha har xil parrandalar asradim: bularni sohildan ushlab kelardim-da, ketolmaydigan qilib qanotlarini kesib hovliga yib yuborar edim, ular ko'p o'tmay o'rganishib qolar va meni ostonada ko'rish bilan chiyillashib yonimga yugurib kelishar edi.

Qo'rg'on yoniga ekan yosh daraxtlarim allaqachon o'sib qalin chakalak bo'ldi va bu chakalakda ko'pdan-ko'p qushlar uya qurishdi. Qushlar past-past daraxtlarga qurgan uyalarida bola ochishdi, atrofimdagi zavqli hayotni ko'rib yupanar va xursand bo'lganimdan yolg'izligim bilinmas edi.

Shunday qilib, takror aytamanki, agar vahshiylar hujum qilib qolmasmikin deb qo'rqmaganimda yaxshi va bekam-u ko'st taqdirimdan tamoman rozi bo'lgan bo'lardim.,

VAHSHIYLARNING ROBINZON OROLIGA YANA KELISHGANI, KEMANING HALOKATGA UCHRASHI

Dekabr boshlandi, hosilni yig'ib-terib olishim kerak. Erta tongdan kechgacha dalada ishlay boshladim. Bir kuni g'ira-shira tong payti uydan lib, g'orimdan ikki milcha narida, sohilda yonib turgan katta gulxan alangasini ko'rib juda hayratda qoldim va qo'rqib ketdim.

Demak, mening orolimga yana vahshiylar kelishibdi! Ular orolning men hech mahal bormagan narigi tomonida emas, balki menga yaqin joyda paydo bo'lshibdi. Hayron bo'lib, turgan joyimda qotib qoldim.

Uyim atrofini o'rab turgan chakalikka yashirindim, vahshiylar ko'ziga ko'rinib qolmaslik uchun bir qadam ham jilmadim.

Chakalak ichida pisib tursam ham, ko'nglim gira tinchimadi: mabodo vahshiylar orolni keza boshlasa, mening ekinzorimni, hayvonlarimni, Uyimni ko'rib, bu yerda odam turishini darrov pilib, meni topib olmaguncha qo'ymaydi, deb qo'rqdim. Tezda bir nima qilmoq kerak edi. Qo'rg'on yoniga borib, izimni yo'qotmoq uchun narvonni ham o'zim bilan birga olib o'tdim va mudofaaga tayyorlana boshladim.

Butun miltiqlarimni o'qladim, uyoq-buyog'ini tekshirib, ikki to'pponchamni ham o'qladim va oxirgi nafasgacha mudofaa qilmoqqa qaror berdim. O'zimni mudofaa qilish uchun yana qanday choralar ko'rmoq kerak, degan o'y bilan qo'rg'onim ichida ikki soatcha turdim.

Afsuski, bor-yo'q askar bir o'zim! Hech bo'lmasa razvedkaga yubormoq uchun ayg'oqchilarim ham yo'q», deb o'yladim.

Dushman tomonida nimalar bo'layotganidan bexabarman. Kutaverish tinkamni quritdi. Durbinni qo'limga olib, narvonni qo'yib tepa ustiga chiqdim. Yerga qornim bilan yotib olib, gulxan tomonni kuzatdim. Ma'lum bo'ldiki, vahshiylar to'qqiz kishi ekan. Ular hammasi kichik bir gulxan atrofida qipyalang'och o'tirishar edi.

Albatta, ular gulxanni isinish uchun yoqqan emas, isinmoqqa ularning ehtiyoji yo'q, chunki kun issiq edi. Yo'q, men ishondimki, ular bu gulxanni o'zlarining odam go'shtidan qilinadigan vahshiy ovqatlarini pishirmoq uchun yoqqanlar! Ovqat bo'ladigan asir, muqarrar tayyorlab qo'yilgan, lekin uning o'lik yo tirik ekanligini bilolmadim.

Bu odamxo'rlar ikki qayiqda kelgan ekan, ularning qayiqlari qum ustida: dengiz suvi qaytgan vaqt edi, aftidan ular suvning mavj urib sohilga kelishini kutayotganga o'xshaydi.

Darhaqiqat, shuni kutayotgan ekanlar: suvning mavj urishi boshlandi deguncha vahshiylar darrov qayiqlariga tushib, jo'nab ketishdi. Darvoqe, aytnoq xayolimdan ko'tarilibdi, ular jo'nab ketmasdan bir-bir yarim soatcha oldin hammalari sohilda o'yinga tushishdi: men durbin bilan ularning vahshiylarcha tanlarini o'ynatganlarini va sakrashganini aniq ko'rib turdim.

Vahshiylar oroldan jo'nab, ko'zdan g'oyib bo'lganiga ishonch hosil qilish bilanoq, men tepadan tushib, ikkala miltiqni ham yelkamga osib oldim, ikki to'pponchamni kamarga qistirib, qinsiz ulkan qilichimni ham olib boyagi tepaga qarab jo'nadim.

Bu joyga yetib kelib (ko'targan qurollarim og'ir bo'lganidan bu yerga yetib kelguncha kam deganda ikki soat o'tdi), dengiz tomonga nazar tashladim va qayiqqa tushib, oroldan o'z yerlariga ketayotgan vahshiylarni ko'rdim.

G'azabim jo'shib ketdi. Sohilga qarab yugurdim, endigina bo'lib o'tgan vahshiyona aysh-ishrat qoldiqlarini, ya'ni bu yirtqichlar xursandchilik qilib va o'yinga tushib, yeb ketgan odam suyaklari va go'sht parchalarini ko'rib, qahrg'azabimga to'lib qichqirib yuboray dedim.

G'azabim shu qadar jo'shdiki ulardan qattiq qasos olmoqchi bo'ldim. Bu ifloslar yana shu sohilda bazm qurganliklarini ko'rib qolsam, ularga hujum qilib, bitta qoldirmay, hammasini qirib tashlayman, deb qasam ichdim.

«Tengsiz jangda halok bo'lsam bo'layin, ular meni tilka-pora qilsalar qilsinlar, ammo men ko'z oldimda odamlarni odam yeb turishlariga jim qarab turolmayman!» — dedim o'z-o'zimga.

Shundan keyin oradan o'n besh oy o'tib ketse ham vahshiylar qaytib kelishmadi. Men ham g'azabdan tushmadim. Ularni qirib tashlamoq to'g'risidagina o'ylardim, xolos.

Men vahshiylarning hammasini (ular o'n yoki o'n ikki kishi bo'lganda ham) qirib tashlagan taqdirimda ham, ertasiga yoki bir haftadan keyin, ehtimol, bir oydan keyin boshqa vahshiylarga qarshi, undan keyin yana boshqalariga qarshi, shunday qilib men ham o'z birodarlarimning go'shtini yeydigan ashaddiy qotilga aylanib ketgunimcha urusha borishga to'g'ri kelishini xayolimga keltirmabman.

O'n besh-o'n olti oygacha muttasil tashvishda yurdim. Men uxlay olmaydigan bo'lib qoldim, kechalari vahimali tushlar ko'rib, ko'pincha a'zoyi-badanim titrab o'rnimdan sakrab turib keta boshladim. Ba'zan tushimda vahshiylarni o'ldirardim va tushimda ular bilan qilgan janglarim o'ngimda ko'z oldimdan aniq o'tar edi. Kunduz kunlari ham xotirjam bo'lolmadim. Agar to'satdan yuz bergan hodisa fikrimni boshqa tomonga burib yuborma-ganda, doim tashvish, vahima ichida yurish orqasida bir kunmas-bir kun aqldan ozishim ham ehtimoldan xoli emas edi.

Mening ko'rimsiz yog'och kalendarimga ishonilse, bu hodisa shu orolda istiqomat qilaboshlaganimning yigirma to'rtinchi yili, may oyida yuz berdi.

Shu kuni, ya'ni 16- mayda qattiq dovul bo'lib, kun bo'yi tinmay hayqirib turdi, havo guldirab, chaqmoq chaqaverdi, momaqaldiraq bir daqiqa ham tinmadi. Bo'ron kechasi ham to'xtamadi. Tashvishlarni unutish niyatida kechasi kitob o'qishga tutindim. Qo'qqisdan to'p ovozi eshitib qoldim. To'p ovozi menga dengiz tomondan eshitalganday bo'ldi.

O'rnimdan sakrab turdim, vaqtning bir sekundini ham o'tkazib yubormay, darhol narvon pog'onalariga oyoq qo'yib yuqoriga chiqdim. Men tepa ustiga chiqib olgan hamonoq, ro'paramdan dengizning uzoq joyida olov ko'rindi, chindan ham yarim minut o'tar-o'tmas ikkinchi marta to'p otildi.

«Dengizda kema halokatga uchradi, — dedim o'z-o'zimga. — U signal bermoqda, kimdir qutqazib olar degan umidi bor. Nariroqda boshqa bir kema bo'lsa kerak, o'shani yordamga chaqirmoqda.

Men juda to'lqinlangan va hayajonlangan edim, lekin dovdiramadim va men bu odamlarga yordam berolmasam ham, ularning menga yordam berishlari mumkin, degan fikrni xayolimga keltira oldim. Darrov shu yaqin oradagi shoxlarni bir joyga o'yib, yoqib yubordim. Shoxlar quruq edi, u darrov o't oldi, qattiq shamol bo'lishiga qaramay, juda yaxshi yondiki, agar bu haqiqatan ham kema bo'ladigan bo'lsa, undagi odamlar mening olovimni ko'rmasliklari mumkin emas. Hech

shubha yo'qki, ular o'tni ko'rgan edilar, chunki haligi tomondan yana ustma-ust uch to'p otildi.

Men tun bo'yi o't yoqib chiqdim, tong yorishib, ertalabki tuman sal ko'tarilgach, dengizda, xuddi sharq tomonda bir narsaning qorasini ko'rib qoldim. Lekin bu g'ira-shira ko'ringan narsa, kemami yoki boshqa narsami hatto durbin orqali ham ajrata olmadim, negaki u narsa juda uzoq bo'lib, dengizda hali tuman ko'tarilmagan edi.

Ancha vaqt o'sha narsaga tikilib turdim va ko'p o'tmay, uning o'rnidan qimirlamay turganiga ishondim. U langar tashlagan kemaga o'xshardi.

Chidab turolmadim: miltiq bilan durbinni olib janubi-sharqiy sohilga, ya'ni dengizda qator-qator bo'lib ko'tarilib turgan qoyalar tomoniga qarab yugurdim.

Tuman tarqalib ketgan edi, men yaqinroqdagi bir tosh ustiga chiqib, parchalangan kemaning odam yashaydigan xonalarini yaqqol ko'rdim. Achinganimdan yuragim orqamga tortib ketdi. Aftidan, kema suv osti qoyasiga kelib urilgan va yo'lini yo'qotib qo'ygan. Xuddi shu qoyalar bir mahal meni ham halok qilayozgan edi.

Halokatga yo'liqqan kishilar orolni ko'rganlarida hech bo'lmasa qayiqalar yordamida qirg'oqqa chiqib olishga harakat qilgan bo'lardilar.

Bo'lmasa, ular men gulxan yoqqan zamonog nega to'plardan o'q uzdilar ekan?

Balki, ular gulxanni ko'rib, sohilga chiqib olishga harakat qilganlar-u, shiddatli dovulda qayiqni eplab yurgiza olmagandirlar, to'liqin ularni boshqa tomonga olib ketgan va ular dengizga g'arq bo'lganlar. Ehtimol, ular halokatga yo'liqquncha qayiqsiz qolgandirlar? Dovul vaqtida raana bunday ham bo'ladi: kema suvga g'arq bo'layotgan mahalda odamlar kema yukini yengillatish uchun qayiqlarini kemadan chiqarib tashlashga majbur bo'ladilar. Ehtimolki, bu kema yolg'iz bo'lmagandir? Balki, bundan boshqa yana ikki-uchta kema bo'lgan-u, ular bu kemaning halokat xabarini eshitib, o'zlarining baxtsizlikka yo'liqqan sheriklari yoniga suzib kelganlar va undagi odamlarni olib ketgandirlar?

Ammo bunday bo'lishi juda gumon: men hech qandaqa boshqa kemaning qorasini ko'rmadim.

Shunisi borki, ular qanday halokatga yo'liqqan bo'lmasinlar, men ularga yordam berolmas edim, faqat ularning halok bo'lganlariga achinib, yig'lardim xolos.

Men ular uchun ham, o'zim uchun ham qayg'urdim. O'zimning yakka-g'arib bo'lib qolganligimni shu kuni har qachongidan qattiq his qildim. Kemaning qorasini ko'rish bilanoq odamlarni juda sog'inganligim, ularning qiyofasini ko'rishga, ovozlarini eshitishga, qo'llarini siqib ko'rishishga, ular bilan dardlashib, hamsuhbat bo'lishga zor bo'lganligim yana ham ayon bo'ldi!

Beixtiyor quyidagi so'zlarni ustma-ust takrorlay berdim: «Oh, hech bo'lmasa ikki-uch kishi, yo'q, aqalli bir kishi omon qolib, mening yonimga suzib kelsa koshki edi! U menga o'rtoq, do'st bo'lar va men u bilan qayg'u va shodliklarimni o'rtoqlashgan bo'lur edim».

Yakka-yolg'iz umr kechira boshlaganimdan buyon odamlar bilan birga bo'lmoqni hech qachon bunchalik sog'inmagan edim.

— Aqalli bittasi omon qolsa koshki edi! Oh, aqalli bittasi-ya! — deb Xudoga iltijo qilardim.

Bu so'zlar yuragimdagi qayg'u-hasratni shunchalik o't oldirib yubordiki va bu so'zlarni takrorlar ekanman, mushtlarimni shu qadar mahkam siqib, tishlarimni bir-biriga shunchalik qattiq qisibmanki, keyin xiyli vaqt o'zimga kelolmay turdim.

ROBINZONNING O'Z OROLIDAN YANA KETMOQCHI BO'LGANI

Bu oroldan ketgunimcha ham men halokatga uchragan kemandagi odamlardan birortasi omon qolgan-qolmaganini bilolmadim.

Kema halokatidan bir necha kun keyin kema majaqlangan joyning ro'parasidagi sohilda suvga g'arq bo'lgan bir matros shogirdning jasadini ko'rdim. Unga ich-ichimdan qayg'urib termildim.

U yuzlari juda muloyim, sofko'ngil yigitcha edi! U tirik bo'lganda, ehtimol men unga mehr qo'ygan bo'lardim va hayotim ham ancha baxtli kechardi!

Nachora, asliga qaytarib bo'lmaydigan ishga g'am chekish o'rinsiz. Anchagacha sohilda sandiraqlab yurdim, keyin yana jasad yoniga qaytib keldim. Uning egnida kanop gazlamadan tikilgan kalta shim, kanop gazmoldan tikilgan ko'k ko'ylak va matroslar kiyadigan paxtalik bor edi. Uning qaysi millatdan ekanini bilib bo'lmasdi. Uni qirg'oqqa dafn etdim. Cho'ntagidan ikkita oltin pul va bitta trubkadan boshqa hech narsa chiqmadi.

Bo'ron pasaydi, men qayiqni olib, haydab kema yoniga borgim keldi. Kemadan o'zimga kerakli ko'pgina buyumlar olishimga sira shubham yo'q edi. Lekin meni buyumlar topishdan boshqa narsa qiziqtirardi: ehtimol kemada biror jon egasi omon qolgandir, ehtimol men uni o'limdan qutqazib qolarman, degan fikr meni har narsadan ham ko'proq jazb etdi.

Nimaiki bo'lsa bo'lsin, Xudodan. U yerga borishga harakat qilib ko'raman. Vijdon azobida qo'lishni istamas ekanman, boshimga har nima kelsa ham kema sari bormog'im lozim».

Shu niyatda qo'rg'onimga qaytib kelib, qiyin va xatarli safarga hozirlana boshladim.

Non, bir katta ko'zada suv, bir shisha rom, bir korbinka mayiz va kompas oldim. Bu qimmatbaho narsalarni yelkamga olib qayig'im turgan sohilga qarab jo'nadim. Uning ichidagi suvni sepib tashlab, buyumlarni joyladim va boshqa narsalarni olib kelmoq uchun uyga qaytdim. Bu safar guruch, yana bir ko'za toza suv, yigirmatacha arpa noni, bir shisha echki suti, bir bo'lak pishloq hamda soyabon oldim.

Bu yuklarni qayiqqa keltirib, safarga jo'nadim. Boshlab eshkaklar bilan mumkin bo'lgancha qirg'oqqa yaqin joydan suzib ketdim. Orolning shimol-sharqiy chegarasiga yetib, chodirni ko'tarish va ochiq dengizga tushish vaqti kelganda, yuragim betlamay, to'xtadim. Yuraversammi, yo'qmi?.. Tavakkal qilaymi, yo'qmi? — deb so'radim o'zimdan-o'zim.

Orolni yoqalab o'tayotgan dengiz girdobiga tikilib birinchi dafa safarga chiqqanimda qanday dahshatli xatar ichida qolganligimni esladim va asta-sekin shashtdan tusha boshladim. Dengizning ikkala oqimi shu yerga kelib to'qnashadi, men bulardan qaysi biriga duch kelib qolmay, meni ochiq dengizning ichkarisiga surib olib ketishi turgan gap edi.

Qayig'im juda kichkina, sal shamol tursa bas — darhol uni to'lqinga olib borib uradi, men muqarrar halok bo'laman», — dedim o'z-o'zimga.

Ana shu fikrlar ta'siriga tushib o'z tadbirimdan qaytish darajasiga yetdim. Kichkina bir qo'ltiqqa kirib, qayiqni sohil labiga olib borib, undan tushdim va nima qilarimni bilmay, xayolga cho'mib ketdim.

Ko'p o'tmay dengiz mavj ura boshladi, bildim-ki, ahvol uncha tang emas: oqimning pasayishi orolning janub tomonidan, oqimning mavj urishi shimol tomonidan kelar ekan, demak, men majaqlangan kemadan qaytib kelayotganda, orolning shimoliy sohiliga yo'l tutsam, ziyon ko'rmay, omon qolaman.

Demak, qo'rqib turishning hojati yo'q. Men yana g'ayratga kirib, ertalab tong otishi bilan yo'lga tushmoqchi bo'ldim.

Tun kirdi. Matroslar po'stiniga o'ralib, qayiq ichida uxladim, keyin ertalab turib yo'lga tushdim.

Sharq tomonga qarab borayotgan oqimga tushib qolmaslik uchun boshlab ochiq dengizga, ya'ni to'ppa-to'g'ri shimol tomonga yo'l tutdim. Meni oqim juda tez surib ketdi va ikki soat o'tar-o'tmas kemaga yetib bordim. oldimda juda vahimali manzara paydo bo'ldi: kema (ispan kemasi bo'lsa kerak) burni bilan ikki tosh orasiga qisilib qolibdi. Remaning quyrug'i uzilib ketibdi; faqat burun qismi but qohbdi. Bosh machta ham, oldingi tomondagi machta ham tag-tugidan qirqilib ketibdi. Kema bortiga yetganimda, palubada it ko'rindi. It meni ko'rib, ulib g'ingshiy boshladi, men uni chaqirdim, it sakrab suvga tushib, yonimga suzib keldi. Itni qayiqqa chiqarib oldim. It ochlikdan va tashnalikdan o'layozgan ekan. Men unga bir burda non tashladim, u och qolgan bo'ridek jahd bilan nonga otildi. Itning nafsi qongach, bir oz suv berdim, u shoshib-pishib, suvni tili bilan shapillatib icha ketdi. Qo'yib bersam yorilib ketguncha suv ichadigan.

Shundan keyin kema ichiga kirdim. Birinchi ko'rgan narsam ikkita jasad bo'ldi; ikki o'lik kapitan kemani idora qiladigan joyda bir-birini mahkam ushlab yotishar edi. Ehtimolki, kema qoyaga kelib urilganda, katta-katta to'lqinlar ularni har tarafdin urabergandir, chunki bo'ron juda qattiq edi va bu ikki kishi to'lqin

bizni kemadan uloqtirib tashlaydi deb qo'rqib, bir-birlariga mahkam yopishib olgan va shu tariqa halok bo'lishgan. To'lqinlar juda baland bo'lib, tez-tez palubadan oshib o'tavergan: kema esa doim suvga ko'milib turgan, jasadlar kayuta ichida og'zi-burniga suv kirib yotavergan.

Kemada itdan boshqa tirik jon qolmabdi.

Buyumlarning ham ko'p qismini to'lqin dengizga oqizib ketibdi, ba'zi qolgan-qutganlari esa bo'kib yotibdi. To'g'ri, pastki qavatdagi omborda allaqanday bochkalarda vinomi yoki araq bor edi, nima ekanini bilolmadim, bochkalar juda katta bo'lganidan ularni qimirlatib ham ko'rmadim.

Bir necha sandiq ham bor edi, bular matroslarniki bo'lsa kerak; ikkita sandiqni ochib-netib o'tirmay dangal qayiqqa joyladim. Agar kemanding burun tomoni o'rniga uning quyruq qismi but qolgan bo'lsa edi, ko'p qimmatli narsalar topib olgan bo'lardim. Mana shu ikki sandiq ichidan ham ancha-muncha qimmatbaho buyumlar chiqdi. Aftidan, kemada qimmatbaho narsalar juda ko'p bo'lganga o'xshaydi.

Kemadan yana bir bochka spirtga o'xshash ichimlik topib oldim. Bochka ancha og'ir edi, shunga qaramasdan, uni zo'rg'a qayiqqa ko'tarib celdim. Kayutadan bir nechta miltiq va dori soladigan katta bir idish topib oldim, bunda to'rt qadoqcha miltiq dorisi bor edi. Miltiqlarga tegmadim, chunki ularning keragi yo'q edi, ammo miltiq dorisini oldim. Yana kurakcha bilan otashkurakni oldim, bu buyumlar menga juda zarur edi. Mis qozon bilan misdan qilingan kofe qutichasini ham.

Bu yuklarning hammasini qayiqqa ortib va itni olib kemadan jo'nab ketdim, chunki bu chog' shamol qirg'oqqa qarab yurib qolgan edi. Judayam charchab, tinkam qurib, tun yarmida orolga yetib keldim.

Topgan g'animatlarimni yerto'laga emas, yana g'orga tashib kiritmoqchi bo'ldim, chunki g'or bu yerga ancha yaqin edi. Qayiqda tunadim. Ertalab ovqatlanib bo'lib, keltirilgan buyumlarni sohilga tushirdim, keyin ularni bir boshdan tekshirib chiqdim. Bochkadagi narsa rom ekan, lekin e'tirof qilishim kerakki, bu rom ancha sifatsiz, biz Braziliyada ichgan romlarga qaraganda navi past; sandiqlarni ochuvdim ko'p foydali va qimmatli buyumlar chiqdi.

Sandiqlarning biridan, masalan juda bejirim va chiroyli quti chiqdi, bu quti ichida qo'rg'oshin bilan og'zi mahkamlangan shishalar bor ekan; bu shishalarning har birida kamida uch pint¹ keladigan xushbo'y likyor bor edi. Yana to'rtta qutichada juda soz qiyom topdim; afsuski, bulardan ikki-tasining ichiga dengiz suvi kirib aynib qolibdi, lekin ikkitasining og'zi juda mahkam qilib berkitilgan ekan, bir tomchi ham suv kirmabdi. Shu sandiqdan yana bir necha ohorli ko'ylak topdim, bu narsa meni juda xursand qildi; so'ngra, o'n sakkizta guldor ro'mol va yana shuncha surp dastro'mol topdim, bular meni ko'p xursand qildi, chunki issiq kunlarda yuzdagi terni surp ro'molcha bilan artish rohatijonda. Sandiqning tagidan

uch xaltacha pul va chamamda bir qadoqqa yaqin bir necha bo'lak oltin topib oldim.

Ikkinchi sandiqda arzon matodan tikilgan va ancha eskirib qolgan paxtalik shim va kamzullar bor ekan.

E'tirof qilmog'im kerakki, men bu kemaga suzib borayotganimda ancha-muncha foydali va qimmatli buyumlar topib olarman deb o'ylagan edim. To'g'ri, men ancha katta pul egasi bo'lib qoldim, ammo pulni menga keragi yo'q — xazon-ku! Men ko'p yillardan buyon oyog'imga poyabzal va paypoq kiyganim yo'q, hozir bu pullarning hammasini uch-to'rt juft eng oddiy poyabzal bilan paypoqqa jon deb ayribosh qilgan bo'lar edim.

Bu buyumlarni ishonchli joyga qo'yib, yana qayiqqa o'tirdim va sohilni yoqalab, kelgan yo'limga qarab jo'nab ketdim. Uyga qaytib kelganimda kechasi bo'lib qolgan edi. Uyda hamma narsa o'z o'rnida, tinch, saranjom va jimjit edi. To'ti meni shirin so'zlar aytib tabrik qildi, uloqlar suyunishib yonimga yugurib kelishdiki, men ularning boshini silab, boshqoq bilan siylashga majbur bo'ldim.

Nimagadir mening avvalgi qo'rqishlarim yodimdan ko'tarilgandek bo'ldi, yana eskicha, betashvish, erkin yashay boshladim.

Hech kamlik ko'rmay keng-mo'lchilik bilan yana ikki yilcha umrguzaronlik qildim. Lekin shu ikki yil ichida bu oroldan qanday qilib qutulib ketish yo'lini o'yladim, xolos. Menga ozodlik va'da qilgan o'sha kemani ko'rganimdan buyon, tanho va g'aribligim yana ham jonimga tegdi. Kecha-yu kunduz fikr-u yodim bu avaxtadan qochib qutulmoq bilan band bo'ldi. Hech bo'lmaganda, ixtiyorimda qora arab eshigidan qochib qutulganimdek katta bir qayiq bo'lganda ham, dengizga tushardim-da, shamol qayoqqa olib ketsa o'sha yoqqan tomonga ketaverar edim.

Nihoyat, bu yerga keladigan biror bir vahshiyni ushlab olganimdagina bu yerdan qutulib ketmog'im mumkin degan fikrga keldim. Eng yaxshisi, odamxo'r yirtqichlar bu yerga pora-pora qilib vemoq uchun olib keladigan bechora tutqunlardan birini qo'lga tushirsam koski. Men uni o'limdan outqazaman, u meni. Ammo bu reja juda xatarli va qiyin: chunki bir vahshiyni qo'lga tushirmoq uchun bir guruh odamxo'rlarga hujum qilishim va ularning hammasini qirib tashlashim lozim bo'ladi. Ammo bu ishni bajarish gumon. Bundan tashqari, buni o'ylar ekanman, o'zimni qutqarishim uchun bir talay odamning qonini to'kishni o'ylarkanman, titrab ketdim.

Menda fikrlar kurashi ancha davom qildi, ammo ozodlikni qo'msash hamma mulohaza va vijdon azoblaridan ustun keldi. Vahshiylar orolga kelishi bilanoq harna qilib bo'lsa ham albatta ulardan birini qo'lga tushirish payiga tushdim.

ROBINZONNING BIR VAHSHIYNI QUTQAZIB, OTINI JUMABOY QO'YGANI

Yana bir yarim yil o'tdi. Bir kuni ertalab sohil bo'yida besh-oltita qayiqni ko'rib, hang-mang bo'lib qoldim. Odamlar ko'rinmas edi, demak, vahshiylar sohilga chiqib, qayoqqadir g'oyib bo'lgan.

Har bir qayiqqa oltita va undan ham ko'proq kishi o'tirishini bilib, ancha dovdirab qoldim. Bunchalik ko'p dushman bilan jang qilaman deb sira o'ylamagandim.

Taraddudga tushib, yuragim dov bermay, nima qilarimni bilmay qoldim, lekin shunga qaramay, qo'rg'on ichida o'tirib jangga tayyorlana boshladim.

Hamniayoq jimjit edi. Vahshiylarning qiyqirig'i va o'yin-kulgisi eshitilmasmikan, deb ancha vaqt quloq solib turdim. Oxiri, kutaverib zerikdim. Miltiqlarimni narvon tagida qoldirib, o'zim tepa "stiga emaklab chiqdim.

Bosh chiqarish xatarli edi. Tepa orqas kuzata boshladim. vahshiylar qayiq'larni yoniga qaytib kelgan edilar.

Ular kamida o'ttiz kishi edi. Ular sohil bo'yida gulxan yoqib, aftidan, olovda bir nima pishirmoqda edilar. Nimaligini aniq bilolmadim, ammo gulxan atrofida shiddat bilan sakrashib o'yin qilayotganlarini ko'ra oldim, xolos.

Durbin bilan qarab turib, qayiq yoniga chopishib kelganlarini, qayiqdan ikki kishini sudrab chiqib, ularni gulxan yoniga keltirganlarini ko'rdim. Aftidan, bu sho'rliklar o'ldirilishga tayinlab qo'yilgan edilar. Bu fursatgacha ular qo'l-oyoqlari bog'lanib qayiqda yotgan bo'lsalar kerak. Ulardan birini darrov urib yiqitdilar; aftidan, uning boshiga katta to'qmoq bilan tushirgan edilar; keyin shu ondayoq ikki-uch kishi tashlanib, ishga tutindi: uning qornini yorib, ichak-chavog'ini tozalay boshlashdi.

Ikkinchi asir sherigi boshiga tushgan qismatni ko'rib, ulardan sal nariroqda turar edi.

Vaxshiylar birinchi qurbon bilan ovora bo'lib, ikkinchisini unutib qo'yidilar. Bu tutqin o'zini ozod deb sezdi va qochib qutulmoq umidi tug'ildi: u birdan jonjahdi bilan qocha boshladi. U to'g'ri qumloq sohil bo'ylab mening uyimga qarab qochdi.

Rostini aytsam, to'ppa-to'g'ri men tomon kelayotganini ko'rib, qattiq qo'rqdim. Qo'rqmay bo'ladimi: birinchi daqiqada nazarimda go'yo uni butun olomon quvib kelayotganday bo'ldi.

Shunga qaramay, men joyimda turdim va shu orada uning orqasidan ikki-uch kishigina quvib kelayotganini ko'rib qoldim, boshqalari esa bir oz yugurishib, keyinda qolishdi, so'ngra orqasiga burilib gulxan yoniga qaytishdi. Ko'nglim ancha tinchidi. Lekin qochqin o'z dushmanlarini juda orqada qoldirib ketganini ko'rib, tamom xotirjam bo'ldim: agar u yana yarim soat shu taxlitda yugursa, vahshiylar uni sira tutib ololmasliklari aniq edi.

Quvishib kelayotganlar bilan mening qo'rg'onim oralig'ida tor bir qo'l'tiq bor edi, bu qo'l'tiq kemamizdagi buyumlarni olib o'tgan vaqtimda solni kiritib qirg'og'iga bog'lab qo'ygan qo'l'tiq edi.

Qo'l'tiqqa yetib kelgach, bu bechora nima qiladi? U qo'l'tiqdan suzib o'tmog'i kerak, bo'lmasa uni tutib oladilar, - deb o'yladim.

Men uning uchun bekor tashvish tortgan ekanman: u o'ylab-netib turmasdan, o'zini suvga tashladi, qo'l'tiqdan suzib bu sohilga o'tdi va darhol yana yugura ketdi.

Uning orqasidan quvib kelayotgan uch kishidan ikkisi o'zini suvga tashladi, uchinchi esa botinolmadi, u narigi sohilda to'xtadi, sheriklari ketidan tikilib turib, keyin orqasiga qaytib, sekin-sekin yurib ketdi.

Qochqin orqasidan quvib kelayotgan ikkala vahshiyning unga qaraganda ikki baravar sekin suzayotganini ko'rib juda xursand bo'ldim.

Endi harakat qilmoq payti kelganini tushundim. Vujudim junbushga keldi. «Yo maqsadim hozir amalga oshadi, yo bo'lmasa hech qachon amalga oshmaydi, — dedim o'z-o'zimga va olg'a yugurdim. — Bu bechorani har nima qilib bo'lsa ham qutqazmog'im kerak, qutqazmog'im!»

Fursatni boy bermay, darhol narvondan tepa tagiga tushdim va pastdagi miltiqlarni ko'tarib chiqdim, keyin tepaning u tomoniga tushdim va vahshiylarni to'xtatmoq uchun muyulishdan kesib, to'ppa-to'g'ri dengiz tomonga yugurdim.

Eng qisqa yo'l bilan tepa bag'ridan pastlikka qarab yugurganimdan, tez orada qochib kelayotgan bilan uni quvib kelayotganlarning qoq o'rtasida paydo bo'ldim. Qochqin orqasiga qaramasdan qochmoqda edi, u meni ko'rmay qoldi.

Men:

— To'xta! — deb qichqirdim.

U qayrilib qarab, o'z dushmanlariga qaraganda mendan qattiqroq qo'rqdi. Menga yaqinroq kel, deb imo-ishora qildim-u o'zim uni quvib kelayotgan ikki vahshiyga qarab sekin qadam tashlab bora berdim. Uldinda yugurib kelayotgan vahshiy yonimga kelayo jéganda miltiq qo'ndog'i bilan bir urib uni yiqitdim Uyoqda qolgan vahshiylar eshitib, to'polon ko'tarmasin deb, qo'rqib o'q uzmadim. Ammo otganimda ham hech narsa bo'lmas edi, chunki ular juda olisda qolib ketgan bo'lib, miltiq ovozi eshitishlari ham gumon edi, eshitganlarida ham buning nimaligini bilolmas edilar.

Quvib kelayotganlarning biri yiqilgach, ikkinchisi qo'rqib to'xtab qoldi. Men bamaylixotir unga yaqin bora berdim. Yaqinroq borib, uning qo'lida kamon va o'q borligini, u meni nishonga olayotganini ko'rib qoldim, shunda miltiq otishga majbur bo'ldim. Nishonga olib turib, tepkini bosdim, u turgan joyida yerga ag'darilib tushdi.

Qochgan sho'rlikning ikkala dushmanini o'ldirgan bo'lsam ham (harholda u shunday deb bilmog'i lozim edi), miltiq o'tidan va uning gumbirlagan ovozidan shunchalik qo'rqib ketgan ediki, hatto qadam bosgani holi qolmagan edi; u xuddi mixlab qo'yganday bir joyda hangmush bo'lib turardi, qochishni ham, yonimga kelishni ham bilmasdi, madori kelsa, ehtimol, qochgan ham bo'lardi.

Unga yana qichqirib va ishoralar qilib, yaqin kel, dedim.

U tushundi: ikki qadam bosib yana to'xtadi, keyin yana bir necha qadam bosdi va yana suratdek qotib to'xtab qoldi.

Ko'rsam, uning a'zoyi badani qaltiramoqda, aftidan, sho'rlik mening qo'limga tushsa, haligi vahshiylar singari darhol o'ldiradi, deb qo'rqayotgan bo'lsa kerak. Men: « Yaqinroq kel!» deb unga yana imo-ishora qildim va unga dalda berib ko'nglini ko'tarishga harakat qildim.

U menga yaqin kela boshladi. O'n-o'n ikki qadam bosib, hadeb tizzalab mukka tushaverdi. Aftidan, uning jonini saqlab qolganim uchun menga minnatdorlik bildirardi. O'liklarni qumga ko'mdik.

G'orda unga non, bir bosh mayiz va bir oz suv berdim. U yugurib toliqqan, juda-juda och va tashna edi.

U ovqatlanib darmonga kelgach, men g'orning bir burchagida bir bog' sholi poxoli turgan joyini ko'rsatib, imo-ishora bilan kechasi shu yerda yotishing mumkin, deb tushuntirdim.

Bechora yotdi-yu darhol uxlab qoldi.

Men fursatdan foydalanib, uning qiyofasiga vaxshilab tikildim.

U xushbichim, baland bo'yli, chiroyli yigit edi; uning qo'llari va oyoqlari baquvvat edi; rang-ro'yiga qarab yigirma besh-yigirma olti yoshlar berish mumkin edi. Yuzida hech qanday badqovoqlik va shafqatsizlik alomatlarini ko'rmadim, uning qiyofasi ovrupolikning botirona, shu bilan birga muloyim va yoqimli kishisiga o'xshardi, ko'proq, ayniqsa kulgan vaqtda, uning yuzida beozorlik namoyon bo'lar edi. Uning sochlari qora va uzun; ular qo'y yungiga o'xshash jingalak emas, balki tutam-tutam bo'lib yuziga tushib turardi. Peshonasi keng, tani qora emas, to'q jigarrang, Braziliyadagi mahalliy aholining taniga o'xshash sarg'ish-qora emas, xuddi zaytun daraxtining rangiga o'xshash juda yoqimli. Yuzlari yumaloq, betlari to'la, burni kichkina, lekin negrlar burni singari yuziga qo'shilib ketgan yassi emas. Og'zi chiroyli, lablari yupqa, nozik, tishlari esa bir tekis, xuddi fil suyagiday oppoq edi.

U yarim soatcha uxlandi, to'g'risi uxlamadi, balki mijja qoqdi xolos, keyin darrov o'rnidan turib, g'ordan mening oldimga chiqdi.

Men yaylovdagi echkilarni sog'ib turgan edim. Meni ko'rishi bilan yonimga yugurib kelib, yana oyoqlarim tagiga o'zini tashlab, turli-tuman imo-ishoralar bilan menga tashakkur va sadoqatini izhor qila boshladi.

U yuzlarini yerga tirab, yana boshi ustiga oyog'imni qo'ydi va boringki, o'zining rasm-odatiga muvofiq, menga sadoqatli qui ekanini bildirishga va shu kundan boshlab to umrining oxirigacha mening xizmatimda bo'lajagini tushuntirmoqchi bo'ldi.

Gaplaridan ko'p narsa tushundim va sendan juda mamnunman, degan fikrni unga uqtirishga harakat qildim. Shu kundan uni inglizcha so'zlashga o'rgata oshladim. Avvalo, unga Juma deb ot qo'ymoqchi bo'lganimni bildirdim (uning jonini saqlab qolgan kunimning xotirasi uchun unga Juma deb ot qo'ydim).

So'ngra, unga o'z otimni aytishni, shuningdek «ha» va «yo'q» deb gapirishni o'rgatdim hamda bu so'zlarning ma'nosini tushuntirdim.

Unga xurmachada sut keltirib berdim, keyin sutga non botirishni ko'rsatdim. U bularni darrov o'rganib oldi va men bergan ovqatlar unga juda ma'qul tushganini imo-ishoralar bilan anglata boshladi.

Biz shu kuni g'orda tunadik, lekin tong otishi bilan Jumaga men bilan yurishni buyurdim va uni qo'rg'onimga boshlab keldim. Unga ba'zi bir kiyimlar bermoqchi ekanimni tushuntirdim. Aftidan, u juda xursand bo'ldi, chunki u qip-yalang'och edi.

Biz kecha o'ldirilgan ikki vahshiy ko'milgan joydan o'tgan vaqtimizda, u menga ularning qabrini ko'rsatib, ikkala jasadni darhol yemog'imiz kerakligini tushuntirmoqchi bo'ldi.

Juda jahli chiqqan odamdek rang-ro'yimni o'zgartirib, bu haqdagi so'zlarni aqalli eshitgim ham kelmaydi, bu fikr esimga kelsayoq ko'nglim ayniydi, agar o'liklarga tegadigan bo'lsang, senga nafrat bilan qarayman, degan ma'noni anglatdim. Oxiri, qo'limni siltab, qabr yonidan nari ket, deb buyurdim; u itoat qilib darhol qabr yonidan nari ketdi.

Shundan so'ng biz ikkimiz tepa ustiga chiqdik, chunki men vahshiylarning hali ham shu yerda turganmi-yo'qmi ekanini bilmoqchi edim.

Durbinni olib, vahshiylar turgan kechagi joyga tikildim. Ulardan nom-nishon yo'q: sohilda bitta ham qayiq ko'rinmadi. Ular hatto orolda qolib ketgan ikki o'rtoqlarini qidirib ham o'tirmay, jo'nab ketganliklari shubhasiz edi.

Ularning bu yerdan ketganliklaridan xursand edim, albatta, ammo bu beor mehmonlarim haqida aniq ma'lumot olmoqchi bo'ldim. Axir, men yolg'iz emasman, yonimda Jumaboy bor, shu sababdan men ancha dadil bo'lib qoldim, bu dadillik orqasida qiziqish ham paydo bo'ldi.

O'ldirilgan vahshiylardan biri yonida kamon, g'ilof va o'qi qolgan edi. Jumaboyga bu qurolni borib olishga ruxsat qildim, u shundan buyon qurolni kechayu kunduz yonidan qo'ymaydi. Tez orada ishondimki, mening vahshiy do'stim kamon otishga juda usta ekan. Bundan tashqari, qilichimni uning yoniga osib boshqa ikki miltiqni qo'lga oldim, ikkimiz yo'lga tushdik.

Biz kecha odamxo'r vahshiylar bazm qurgan joyga yetib kelganimizda, ko'z oldimizda shunday bir dahshatli manzara paydo bo'ldiki, buni ko'rgach yuragim orqaga tortib ketdi, tomirlarimda qon to'xtab qoldi. Ammo Jumaboy hech seskanmay bamaylixotir tura berdi: bu manzara uning nazdida vahshiyona emas edi.

Ko'p joy qonga belangan edi. Yerda cho'g'da pishgan odam go'shtining parchalari yotardi. Sohilda odam suyaklari: uchta bosh suyak, beshta qo'l, uchto'rtta oyoq suyagi va boshqa ko'p suyaklar sochilib yotardi.

Jumaboy imo-ishoralar bilan, vahshiylar bu yerga to'rtta asir olib kelgan edilar: uchtasini yedilar, to'rtinchisi men edim, dedi. (Oxirgi so'zlarni u barmoqlari bilan ko'kragiga urib aytdi.)

Albatta, uning aytgan so'zlaridan ko'piga tushunmadim, lekin ba'zilarini tushundim. Uning so'zlariga ko'ra, bundan bir necha kun burun Jumaboy a'zo bo'lgan urug' bilan boshqa qabila o'rtasida juda katta jang bo'libdi. Ular yengib, juda ko'p odamni asir olibdilar. G'oliblar asirlarni o'zaro bo'lishib olib, o'ldirib yemoq uchun har tomonga olib ketishibdi, mening orolim sohillaridan biriga kelib bazm qurib aysh-ishrat qilgan vahshiylar ham o'sha guruhlardan ekan.

Men Jumaboyga katta gulxan yoqishni va hamma suyaklarni va go'sht parchalarini yig'ishtirib, shu gulxanga tashlab kuydirib yuborishni buyurdim.

Bildimki, Jumaboy odam go'shtidan juda yegisi slyapti (bu hoi ajablanarli emas: chunki u ham Jdamxo'r edi). Lekin men har turli imo-ishoralar vositasi bilan menimcha, bu haqda o'ylashning ham eng jirkanch bir narsa ekanini ko'rsatdim va shu ondayoq, mening amrimni buzishga harakat qilsang o'ldiraman, deb qo'rqitdim.

Shundan keyin biz qo'rg'onga qaytib keldik, men darhol Jumaboyni kiyintirishga tutindim.

Avvalo unga shim kiydirdim. Halokatga yo'liqqan kemadan olib kelgan sandiqlarimning biridan kanop gazmoldan tikilgan bir shim topildi; uni sal tuzatdim. So'ngra, Jumaboyga echki terisidan kamzul tikdim, bu kamzulning yaxshi chiqishi uchun bor-yo'q hunarimni ishlatdim (bu vaqtlarda men ancha usta tikuvchi bo'lib olgan edim) va quyon terisidan bejirimgina, ancha chiroyli qilib shapka tikib berdim.

Shunday qilib, dastlab u boshdan-oyoq kiyindi va uning kiyimlari menikidan xunuk bo'lmagani uchun bilishimcha, u juda xursand bo'ldi.

To'g'ri, kiyim kiyishga odatlanmaganidan ancha o'ng'aysizlanib yurdi, chunki u umr bo'yi yalang'och yurgan edi, shim ayniqsa qo'pollik qildi. U kamzulidan ham shikoyat qildi: yengi qo'ltig'imni qisyapti va yelkamga ishqalanyapti, dedi, Kamzulini oz-moz tuzatib berishga to'g'ri keldi, lekin u bora-bora kiyim kiyib yurishga o'rganib ketdi.

Ertasiga uni qayerga joylashtirsam ekan, deb o'ylay boshladim.

Uni durustroq joyga yotqizishni istar edim, lekin hali unga yaxshi ishonmaganimdan, o'z yonimdan joy qilib berishga qo'rqdim. Uyim bilan qo'rg'on o'rtasida bo'lgan ikki devor orasidagi ochiq joyga unga atab kapa tikdim, shunday qilib, u devor orqasidagi hovlida qoldi,

Rostini aytsam, bu ehtiyotkorlik butunlay noo'rin bo'lib chiqdi. Ko'p o'tmay, Jumaboy meni judayam yaxshi ko'rishini amalda isbot qildi. Uni eng yaqin do'stim demasdan boshqa ilojim qolmadi, hadiksiramay qo'yaqoldim.

Hech bir kishi bunday mehribon, bunday sado-qatli va ixlosmand do'stni hech qachon topgan emas. U menga hech achchig'lanmas va mug'ara-birlik qilmas edi; hammavaqt astoydil xizmat qilar va muloyim, mo'min edi. U menga o'z otasidek mehr qo'yib qoldi. Aminmanki, agar lozim bo'lib qolsa, u meni deb jonini ham ayamaydi.

Men, oxiri kelib, o'zimga o'rtoq topganim uchun juda baxtiyor edim va turmushda asqatadigan hamma narsani unga o'rgatmoqqa, avvalo bir-birimizning fikrimizni tushunish uchun uni o'z ona tilimda gapirishga o'rgatmoqqa ahd qildim. Jumaboy zehnda tengi yo'q shogird bo'lib chiqdi.

Uning eng qimmatli fazilati shu bo'ldi: u juda qunt bilan, e'tiqod qo'yib o'qidi va gaplarimga astoydil quloq soldi, undan nima talab qilayotganimni tushunganida, o'zimni behad baxtiyor his qildim, unga dars berish va u bilan suhbatlashish menga rohat bag'ishlardi.

Jumaboy men bilan birga bo'lgandan buyon turmushim shu qadar huzur-halovatli va yengil bo'lib ketdiki, agar boshqa vahshiylardan o'zimni xavf-xatarsiz bilganimda, to'g'risi, umrimning oxiri-gacha shu orolda qolib ketishga rozi bo'lgan bo'lardim.

ROBINZONNING JUMABOY BILAN SUHBAT QILIB, UNGA NASIHAT BERGANI

Jumaboy qo'rg'onimga kelganiga ikki-uch kun bo'lganda, xayolimga, agar u odam go'shtini yemasin desam, uni hayvon go'shti yemoqqa o'rgatishim kerak, degan fikr keldi.

«U echki go'shtini tatib ko'rsin, dedim o'z-o'zimga, keyin uni ovga birga olib bormoqchi bo'ldim.

Biz erta azonda o'rmonga kirib ketdik, uydan ikki-uch milcha yuruvdik, ikki bolasi bilan daraxt tagida turgan yovvoyi echkini ko'rib qoldik.

Jumaboyning qo'lidan tutib, qimirlamay tur, deb imo qildim. Keyin uzoqdan nishonga olib turib, bir uloqni yiqitdim. Bechora tirik jonivorni yaqiniga bormay turib o'ldirish mumkinligiga aqli yetmay (garchi dushmanini otib o'ldirganimni ko'rgan bo'lsa ham), tamom dovdirab qoldi.

Shu orada miltiq o'qi yetadigan masofadagi bir daraxtda bizdagi qarchig'ayga o'xshash katta bir qush qo'nib turganini ko'rib qoldim. Jumaboyga miltiqdan otishning nima ekanini tushuntirmoq niyatida, uni yonimga chaqirdim, avval unga qushni ko'rsatdim, keyin miltiqni, so'ngra qush qo'nib turgan daraxtning tagini ko'rsatdim va go'yo: «Mana, qarab tur, hozir bir ish qilaman, ko'rasan—o'sha qush yiqilib tushadi», degan gapni tushuntirib, tepkini bosdim. Qush qulab

tushdi, ma'lum bo'ldiki, u qarchig'ay emas, katta bir to'ti ekan. Shuncha tushuntirishlarimga qaramay, Jumaboy bu safar ham qo'rqqanidan qotib qoldi.

Miltiq otganimda ayniqsa uni hayratda qoldirgan narsa nima ekanini men endi tushundim, miltiqni qanday o'qlaganimni u hozirgacha ko'rgani yo'q va shu sababdan u bu temir kaltak ichida o'lim keltiruvchi sehrli bir quvvat bor, har qanday uzoqdagi odamga ham, hayvonga, qushga, umuman tirik jonivorga, uzoqdami-yaqin joydami — baribir, qayerda turgan bo'lsa ham, o'lim keltiradi deb o'ylagan bo'lsa kerak.

Har safar uzgan o'qimdan u juda dovdirab hayron qolar edi, shu yo'sinda u ancha vaqtgacha es-hushini yig'ib ololmasdi. Bilishimcha, ijizat bersam, u menga va miltig'imga go'yo xudo deb topinib, ta'zim qilgan bo'lur edi.

U dastlabki vaqtlarda miltiqqa qo'l tegizishga ham botinolmadi, ammo meni eshitmadi deb o'ylab, miltiq bilan go'yo jonivor bilan gaplashgandek gaplashar va miltiq ham javob qaytarayotir deb bilar edi. Keyinchalik, rahm-shafqat so'rab miltiqqa yolvorganini bo'yniga oldi.

Jumaboy es-hushini sal yig'ib olgach, unga: o'ldirilgan qushni olib kel, deb buyurdim. U shu ondayoq chopib ketdi, ammo tez qaytib kelmadi, chunki qushni axtarib topguncha ancha vaqt o'tdi: ma'lum bo'lishicha, o'qimdan qush o'lmay, faqat dor bo'lipti va u ancha uzoqqa ketib qolipti. Jumaboy oxiri qushni topib, menga olib keldi; uning yo'qligidan foydalanib, miltiqni yana o'qlab oldim. Vaqt-soati kelguncha miltiqning qanday o'qlanishi va otilishini unga bildirmay turganim vaxshiroq deb o'yladim.

Men yana biror parrandani uchratamiz deb umid qilgan edim, lekin hech narsa yo'liqmadi. Biz uyga qaytib keldik.

Shu kuni uloqning terisini shildim, ehtiyot bilan uning ichak-chovog'ini olib tashladim; keyin o't yoqib, uloq go'shtidan bir parcha kesib, sopol kuvachada sho'rva qaynatdim. Juda mazali sho'rva bo'ldi. Sho'rvadan o'zim totib ko'rib, Jumaboyga ham taklif qildim. Ovqat unga juda ma'qul tushdi, u faqat sho'rvaga tuz solganimga hayron bo'ldi, xolos. U imo-ishoralar bilan, tuz — ko'ngil aynitadigan va bemaza narsa, deb ko'rsata boshladi. U bir chimdim tuzni og'ziga solib, tupurib tashladi va go'yo quskisi kelayotgandek aftini bujmaytirdi, keyin og'zini suv bilan chayib tashladi.

Unga e'tiroz bildirmoq uchun, men ham bir bo'lak tuzsiz go'shtni og'zimga olib tupurib tashladim, tuzsiz ovqat yesam ko'nglim ayniydi, deb ko'rsatdim.

Jumaboy o'jarlik qilib o'z fikrida turib oldi. Shunday qilib, men uni tuzli ovqatga o'rgata olmadim. Ko'p vaqt o'tgandan keyingina, u ovqatiga tuz solib yedi.

Do'stimni uloq go'shti va sho'rvasi bilan to'yg'azib, ertasi kun uni shu uloq go'shtidan kabob qilib mehmon qilmoqchi bo'ldim, go'shtni o't yoqib cho'g'da pishirdim, bu xil kabob bizning Angliyada kamdan-kam qilinadi. Gulxanning ikki

tomoniga tayoqchalar tiqib, ustiga ham ko'ndalangiga tayoqchalar teriladi va shu tayoqchalarga go'shtni ilib qo'yib, to pishguncha aylantirib turiladi.

Bu ishlar Jumaboyga juda ma'qul bo'ldi. U Kabobdan tatib ko'rgach, quvonchi ichiga sig'may ketdi. Bu ovqat o'ziga juda ham yoqqanini avvonchli harakatlari bilan menga tushuntirmoqchi bo'ldi, bundan buyon hech qachon odam go'shtini yemayman, deb so'z berdi. Men bu gapni eshitib, nihoyatda xursand bo'ldim.

Uni ishga soldim: oldin o'zim ko'rsatib berib, uni g'alla yanchish va sovrishga buyurdim. U buni darrov tushundi va g'ayrat bilan ishlay boshladi, xususan buning nima uchun qilinayotganini bilgach, yana ham chaqqon ishladi. Don nega kerakligini u shu kuniyoq bilib oldi, chunki uni o'z unimizdan pishirilgan non bilan to'yg'azgan edim.

Ko'p o'tmay Jumaboy ishda mendan qolishmaydigan bo'lib qoldi. Endi ikki kishini boqishim kerak bo'lganidan, kelajak to'g'risida o'ylay boshladim. Avvalo ekin maydonini kengaytirib, ko'proq don sepmoq zarur edi. Kattaroq bir bo'lak yerni tanlab, atrofiga g'ov qurdik. Jumaboy ishda nihoyatda halollik, juda zo'r ishtiyoq va xursandlik bilan menga yordam qildi. Unga: bu joy don ekmoq uchun yangi yer bo'ladi, chunki biz endi ikki kishimiz, yolg'iz men uchun emas, sen uchun ham don g'amlab olishimiz kerak, deb tushuntirdim. Uning g'amini yeb tashvish tortayotganligim unga juda ta'sir qildi: Jumaboy endi menga yuk bo'lganligini imo-ishoralar bilan tushuntirishga urindi va meni kerakli ishlarning hammasiga tezroq o'rgating, ularni bor kuchimni sarf qilib bajarishga harakat qilaman, deb iltimos qildi.

Bu yil eng xursandlik bilan o'tgan yil bo'ldi. Jumaboy inglizcha gapirishni ancha yaxshi o'rganib oldi: u qariyb hamma kerakli naralarning otini va men uni yuborishim mumkin bo'lgan joylarning nomini bilib oldi, shu sababdan u hamma topshiriqlarimni bekam-u ko'st bajarar edi.

U juda dilkash bo'lib, gaplashishni yaxshi ko'rar edi, endi men shuncha yillardan buyon noiloj yurganligimning hissasini chiqarib Jumaboy halol, oq ko'ngil va samimiy edi. Asta-sekin unga astoydil ko'ngil qo'yib, suya boshladim. U ham meni shunday yaxshi ko'rib qoldiki, ehtimol, bungacha hech kimga bunchalik mehr-muhabbat qo'ymagan bo'lsa kerak.

Kunlardan bir kun uning o'tmish hayotini surishtirib, yurtini sog'ingan-sog'inmaganligini va uyga qaytib ketishni xohlash-xohlamasligini bilgim keldi. Bu vaqtlarda uni inglizcha yaxshi gapira oladigan qilib o'rgatgan edim, u har bir savolga javob bera oladigan bo'lib qolgan edi.

Uning urug'-aymoqlari to'g'risida quyidagilarni so'radim:
—Jumaboy, u qo'rqmas botir urug'mi? U dushmanlarni yenggan vaqti ham bo'lganmi?

U kulimsirab, javob berdi.

— Bo'lmasa-chi, biz juda botirmiz, biz urushda doim yengamiz.

— Biz urushda doim yengamiz, deysanmi? Bo'lmasa, seni qanday qilib asir oldilar?

— Shunday bo'lsa ham biznikilar ularni urib yiqdi, ko'pini urib yiqdi.

— Sen bizni ular yengdi demapmiding? Ular seni va boshqalarni asir olganlar-ku?

— Meni asir olishgan joyda dushmanlar juda ko'pchilik edi. Ular bizni — bitta, ikkita, uchta va meni tutib oldilar. Biznikilar ularni boshqa joyda yengdilar, u yerda men yo'q edim. U joyda biznikilar ulardan bitta, ikkita, uchta, ko'plarini ushlab oldilar.

— Nimaga siznikilar yordamga kelib, dushmanlardan sizlarni qutqazib olmadilar?

— Dushmanlar bitta, ikkita, uchtamizni tutib olib, qayiqqa tushirib olib ketdilar, shu paytda biznikilarning qayig'i yo'q edi.

— Aytchi, Jumaboy, asir tushganlarni siznikilar nima qilishadi? Ular ham asirlarni uzoq bir joyga olib borib, men ko'rgan odamxo'rlar singari, o'ldirib yeydilarmi?

— Ha, biznikilar ham odamlarni yeydi... hammasi ham odam yeydi.

— Ularni yemoq uchun qayoqqa olib boradilar? Har yoqqa, xohlagan tomonlariga olib boraveradilar.

— Buyoqqa ham keladilarmi?

— Ha, ha, buyoqqa ham keladilar. Har joyga ham kelaveradilar.

— Sen o'zing ular bilan bu yerga kelganmiding?

— Ha. Kelganman. U tomonga kelganman. Jumaboy qo'li bilan orolning shimol-g'arbiy burchini ko'rsatdi, aftidan, uning urug'-aymoqlari doim shu tomonga kelib yig'ilishsa kerak.

Shunday qilib, mening do'stim va ulfatim Jumaboy ham orolning uzoq sohillariga kelib turadigan vahshiylardan ekan, uni vahshiylar yemoqchi bo'lgan joyda o'zining ham bir necha bor odamlarni yeganligi ma'lum bo'ldi.

Birmuncha vaqt o'tgandan so'ng sohilga qarab jo'nadim (uyulib yotgan odam suyaklarini birinchi marta shu sohilda ko'rgan edim), bu yerga Jumaboyni birga olib keldim, u bu joyni darrov tanidi. U, bir kuni urug'-aymoqlari bilan mening orolimga kelganda, shu joyda yigirma erkakni, ikki xotin va bir bolani yeganlarini so'zlab berdi. U «yigirma» so'zini inglizcha ayta olmadi, qancha odam yeganlarini menga tushuntirmoq uchun yigirmata toshni bittadan yerga qo'yib ko'rsatdi.

Jumaboy bilan suhbatni davom ettirib, undan: vahshiy turadigan yer mening orolimdan qancha uzoqda, buyoqqa kelishda ularning ko'p qayiqlari halok bo'ladimi, deb so'radim. Bu yerda qayiq bilan yurmoq tamom bexatar ekanligi ma'lum bo'ldi: Jumaboy, bu yerda bir marta ham birovning halokatga uchragani, dengizga g'arq bo'lganini bilmayman dedi, chunki, bizning oroldan sal naridan

dengiz oqimi o'tadi; bu oqim ertalabki paytlarda 01m shamol yurayotgan tomonga qarab oqib boradi kechqurun esa shamol ham, oqim ham qarshi tomonga qarab yuradi.

Boshlab bu oqim dengiz suvining ko'tarilishi va qaytishi orqasida yuzaga keladi deb o'ylagan edim, ancha keyin bilsam, bu oqim shiddatli Orinoko daryosi oqimining davomi bo'lib, orol bu daryoning ro'parasida ekan. Men qit'a deb faraz qilib kelgan g'arb va shimol-g'arbdagi yerlar esa shu daryo mansabining shimoliy qismi qarshisidagi Trinidad degan kattakon orol ekan.

O'sha yer va unda yashovchi odamlar to'g'risida Jumaboyga minglab savollar berdim: u yerdagi sohillarning xatarli va bexatar ekanligini, odamlari yirtqichmi, ularga yaqin joyda qanday odamlar turishini so'radim. U, har bir savolimga bajon-u dil bilganlarining hammasini dangal aytib berdi.

U joylarda yashaydigan vahshiylar qabilasining nomlarini ham so'radim, lekin u: «Karibe, karibe», deb takrorlay berdi. Bundan men, albatta, Jumaboy, jug'rofiya xaritalarimizdan bizga ma'lum bo'lgan joylarda yashovchi, ya'ni Amerikaning Orinoko daryosi mansabidan to Gvianagacha va Santo-Marta shahrigacha bo'lgan qismidagi sohillarni ishg'ol qilgan karaiblar to'g'risida gapirayotganini darhol payqadim.

Bundan tashqari, Jumaboy «oy orqasidagi uzoq joyda, ya'ni oy botadigan tomonda yoki boshqacha qilib aytganda, yurtining g'arbida menga o'xshagan oq tanli sersoqol odamlar yashashini (u mening uzun mo'ylablarimga ishora qildi, mo'ylabimni o'stirib yuborganimni yuqorida aytib o'tgan edim) va bu odamlar «juda-juda ko'p odamlarni o'ldirganini» aytdi.

Jumaboy ispan istilochilarini aytayotganini tushundim, o'sha mahalda ular o'z shafqatsizliklari bilan nom chiqargan edilar.

Men undan: bilmaysanmi, dengiz orqali o'sha oq tanli odamlar yoniga o'tish imkoni yo'qmi, deb so'radim.

U:

— Ha, ha, borsa bo'ladi: ikkita qayiqda suzib borish kerak, — deb javob berdi.

Uning nima demoqchi bo'lganini anchagacha tushunolmadim, lekin oxiri xo'b o'ylagach, uning tilida ikkita qayiq degani katta qayiq, hech bo'lmaganda, kichkina qayiqqa ikkita keladigan kattakon velkanli qayiq kerak deganini tushundim.

Jumaboyning bu so'zlari menga zo'r xursandchilik baxsh etdi: shu kundan boshlab menda, bir kunmas-bir kun bu yerdan qutulib ketaman va ozodlikka yetishganim uchun bechora yovvoyi do'stimdan minnatdor bo'laman, degan umid tug'ildi.

ROBINZON BILAN JUMABOYNING QAYIQ YASAGANI. VAHSHIYLAR BILAN BO'LGAN JANG

Yana bir necha oy o'tdi.

Bu vaqtlarda Jumaboy aytgan gaplarimga tushunadigan bo'lib qoldi. Garchi uncha to'g'ri gapirolmasa ham, o'z fikrini ingliz tilida tushuntira olardi. Men boshimdan o'tganlarning hammasini unga bir boshdan aytib berdim. Bu orolga meni qanday qismat keltirib tashlaganini, bu yerda necha yil umr ko'rganimni va shu yillar ichida nimalar qilganimni boshdan-oyoq so'ylab berdim.

Miltiqdan otishning sirini Jumaboyga bundan avvalroq aytgan edim (chunki bu narsa unga haqiqatan ham sir edi); unga o'qni ko'rsatdim, miltiq dorisining nimaligini tushuntirdim, keyin uni miltiqni o'qlab otishga o'rgatdim. Miltiqlarimdan birini uning o'ziga berib qo'ydim. Unga bir Pichoqni tortiq qildim, bu tortiqdan u judayam xursand bo'ldi. Unga Angliyada odamlar bellariga xanjar osib yuradigan g'ilofga o'xshatib qayishdan g'ilof tikib berdim, lekin beliga osib yurish uchun xanjar o'rniga boltani berdim, bu bolta darhaqiqat yaxshi bir qurol bo'lishi bilan birga, har qanday xo'jalik ishlariga ham qo'l keladigan bir asbob edi.

Jumaboyga Ovrupo mamlakatlari haqida, xususan o'z vatanim haqida ko'p narsalarni aytib berdim. Unga qanday turmush kechirishimizni, urf-odatlarimizni tushuntirdim. Dunyoning hamma qit'alarida qanday savdo qilishimizni va katta kemalarda suzib yurishimizni gapirib berdim. Unga katta yelkanli kemandagi tuzilishini tushuntirdim va halokatga uchragan kemada bu yerga qanday kelganligimizni aytdim, unga uzoqdan turib kema dengiz tomonga kelib urilgan joyini ko'rsatdim. Albatta, men unga bu joyini taxminan ko'rsatdim, chunki kema allaqachonlaroq parcha-parcha bo'lib, dengizda oqib ketgan edi. Biz jon saqlab qolmoq uchun kemadan chiqib ichiga tushib olgan qayig'imizni, ya'ni dovul bizni ana shu sohilga keltirib tashlagan va chirib yotgan qayiqni ham unga ko'rsatdim.

Jumaboy bu qayiqni ko'rib, fikrga toldi va ancha vaqt jim qoldi. Men undan, nega bunchalik o'ylab qolganini so'radim, u bir ozdan so'ng bunday dedi:

— Men shunga o'xshagan bir qayiqni ko'rganman. U qayiq men yashaydigan joyga suzib kelgan edi.

Uning nima demoqchi bo'lganini xiyla vaqtgacha anglolmadim. Nima, u yashaydigan joyda vahshiylar shunday qayiqlarda suzib yuradilarmi yoki shunga o'xshash bir qayiq ular turgan sohil yonidan suzib o'tganmi — tushunolmadim.

Oxiri, ko'p surishtirgandan keyin, ma'lum bo'ldiki, uning urug'i yashab turgan yerning sohiliga xuddi shunga o'xshash bir qayiq suzib borgan ekan.

— Uni sohilimizga yovuz bo'ron olib keldi, — dedi-yu, Jumaboy yana jim qoldi.

«O'sha sohillarda birorta Ovrupo kemasi halokatga uchragan bo'lsa kerak. Quturib turgan to'lqin kemadagi qayiqni olib borib, vahshiylar yashaydigan joyga eltib tashlagandir», — deb o'yladim. Lekin, bu qayiqda odamlar bo'lgandir, degan fikr kallamga kelmabdi va Jumaboydan surishtirar ekanman, faqat qayiq to'g'risidagina o'ylabman.

— Ayt-chi, u qandaqa qayiq edi?

Jumaboy qayiqni batafsil tasvirlab berdi va qiziqqonlik bilan birdaniga mana bunday deb qo'shib

__ Qq tanli odamlar dengizga g'arq bo'lishmadi, biz qutqazib oldik!

— Qayiqda oq tanli odamlar ham bormidi? — deb so'radim shoshilib.

__ Ha, qayiq oq tanli odamlarga to'la edi! — deb javob berdi u.

— Ular necha kishi edi?

U menga o'nta barmog'ini ko'rsatdi, keyin yana yettita barmog'ini ko'rsatdi.

— Ular qayerda? Ular tirikmi? U javob berib:

— Ular tirik. Biznikilar bilan birga yashamoqda, — dedi.

Xayolimga birdan: bu o'n yettita oq tanli kishi o'sha qattiq bo'ron bo'lgan kechasi mening orolim yaqinida halokatga uchragan kemadagi odamlar emasmikan, degan fikr keldi.

Kema toshga kelib urilgach, uni qutqazib olish imkoni bo'lmaganidan, kishilar qayiqqa o'tirib jo'nagan bo'lishlari, keyin bo'ron ularni vahshiylar yashaydigan yerga eltib tashlagan va shu vahshiylar joyiga borib tushishga majbur bo'lgan bo'lishlari ehtimol.

Men qovog'imni solib, Jumaboydan, hozir o'sha odamlar qayerda, deb jiddiy suratda so'radim. U yana boyagidek qizg'inlik bilan javob berdi:

— Ular tirik! Ular yashab yurishibdi. Jumaboy, bu odamlar o'zining hamqishloqlari bilan birga yashay boshlaganiga yaqinda to'rt yil bo'lishini, ularga ozor bermay, balki to'la erk berib Qo'yganliklarini va har xil ovqatlar berib turishlarini aytdi. Men undan:

Qanday qilib, vahshiylar bu odamlarni o'ldirib yeb qo'ymadilar? — deb so'radim.

U mana bunday deb javob berdi:

- Oq tanli odamlar biz bilan aka-uka bo'lib ketdilar. Biznikilar, faqat urushda yengib qo'lga tushirib olganlarnigina yeydilar.

Yana bir necha oy o'tdi. Kunlardan bir kun Jumaboy bilan birga orolni sayr qilib yurarkanmiz, sharqiy tomonga borib qolib, bir tepalik ustiga chiqdik.

Yuqorida aytib o'tganimizdek, bundan bir necha yil avval shu tepa ustiga chiqib, bir bo'lak yerni ko'rgan va bu yerni o'zimcha Janubiy Amerika qit'asi bo'lsa kerak, deb o'ylagan edim.

Darvoqe, tepa ustiga birinchi bo'lib Jumaboy chiqdi, tepa baland va ancha tikka bo'lganidan men keyinda qolib ketdim.

O'sha vaqtdagiga o'xshab bugun ham havo tip-tiniq edi.

Jumaboy uzoqlarga qarab ancha vaqt tikilib qoldi, keyin birdaniga sevinchi ichiga sig'may qichqirib yubordi, xuddi telbalardek uyoqdan-buyoqqa yugurib, o'yinga tusha boshladi ham menga: tezroq tepa ustiga chiq, deb qichqira boshladi. Men hayron bo'lib, unga tikilib qoldim.

Men uning hech qachon bu zayilda quvonib hayajonga tushganini ko'rmagan edim. Nihoyat, u o'yinga tushishdan to'xtab, meni chaqira boshladi:

— Tezroq, tezroq buyoqqa chiq! Men undan so'radim:

— O'zi nima gap? Nega bunchalik xursandsan?

— Ha, ha! Xursandman. Mana buyoqqa qara... shu yerdan ko'rinib turipti... mening yurtim, mening qabilam o'sha yerda...

Uning yuzida benihoya shodlik alomatlarini paydo bo'ldi: ko'zlari chaqrab ketdi: go'yo o'sha tomonga, o'z qarindoshlari va yor-og'aynilari turgan tomonga uchib ketgudek bo'ldi.

Uning bunchalik suyunib, quvonganini ko'rib, kuyundim.

«Bu odamga bunchalik mehr qo'yib chakki qilgan ekanman. U, sodiq do'st bo'lib ko'rinsa ham, nuqul, bir iloj qilib qochishni o'ylar ekan», dedim o'z-o'zimga. Unga gumon bilan tikildim va:

Hozir u beozor ham mo'min, lekin boshqa vahshiylar orasiga qo'shilgan hamono, rosti, jonini saqlab qolganimni darrov unutib yuboradi, keyin meni o'z aymoqlariga tutib beradi; u mening orolimga vahshiylarni ergashtirib keladi. Ular meni tutib o'ldirib, go'shtimni yeydilar; avvallari o'zlariga dushman bo'lgan vahshiy qabilalarni yenggan vaqtlarida, bu yerga kelib g'alaba tantanasini qanday o'tkazgan bo'lsalar, mening go'shtimni yeganlarida ham Jumaboy xuddi o'shanday shod-xurram bo'lib qatnashadi!» deb o'yladim.

O'sha kundan boshlab shubham kuchayaverdi.

Unga juda quruq va sovuq muomala qiladigan bo'lib qoldim.

Bu hoi bir necha hafta davom qildi va so'zsiz men bu oq ko'ngil yigitdan gumonsirab yaxshi ish qilmadim.

Men uning ko'nglida yomonlik niyati bor deb gumonsirab yurgan vaqtimda, u menga avvalgidek sadoqat ko'rsata berdi; uning har bir so'zi beozor va bolalarcha sof ediki, bora-bora gumonlarimdan pushaymon bo'ldim. Uni yana o'zimga eng yaqin do'st deb seza boshladim va vijdonim oldida o'z gunohimni yuvishga harakat

qildim. U, ko'nglim sovuganini sezgani ham yo'q, uning juda samimiy soddaligi buni aniq ko'rsatib turar edi.

Kunlardan bir kun Jumaboy ikkimiz tepa ustiga chiqqanimizda (bu safar dengizni tuman bosganidan, ro'paradagi sohil ko'rinmasdi), undan: Jumaboy, o'z yurtingga, qarindosh-urug'laring yoniga qaytib ketging keladimi? — deb so'radim. — Ha u YERGA qaytsam, oh, qanday xursand bo'lardim! - deb javob berdi u.

Men yana savol berdim:

—U yerda nimf qilarding? Yana vahshiy bo' bo'lib, yana avvalgidek odam go'shtini yeyishga tutinarding, shunday emasmi?

So'zlarim uni xayjonga soldi shekilli, boshini chayqab, bunday dedi:

— Yo'q! Jumaboy o'z aymoqlarining hammasiga: yaxshi yashanglar, don ekinglar, non yenglar, sut ichinglar, hayvon go'shti yenglar, odam go'shti yemanglar, degan bo'lur edi.

— Bunday desang ular seni tutib o'ldiradilar-ku. U menga tikilib, yana bunday dedi:

— Yo'q, o'ldirmaydilar. Ular yaxshilikni o'rganganlari uchun xursand bo'lishadi.

Keyin mana bunday qo'shib qo'ydi:

— Ular qayiqda kelgan sersoqol odamlardan ko'p narsa o'rgandilar.

— Uyga judayam qaytib ketging kelyaptimi? — deb so'radim yana.

U kulimsirab, dedi:

— Juda uzoq, suzib yetolmayman.

— Agar qayiqni bersam, o'z yurtingga, qarindoshlaring yoniga qaytib ketarmiding?

— deb so'radim undan.

— Ketardim! Lekin sen ham men bilan birga ketishing kerak, — dedi qizishib u.

— Men qanday boraman? Ular meni darhol yeb qo'yadilar-ku, — deb e'tiroz bildirdim.

— Yo'q, yo'q, yemaydilar, — dedi u. — Men shunday qilamanki, ular seni yemaydilar, ular seni yaxshi ko'rib qoladilar.

Jumaboy bu so'zlari bilan, men uning dushmanlarini o'ldirib, Jumaboyni o'limdan saqlab qolganimni ularga aytib bermiqchi ekanini bildirmiqchi bo'ldi. Uning jonini omon saqlab qolganim uchun ular meni juda sevib-izzat qilishlariga u qattiq ishongan edi.

Jumaboy shu gaplardan keyin, menga bo'ron uning eli yashayotgan sohilga eltib tashlagan o'sha o'n yettita sersoqol kishiga ular juda mehribonlik ko'rsatib, ko'p yaxshiliklar qilganlarini gapirib berdi. E'tirof qilishim kerakki, shu paytdan boshlab menda, har nima qilib bo'lsa ham vahshiyalar yurtiga suzib o'tish va Jumaboy aytgan o'sha oq tanli «sersoqol odamlarni qidirish istagi paydo bo'ldi.

O'sha odamlarning ispanlar yoki portugaliyaliklar bo'lishiga, agar ularni ko'ra olsam va hamsuhbat bo'lolsam, ular bilan birgalashib bu yerdan

qutlib ketmoq yo'lini topishimizga hech shubham yo'q edi: «Biz o'n sakkiz kishi bo'lib olsak, qutulib ketmoq uchun hech bo'lmaganda, zo'r umid tug'uldi, biz hammamizning ozod bo'lishimiz uchun birgalashib harakat qilamiz. Yo'qsa ular turgan sohildan qirq mil uzoqda turib yolg'iz o'zim nima ham qila olar edim!»

Bu reja ko'nglimga qattiq joylashib qoldi, bir necha kundan keyin yana shu haqda gaplashdim.

Jumaboyga, yurtingga qaytib ketishing uchun qayiqni beraman, dedim, keyin shu kuniyoq uni qayiq turgan kichkina qo'ltiqqa ergashtirib bordim. Qayiq ichidagi suvni chochib tashlab, qayiqni sohilga keltirib Jumaboyga ko'rsatdim. Qayiqning yurishini sinab ko'rmoq uchun ikkimiz ichiga tushib o'tirdik. Jumaboy juda yaxshi eshkakchi ekan, eshkak eshishda mendan qolishmadi. Biz sohildan ancha nari ketganimizda unga:

— Xo'sh, Jumaboy, hamqishloqlaring yoniga boramizmi? — dedim.

U menga ma'yus va xafa bir tarzda tikildi: aftidan, uning fikricha, qayiq bunday uzoq safar uchun juda kichik edi. Men unga bundan boshqa, kattaroq qayig'im bor, dedim, ertasiga uning bilan birga birinchi marta o'zim yasagan va suvga tushira olmaganim vajidan o'rmon ichida qolib ketgan qayiq yoniga jo'nadik. Bu qayiq Jumaboyga ma'qul tushdi.

— Bunisi yaraydi. Bunga non, suv va boshqa narsalarni ko'p joylab olmoq mumkin, — deb tasdiqladi u.

Lekin bu qayiq qurilgandan buyon yigirma uch yil o'tgan edi. O'sha vaqtdan buyon bu qayiq qarovsiz. ochiq havoda yotar edi, u oftobda qaqrab, yomg'irda qolib, tamom qovjirab, chirib qolgan edi. Shunga qaramasdan, u meni qit'aga borish to'g'risidagi taradduddan qaytara olmadi.

— Mayli, xafa bo'lma! Biz xuddi shuning o'ziga o'xshash qayiq yasaymiz, uyingga qaytib ketasan dedim Jumaboyga.

U bir og'iz ham so'z qotmadi, lekin yuzini g'am va qayg'u bosdi. Senga nima bo'ldi, deb so'ragan edim, bunday dedi:

— Robin Kruzo Jumaboydan nega xafa boiadi? Men nima gunoh qildim?

— Sendan xafa bo'lyapman deyapmanmi, qayoqdan topding bu gapni! Sendan sira ham xafa eraas-man, — dedim.

— Xafa emasman emish, xafa emasman-a! — deb olti-etti marta qaytardi u. — Bo'lmasa nimaga Jumaboyni hamqishloqlari va qarindoshlari yoniga jo'natasan?

— Uyga ketgim kelyapti, deb o'zing aytding-ku, — dedim.

— Ha, ketgim kelyapti, lekin faqat sen bilan birga ketaman, — dedi u. — Sen ham, men ham ketamiz. Robin bormasa, Jumaboy ham bormaydi. Jumaboy Robinni tashlab ketmaydi.

U meni tashlab ketishga sira unamadi.

— O'zing o'ylab ko'rgan, axir, men nima deb u yerga boraman? Xo'sh, u yerda nima qilaman?

Jumaboy qizishib e'tiroz bildirdi:

— U yerda nima qilarding? Ko'p ish qilasan, yaxshi ish qilasan: vahshiy odamlarni yaxshi yo'lga solasan, aql o'rgatasan, ularga yangi turmush qurish yo'lini ko'rsatasan.

Men o'pkam to'lib, bunday dedim:

— Azizim Jumaboy, nimalar deyayotganingni o'zing bilmaysan. Mendaqa ojiz bir notavon qayda-yu odamlarni yaxshilikka o'rgatish qayda!

U, qiziqqonlik bilan e'tiroz bildirib, dedi:

— Noto'g'ri! Meni yaxshilikka o'rgatdingmi, boshqa odamlarni ham yaxshilikka o'rgatasan!

— Yo'q, Jumaboy, mensiz keta ber, men shu yerda odamsiz, yakka o'zim qolaman! Shu vaqtgacha yakka o'zim yashab keldim-ku!

Aftidan, bu so'zlar uni qattiq ranjitdi shekilli, shu yaqinda turgan boltani jahd bilan qo'lga oldida, menga uzatdi.

— Menga boltani nima uchun berding? — deb so'radim.

U javob berib:

— Jumaboyni o'ldir! — dedi.

— Seni nimaga o'ldiraman. Sen menga hech yomonlik qilganing yo'q, — dedim.

U darg'azab bo'lib dedi:

— Bo'lmasa Jumaboyni nega quvlaysan? Jumaboyni quvlagandan ko'ra o'ldira qol!

U juda qattiq xafa bo'lgan edi. Uning ko'zlari jiqqa yoshga to'lganini ko'rib qoldim. Xullas, u menga shunchalik mehr qo'yib-bog'lanib qolgan ediki, uni ketkazishni xohlasam ham, baribir ketkaza olmagan bo'lur edim. Men shu yerdayoq uning o'ziga, men bilan qolmoqchi ekansan, yurtingga jo'nashing to'g'risida bundan so'ng aslo og'iz ochma, dedim va keyinchalik ham bu so'zlarni bir necha bor takrorladim.

Shunday qilib, Jumaboyning menga sadoqati umrbod ekaniga tamom ishonch hosil qildim.

U o'z vataniga qaytib ketmoqchi bo'lgan ekan, buning sababi urug'-aymoqlarini jon-u dildan sevgani edi: u meni ham o'z yurtiga boradi va ularni yaxshilikka o'rgatadi deb ishongan edi.

Lekin men nasihatgo'ylikka yaramasligimni yaxshi bilar edim. Butun bir xalqni tarbiyalash albatta, qo'limdan kelmasdi. Bu qadar qiyin ishga, ya'ni vahshiy qabilani ma'rifatli qilish ishiga tutinmoq uchun menda iste'dod ham, istak ham yo'q edi.

Lekin bu hoi mening Jumaboy yurtiga tezroq borib, u yerda yashovchi sersoqol odamlarni ko'rishni juda orzu qilishimga mone'lik qilmadi. Nihoyat, ochiq dengizda suzib bormoq mumkin bo'ladigan katta qayiq yasashga tezroq kirishishga ahd qildim.

Avvalo tanasi ancha yo'g'on, qayiqqa yaraydigan bir daraxt topish kerak edi.

Orolda azim daraxtlar shu qadar ko'p ediki, ulardan bir qayiqqina emas, balki butun bir katta flot qursa bo'lardi. Men daraxtzorda katta qayiqni qurganimda qanday xato qilganligimni esladim, bu qayiqni dengizdan olisda qurib, keyin uni sohilga olib kelolmagan edim. Shu xato takror bo'lmasligi uchun, dengizga yaqinroq joydagi daraxtlardan birini tanlash fikriga keldim, chunki dengizga yaqin bo'lish qayiqni ozroq mehnat sarf qilib suvga tushirishga imkon berar edi.

Shunisi borki, sohil yoqasidagi daraxtlarning ko'pchiligi past va kichik edi. Boshdan-oyoq butun sohilni aylanib chiqib, ko'ngilga o'tiradigan bitta ham daraxt topmadim. Jumaboy bu ishda jonimga ora kirdi. Qarasam, bu masalada u mendan ko'p bilar ekan, Ish o'ngidan keldi.

Jumaboy qayiq yasaganda ich tomonini kuydirish kerak deb maslahat berdi. Lekin men unga: iskana va boshqa asboblardan bilan yo'nish yaxshiroq dedim va daraxtni qanday yo'nish kerakligini ko'rsatib bergandim, shundan keyin u mening usulim yaxshi usul ekanini e'tirof qildi. Jumaboy bu ishni ham darrov o'rganib oldi.

Ishga zo'r ishtiyoq bilan kirishdik, bir oy deganda qayiq tayyor bo'ldi. Biz qayiqni yasash uchun ko'p mehnat sarf qildik, uning sirtini bolta bilan yo'nib silliqladik, u bo'yi baland, mahkam, dengizda bemalol yura beradigan qayiq bo'ldi; u didimizga to'la javob beradigan, yigirma kishini bemalol ko'taradigan qayiq edi.

Shundan keyin qayig'imizni suvga tushirib olmoq uchun ikki haftacha vaqt kerak bo'ldi. Bu ish uchun biz yog'ochdan g'altaklar yasadik, lekin qayiq behad og'ir, uni suradigan odam nihoyatda oz bo'lganidan, g'altaklar vositasi bilan ham qayiq juda sekin, bir dyuymdan surilib bordi.

Qayiq suvga tushirilgach, Jumaboyning qayiqni juda mohirlik bilan idora qilgani, uni goh o'ng tomonga, goh chap tomonga tez qaytarganini va eshkaklarni juda yaxshi eshayotganini ko'rib qoyil qoldim.

Undan: bu qayiqda ochiq dengizda yurish xavf-xatarsizmi, fikring qalay deb so'radim.

— Bo'lmasachi, qattiq shamol bo'lib turganda ham bu qayiqda bemalol suzib yuraversa bo'ladi, — deb javob berdi u.

Lekin dengiz safariga jo'nashdan burun yana bir ish qilmoqchi bo'ldim, bu fikrni hozircha jumaboyga aytganim yo'q, men: qayiqqa machta bilan chodir o'rnatish, shuningdek langar yasash va kema arqonlarini bog'lash fikrida edim. Machta yasamoq uncha qiyin emas edi: orolda g'oyat to'g'ri va silliq o'sgan kedr daraxtlari ko'p edi. Yosh bir daraxtni tanladim, u yangi qayig'imiz turgan qo'ltiqqa yaqin

joyda edi, Jumaboyga bu daraxtni kesishga buyurdim. So'ngra Jumaboy daraxtning po'stlog'ini archib, uni yo'nib, silliq'ladi. Machta tayyor bo'ldi.

Chodirni yasash mening zimmamga tushdi. Omborxonamda eski chodirlar, to'g'rirog'i chodir parchalari saqlanib turgan edi. Lekin bu chodirlarning tashlab qo'yilganiga yigirma olti yildan ko'proq bo'lgan edi. Bir vaqt kelib bu tashlandiqlardan chodir tikarman, deb o'ylamaganimdan, bularga sira e'tibor bermagan va ularni butun saqlash to'g'risida g'am yemagan edim. Men: bu chodirlar hammasi allaqachon chirib bitgandir, deb o'ylagan edim. Xuddi o'ylaganimdek bo'lib chiqdi: uning ko'p qismi chirib qolgan ekan. Shunga qaramasdan, bular orasidan koriga yararliklari topildi. Ikkita durustrog'ini tanlab, tikishga tutindim.

Bu ishga ko'p mehnat sarf qildim. Bu ish — tikish emas, bir mashaqqat bo'ldi: mening katta ignam ham yo'q edi! Shunday bo'lsa ham, bir iloj qilib amalladim: birinchidan, katta uchburchak chodir tusida beso'naqay bir narsa yasadimki, bu narsa Angliyada ishlatiladigan chodirlarga o'xshardi (Angliyada bu xil chodirni «qo'y tuyoq» deb ataydilar), ikkinchidan «blind» deb ataladigan kichkina chodir yasadim. Bu xil yelkanli qayiq'larni yurguzishtga juda usta edim chunki, Berberidan qaroqchilar qo'lidan qutulib qochgandagi qayig'imizda nam xuddi shunga o'xshash chodirlar bor edi.

Qayiqqa machta bilan chodirlarni o'rnatib bo'lgunimcha ikki oycha vaqt o'tdi, lekin ish juda puxta qikindi. Bu ikki chodirdan tashqari yana uchininchisini ham yasadim. Bu uchinchi chodirni iqmng burniga o'matdim. Bu chodir shamol qarshisiga yurib bormoq uchun qayiqning yo'lini o'zgartirish kerak bo'lganda bizga yordam qilmog'i lozim edi. So'ngra juda yaxshi rul yasab, uni qayiqning quyrug'iga o'rnatdim, bu narsa qayiqning idora qilinishini ancha osonlashtirar edi.

Dengiz kemalari qurish ishida men no'noq va bilimsiz bo'lsam ham rul singari asbobning foydasi katta ekanini yaxshi bilar edim, shuning uchun bu ishdan mehnatimni ayamadim. Lekin bu ish osonlik bilan bitmadi: birgina shu rulni yasash uchun qayiqni va uning hamma asboblarini yasashga ketgancha vaqtim ketdi.

Bu narsalar hammasi taptayyor bo'lgach, Jumaboyga qayiqni idora qilishni o'rgata boshladim, chunki u rul to'g'risida ham, chodir to'g'risida ham hech nima bilmas edi. Men qayiqni rul bilan qanday burganimni, chodirning goh u tomondan, goh bu tomondan shishib turganini dastlab ko'rganda, u juda hayratda qoldi, bu hol unga allaqanday mo'jiza bo'lib ko'rindi.

Shunga qaramasdan, u tez vaqt ichida o'rganib, juda mohir dengizchi bo'lib oldi. U faqat bir narsani, ya'ni kompas bilan yurishni o'rgana olmadi. Lekin bu yerlarda yomg'ir yoqqan vaqtlardagina tuman bo'lganidan, kompas uncha kerak

bo'lmas edi. Biz kunduzi uzoqdan ko'rinib turadigan sohilni, kechasi esa yulduzni nishon qilib yura olar edik. Yog'ingarchilik faslida esa ahvol qiyin bo'lardi, lekin baribir bu vaqtlarda dengizda ham, quruq yerda ham sayohatga chiqib bo'lmasdi.

Orolda umr kechira boshlaganinning yigirma oltinchi yili boshlandi. Darvoqe, so'nggi uch yilni bazo'r bu hisobdan chiqarib tashlamoq mumkin, chunki sodiq do'stim Jumaboyning orolda paydo bo'lishi bilan mening xayotim tamoman o'zgardi.

Yog'ingarchilik fasli yaqinlashdi, bu vaqtda ko'p kunlari uydan chiqmay o'tirishga to'g'ri keladi. Yog'ingarchilik vaqtini o'tkazmoq va qayig'imizga yomg'ir ziyon yetkazmasligi uchun chora ko'rmoq zarur edi. Biz uni sollar keltirib qo'yilgan qo'ltiqqa keltirib qo'ydik, keyin qirg'oqqa bog'ladik. Jumaboy mening ko'rsatmam bilan, shu qayiq turgan joydan dokka o'xshatib qayiq bemalol sig'adigan chuqur qazidi. Biz bu chuqurni to'g'on olib dengizdan ajratdik, suv kirib turishi uchun torgina yo'lak qoldirdik. Bizning kichkina dokimiz suv bilan chippa to'lgach, to'g'onni suv o'tmaydigan qilib bekitdik, endi qayiq suv ichida bo'lib, dengiz to'lqinlari unga kira olmaydigan va suv qirg'oqdan ortga qaytganda uni olib ketolmaydigan bo'ldi. Qayiqni yomg'irdan asrash uchun ustiga qalin qilib shox yopdik, qayiq shoxlar tagida torn ichidagidek tura berdi.

Endi biz noyabr yoki dekabr oylarida yelkanli qayiqda dengiz safariga chiqmoq uchun yaxshi havoning boshlanishini xotirjamlik bilan kuta boshladik.

Yog'ingarchilik to'xtab, quyosh yarqirab chiqdi deguncha, men ertalabdan kechgacha safarga hozirlik ko'ra boshladim.

Ikki haftadan keyin, ehtimolki bundan ham oldinroq, to'g'onni buzib, qayiqni dokdan olib chiqish lozim deb chamalab qo'ydim.

Ammo safarimiz peshonaga yozilmagan ekan.

Bir kuni ertalab odatdagicha safarga tayyorlanar ekanmiz boshqa yemishlardan tashqari yana bir oz toshbaqa go'shti ham g'amlab olsak yaxshi bo'lardi, degan fikr keldi.

Jumaboyni chaqirib, toshbaqa tutib kelishga ouyurdim. (Biz har hafta toshbaqa tutar edik, chunki lkkimiz ham toshbaqa go'shtini va tuxumini yaxshi ko'rar edik.)

ROBINZONNING ISPANIYALIK BIR KISHINI QUTQARIB OLGANI. JUMABOYNING O'Z OTASINI TOPGANI

Vahshiylar gulxan atrofida doira yasab yonma-yon o'tirishar edi. Ular o'n to'qqiz kishi. Sal nariroqda, qo'l-oyog'i bog'langan ovrupoli kishi tepasida yana ikkita vahshiy engashib turardi Ular, bu kishini o'ldirib, go'shtini maydalab, bazm qurib o'tirgan vahshiylarga ulashib berishlari kerak edi.

Jumaboyga o'ginldim.

Menga qara, men nimaiki qilsam, sen ham shunday qil, — dedim.

Shunday deb, bitta pilta miltiq bilan ov miltiqni yerga qo'ydim, ikkinchi bir pilta miltiq bilan vahshiylarni nishonga oldim. Jumaboy ham xuddi shunday qildi.

— Tayyor bo'ldingmi? — deb so'radim undan.

— Ha, — dedi u.

— Qani, ot! — dedim. Ikkimiz baravar o'q uzdik.

Jumaboy mendan ko'ra merganroq chiqdi: u ikki kishini o'ldirib, uch kishini yarador qildi, men bo'lsam, ikkisini yarador qilib birini o'ldirdim.

Bizning otgan o'qimizdan vahshiylar shunday sarosimaga tushdiki... Ulardan omon qolganlari sapchib o'rinlaridan turishdi-yu, ammo qayoqqa qochishni va qayoqqa qarashni bilolmay hang-mang bo'lib qolishdi, chunki ular o'lim xavfi ostida qolganliklarini payqashsalar ham, lekin qayoqdan o'q otilganini bilolmadilar.

Jumaboy buyruqlarimni bajarib, mendan ko'z uzmay turdi. Birinchi o'qdan keyin vahshiylarga es-hushini yig'ib olishga imkon bermay, pilta miltiqni qo'yib, ov miltiqni qo'lga oldim va tepkini ko'tarib, yana nishonga oldim. Men nimaiki qilgan bo'lsam, Jumaboy ham shuni takrorladi.

— Tayyormisan, Jumaboy?

— Tayyorman.

— Ot!

Ikki miltiqdan baravar gumbirlab o'q uzildi, lekin bu safar biz miltiqlarga sochma o'q solib otganimizdan, atigi ikki kishi o'ldi (ishqilib ikkitasi yiqildi) ammo juda ko'p vahshiy yarador bo'ldi. Yaradorlar qonlariga belanishib sohil bo'yida dod-faryod solib uyoqdan-buyoqqa yugurisha boshladi. Uchtasi og'ir yarador bo'libdi shekilli, sal o'tmay yerga yiqilishdi. Lekin ular tirik edi.

Men o'qlab qo'yilgan pilta miltig'imni qo'limga olib «Jumaboy, orqamdan yur!» dedim-da daraxtzordan ochiq maydonga yugurib chiqdim. Dovyurak Jumaboy mendan bir qadam ham orqada qolmadi.

Dushmanlar meni ko'rganlarini bilib, qichqirganimcha olg'a yugurdim.

— Sen ham qichqir! — deb buyurdim Jumaboyga.

U shu zahotiyocq mendan ko'ra qattiqroq qichqirdi. Afsuski, mening qurol-aslaham juda og'ir bo'lganidan yugurishga imkon bermas edi. Lekin bechora ovrupolikni qutqarib olmoq uchun to'ppa-to'g'ri unga qarab yugurganimdan qurollarning og'irligini sezmadim, ovrupolik sho'rlik bo'lsa, dengiz bilan vahshiylar gulxani o'rtasidagi qumloqda yotardi. Uning yaqinida hech kim yo'q. Uni nimta-nimta qilmoqchi bo'lib turgan ikki vahshiy birinchi daf'a o'q otilgan zahotiyocq qochib ketgan edi. Ikki vahshiy o'takasi yorilib, dengiz tomon yugurishdi, qayiqqa tushib, eshkaklarini esha boshladi. Shu qayiqqa yana uch vahshiy tushib oldi.

Men Jumaboyga qayrilib qarab, qayiqdagilarni bartaraf qilishni buyurdim. U darhol buni fahmlab, qirq qadamcha chopib bordi va qayiqqa yaqinlashib turib, ularga o'q uzdi.

Beshalasi ham qayiqqa ag'darilib tushishdi. Men bularning hammasi o'lgandir, deb o'ylagan edim, lekin ikkisi darrov o'rnidan qo'zg'aldi. Aftidan, ular qo'rqib, yiqilgan bo'lsa kerak. Qolgan uchtasidan ikkitasi o'q tekkan zamonocq o'lgan ekan, uchinchisi esa juda og'ir yarador bo'lganidan qaytib boshini ko'tara olmapti.

Jumaboy dushmanlarini otib yurgan vaqtda, men cho'ntagimdan pichoqni olib asirning qo'l-oyog'i bog'langan kanopni kesdim. Keyin ovrupolikni suwab o'rnidan turg'izdim, so'ngra Portugaliya tilida gapirib, kimligini so'radim. U:

— Espanole (ispaniyali), — deb javob berdi. Sal o'tmay u o'ziga keldi va jonini saqlab qolganim uchun imo-ishoralalar qilib menga samimiy tashakkur izhor qila boshladi.

Ispan tilidan bilgan so'zlarimni xayolimga keltirib turib, unga ispanchasiga bunday dedim:

— Senyor, biz keyinroq gaplashamiz, hozir jang qilmog'imiz kerak. Agar oz-moz kuchingiz qolgan bo'lsa, mana bu qilich bilan to'pponchani qo'lga oling.

Ispaniyalik kishi qurollarning har ikkisini ham zo'r minnatdorlik bilan qabul qildi va qo'lga qurol ushlagach, butunlay boshqa odam bo'lib ketdi.

Unda bu qadar kuch qayoqdan paydo bo'ldi?! U vahshiylar ustiga quyundek otilib, bir zumda ikki kishining kallasini uzib tashladi.

Darvoqe, bu xil qahramonlik uchun uncha ko'p kuchning keragi yo'q edi; miltiqlarimizning gumbirlagan ovozidan sarosimaga tushib, garang bo'lib qolgan sho'rlik vahshiylar shunchalik qo'rqqan edilarki, ular qochishdan ham, o'zlarini himoya qilishdan ham ojiz edilar. Otgan o'qimiz tegmay, yonlaridan o'tib ketsa ham, Jumaboy o'q otganda qayiqdan cho'rt uchib tushgan boyagi ikki vahshiy singari, bular ham yumalashib tushar edilar.

Qilich bilan to'pponchani ispaniyalikka berganimdan keyin qo'limda atigi pilt miltiq qoldi. Miltiq o'qlangan edi, men o'qni eng zarur paytda ishlatgani asrab turdim. Otmadim.

Biz birinchi daf'a o'q uzgan chakalakzorda, bir daraxt tagida ov miltig'imiz qolgan edi. Jumaboyni chaqirib, o'sha miltiqni olib kelishni buyurdim.

U buyrug'imni juda tez bajardi. Men Jumaboyga qo'limdagi miltiqni berdim, keyin ispaniyalik bilan Jumaboyga miltiq kerak bo'lganda oldimga kelishlarini aytib, o'zim miltiqlarni o'qlashga tutindim. Ular buyruqlarimni bajarishga hozir ekanliklarini bildirdilar. Men miltiqlarni o'qlab urganda ispaniyalik kishi qahrg'azab bilan bir vahshiyga hujum qildi, ular o'rtasida qattiq jang boshlandi.

Vahshiyning qo'lida juda katta yog'och qilichi bor edi. Vahshiylar bu ajal qurolini ishlatishga juda usta bo'lishadi. Ispaniyalik gulxan yaqinida bandi bo'lib yotganda, ular shu qilichlarning biri bilan uning boshini olmoqchi edilar. Hozir bu qilich yana uning boshi ustida o'ynay boshladi. Men bu ispaniyalik odamni shunchalik botirdir, deb o'ylamagan edim; to'g'ri, u tortgan azob-uqubatlaridan uncha o'ziga kelmagan, hali zaif edi, shunday bo'lsa ham, u zo'r matonat bilan olishdi va dushman boshiga zarba urdi. Biroq vahshiy chap berdi. Vahshiy baland bo'yli, juda kuchli edi. Ispaniyalik juda tang holga tushib qoldi: vahshiy darhol uni yiqitdi va tagiga bosib, qo'lidan qilichini tortib olmoqchi bo'ldi. Lekin ispaniyalik sarosimaga tushib qolmadi: u qilichni qo'yib yubordi-da, yonidan to'pponchani olib, vahshiyni otib tashladi.

Jumaboy esa qochib ketayotgan vahshiylarni quvib borardi. Uning qo'lida boltadan boshqa qurol yo'q. Shu bolta bilan u, dastlab o'q uzganimizda yarador bo'lgan uch vahshiyni o'ldirdi, undan keyin yo'lida uchraganiga hech omon bermay, qirib boraverdi.

Ispaniyalik kishi esa o'z joniga qasd qilgan daroz vahshiyning ishini bitirib, irg'ib o'rnidan turdi va yonimga yugurib kelib, o'qlab qo'yilgan ov miltiqlardan birini olib ikki vahshiyni quvib ketdi. U ikki vahshiyni ham yarador qildi, lekin vahshiylar daraxtzor ichiga kirib yashirindilar.

Jumaboy boltasini o'qtaganicha ular orqasidan quvib ketdi. Yaradorligiga qaramasdan bir vahshiy o'zini dengizga tashlab, qayiqqa qarab suza boshladi: qayiqda uch vahshiy bor edi.

Qayiqdagilar o'qdan omon qolmoq uchun zo'r berib eshkaklarni eshib bormoqda edi.

Jumaboy ular orqasidan ikki-uch marta o'q uzdi-yu, aftidan tekkizolmadi. U, vahshiyilar sohildan uzoq ketmaslaridan, ularning qayiqlaridan birini olib, ketlaridan quvib yetish kerak, deb menga yalina boshladi.

O'zim ham ularning qochib qutulishlarini istamas edim. Ular borib, urug'-aymoqlariga bizning hujum qilganligimizni aytib bersalar, ular quyundek ustimizga yopirilib kelishadi va ta'zirimizni berishadi, deb qo'rqar edim.

To'g'ri, bizning multiqalarimiz bor, ularning esa yolg'iiz kamon-u yog'och qilichlari bor xolos, lekin dushman qayiqlarining butun bir flotiliyasi bizning sohilimizga yopirilib kelgudek bo'lsa, albatta, bizni bitta qoldirmay qirib tashlaydi. Shuning uchun ham Jumaboyning iltimosiga ko'ndim. Uni orqamdan yurishga buyurib, qayiq yoniga yugurib bordim.

Qayiq tepasiga borib, tamom hayratda qoldim, qayiqda odam yotardi! U keksa bir vahshiy edi. Qo'l-oyoqlari bog'langan edi. Aftidan, uni ham gulxan yonida yemoqchi bo'lgan bo'lsalar kerak. Atrofdan bo'layotgan dahshatga aqli yetmay (uni chambarchas qilib bog'lab tashlaganlaridan, qayiqdan bosh chiqarib qarashga iloj topolmapti), o'lay deb qolibdi.

Darrov cho'ntagimdan pichoqni olib, chivichlarni kesdim, keyin uni o'midan turg'izmoqchi bo'ldim. U oyoqqa bosib turolmadi. Hatto uning gapirishga ham madori qolmagan, faqat mungli bir ohangda ingrar edi: bechora, so'yib yemoq uchun meni bog'lovdan bo'shatdi, deb o'ylagan bo'lsa kerak. Shu mahalda Jumaboy yugurib kelib qoldi. Men Jumaboyga qarab:

— Bu odamga ayt, u endi ozod, biz unga hech ziyon yetkazmaymiz, uning dushmanlari yo'q qilindi, degin, — dedim.

Jumaboy chol bilan gaplashdi, cholning og'ziga bir necha tomchi rom quydim.

Ozodlik to'g'risidagi xabardan cholga jon kirdi: u Qayiq tagidan qaddini ko'tarib, allanima deb gapirdi.

Bu chog' Jumaboyning qanday holga tushganligini tasavvur qilib bo'lmaydi! Shu daqiqada uning qay holga tushganligini kuzatib turgan odam, garchi bag'ri tosh bo'lsa ham, ko'ngli buzilib, ko'zlaridan sim-sim yosh to'kar edi. U, cholning ovozi eshitishi va yuzini ko'rishi bilanoq uni quchoqlab o'pa boshladi, goh yig'lab, goh kulib, uni mahkam bag'riga bosdi, qichqirib yubordi, keyin uning atrofida irg'ib sakray boshladi, keyin yana yig'ladi, qo'llarini silkitib, o'zining boshiga va yuziga ura boshladi, xullas telba holga tushdi.

Men undan, nima gap bo'ldi, deb so'radim, anchagacha undan hech javob ololmadim. Birmuncha vaqt o'tgach, u sal o'ziga kelib bu odam — mening otam bo'ladi, dedi.

Bu farzandlik muhabbati mehrimni shu qadar iydirib yubordiki, buni izhor qilmoqqa tilim lol! Bir vahshiy o'z otasi bilan uchrashganda shu qadar hayajonga to'lib, shu qadar shod-xurram bo'lar, deb hech qachon o'ylamagan edim.

Shu bilan birga otasiga farzandlik muhabbatini izhor qilib irg'ishlaganini va imo-ishoralar qilganini ko'rganda kulmasdan iloj yo'q edi. U o'n marta qayiqdan irg'ib tushib yana irg'ib qayiqqa chiqdi; goho kamzulining tugmalarini yechib, ko'kragini yalang'ochlab otasining boshini mahkam bag'riga bosib oladi, goho uning uvishib qotib qolgan qo'l-oyoqlarini silab-siypab, uqalashga tutinadi.

Cholning badanlari uyushib qolganligini ko'rib, rom surib ishqalash kerakligini maslahat qildim, Jumaboy darhol uni uqalab-silashga tutindi.

Qochib ketayotgan vahshiylar orqasidaⁿ quvib borish, albatta, xayolimizdan batamom ko'tarilib ketdi; ularning qayig'i juda uzoqlab ketib, ko'zdan g'oyib bo'lgan edi.

Ular orqasidan quvib borishga harakat qilmadik, quvib bormay juda yaxshi qilgan ekanmiz. chunki oradan ikki soatcha o'tgach, qattiq shamol turdi, shamol qayig'imizni albatta ag'darib tashlar edi. Shamol shimoli-g'arbiy tomondan, xuddi qochib ketayotgan vahshiylarning ro'parasidan urib berdi.

Menimcha, ular bo'ronga bardosh bera olmay va o'z sohillariga yetolmay to'lqinda halok bo'lib ketgan bo'lsalar kerak.

Kutilmagan bu shodlik Jumaboyni zo'r hayajonga solganidan, uni otasidan ajratishga hech ko'nglim bo'lmadi. «Mayli, yupanaversin, dedimda sal nariroqqa borib, kutib turdim.

Ancha vaqt o'tdi. Oxiri Jumaboyni chaqirdim.

U kulganicha yonimga chopib keldi. Undan, otanga non berdingmi, deb so'radim.

U xafa bo'lib

boshini chayqadi:

— Non yo'q: ahmoq it, hammasini o'zi yeb qo'ydi.

Shunday deb, o'zini ko'rsatdi.

Men sumkamda qolgan bor-yo'q — bir birda non-u ikki-uch shingil mayizni olib Jumaboyga berdim. U go'dak bolalarga xos erkalik bilan parvona bo'lib otasini ovqatlantira boshladi. Qattiq hayajonlanganidan qaltirayotganini ko'rib, men qolgan romni ichib, o'zingni tutib ol, deb maslahat berdim, lekin u o'zi ichmay, cholga ichirdi.

Bir daqiqadan so'ng Jumaboy orqa-oldiga qaramay chopib ketdi. U umuman juda chopqir edi; to'xta, qayoqqa borayotganingni aytib ket, deb uning orqasidan qichqirsam ham hech narsa demay, ko'zdan g'oyib bo'ldi.

Darvoqe, oradan chorak soat o'tgach Jumaboy qaytib keldi. Endi u ancha sekin yurib kelmoqda edi. Yaqinroq kelgach, bir nimani ko'tarib kelayotganini ko'rdim. Qarasam, qo'lida sopol ko'zacha, otasiga suv keltirmoqda edi. U, suv uchun uyga, qo'rg'onimizga boribdi, darvoqe ikkita katta non ham olib kelibdi. Nonni menga berdi, aytgandek, suvdan ham menga bir necha qultum ichirdi, men juda chanqagan edim, keyin suvni otasiga olib bordi. Suv cholga romdan ham yaxshi davo bo'ldi: u tashnalikdan o'layozgan ekan.

Chol suvga qongach, Jumaboyni chaqirib, suvdan qoldimi dedim. U, bor dedi. Qolgan suvni vahshiy choldan ham battar tashna bo'lib, tomoqlari qaqrab ketgan bechora ispaniyalik kishiga etib berishni buyurdim. Unga bitta non ham yubordim.

Ispaniyalik odam hali ham zaif edi. U tamom holdan ketib, daraxt tagidagi maysa ustida o'tirar

Vahshiylar uni qattiq bog'lagan ekanlar, shuning uchun hozir uning qo'l va oyoqlari shishib ketgan edi.

U suvga qonib, nonni yeb bo'ldi, men uning yoniga borib, bir hovuch mayiz berdim. U boshini ko'tarib, zo'r minnatdorlik bilan menga tikildi, keyin o'rnidan turmoqchi bo'lgan edi, turolmadi, shishib ketgan oyoqlari juda qattiq og'rir edi. Bu kasal odamga tikilib, hozirgina uning kuchli dushman bilan qahramonlarcha olishganini tasavvur etmoq qiyin edi. Unga, o'rnida qimirlamay o'tirishni maslahat berib, Jumaboyga uning oyoqlarini rom surtib silashni buyurdim.

Jumaboy uning oyoqlarini silab turgan paytda, men ko'z olmay uni kuzatib turdim. Jumaboy har minut sayin, bir nima kerak emasmikin, deb qayrilib otasiga qarar edi. Otasi qayiq ichida o'tirganidan Jumaboyga boshigina ko'rinar edi. Bir marta qayrilib qaraganida, otasining boshi ko'rinmay qoldi. Jumaboy shu zamonAQ otasi oldiga yugurdi. U yugurib emas, uchib ketdi: uning oyoqlari yerga tegmas edi. Lekin qayiq yoniga chopib borib, otasining dam olmoq uchun cho'zilib yotganini ko'rgach, darrov yonimizga qaytib keldi.

Ispaniyalik kishiga, mening do'stim qayiqqacha sizni suyab olib boradi, sizni uyimizga olib ketamiz, dedim.

Shunda, Jumaboy, xuddi yosh bolani ko'targanday, uni dast ko'tarib, orqasiga opichib olib ketdi. Qayiq yoniga yetib, ispaniyalikni avaylab qayiqqa suyadi, keyin otasining yoniga yotqizdi. So'ngra qayiqni suvga itardi, keyin qayiqqa chiqib olib, uni haydab ketdi. Men piyoda ketdim.

Jumaboy qayiqni juda tez haydadi, qattiq shamol bo'lishiga qaramasdan, qayiq qirg'oq yoqalab juda tez suzdi, men qayiq orqasidan yetib yurolmadim.

Jumaboy qayiqni bizning qo'ltiqqa bexatar olib keldi, otasi bilan ispaniyalik kishini shu yerga qo'yib, o'zi sohilga chiqib yugurgancha orqasiga qaytib ketdi. U mening yonimga kelganda, undan:

— Qayoqqa chopyapsan? — deb so'radim.

— Yana bir qayiqni olib kelgani ketyapman! — dedi chopib ketayotib va to'xtamay o'tib ketdi.

U shuncha tez chopardiki unga ot ham yetolmasdi.

Qo'ltiqqa yetmasimdanoq u ikkinchi qayiqni ham yetkazib keldi. Irg'ib sohilga tushdida, yangi mehmonlanmizga qayiqdan chiqishga yordamlashdi, lekin ular ikkisi ham juda holdan toyganligidan endi oyoq ustida ham tura olmadilar.

ROBINZONNING INGLIZ KEMASI KAPITANI BILAN UCHRASHGANI

Qaroqchilar orolga suv sohilga qaytganda kelgan edilar. Ular uyoq-buyoqni kezib chiqquncha ancha vaqt o'tib ketdi; suv qaytib, qayiq sayoz yer ustida qoldi.

Yuqorida aytib o'tganimizdek, qayiqda ikki kishi qolib, rosa uxlashdi. Anchadan so'ng, ular uyg'onib o'zlarini qum ustida ko'rdi. Qayiqni sudrab suvga olib bormoqchi bo'lishdi. Lekin kuchlari yetmadi. Keyin boshqa sheriklarini chaqirishdi. Ular yordam bera boshladilar, lekin qayiq juda og'ir, qum juda nam va loyqa bo'lganidan qayiqni suvga eltishga kuchlari yetmadi.

Ular asl dengizchilar singari, — ma'lumki, dengizchilar juda beg'am va kelgusini o'ylamaydigan odamlar bo'lishadi, — qayiqni qoldirib, yana sayr qilgani ketishdi. Ketish oldidan, ulardan birovi sherigiga ovozi boricha mana bunday dedi: — Qo'y uni, Jek! Qo'lingni qavartirib nima qilasan! Suv sohilga qaytganda o'zi suvga tushib oladi.

Bu so'z ingliz tilida gapirildi. Demak, chindan ham bu odamlar mening vatandoshlarim.

Ular ketishguncha, men qo'rg'on devori orqasi-da pusib tepa ustiga chiqib kuzatdim.

Suv qaytishiga kamida hali besh soat bor.

Demak, shuncha vaqt ularning qayig'i qum ustida turadi.

Kechqurun, qorong'i tushganda, o'zimning xilvatgohimdan chiqib, matroslarga yaqinroq bora ularning har qadamini, yurish-turishini va hara'katlarini sinchiklab tekshiraman, ehtimol ularning nima to'g'rida gaplashganlarini eshitsam.

Hozir esa, jangga shay turmoq kerak. Mening dushmanim avvalgilarga qaraganda ancha ayyor.

Miltiqlar bilan ovora bo'ldim, tozalab, o'qladim, keyin Jumaboyga boshdan-oyoq qurollanishga buyruq berdim. Jumaboy bu vaqtlarda juda mergan bo'lib olgan edi. O'zim ikki ov miltig'ini oldim, Jumaboyga uchta pilta miltiq berdim. Boshqa qurol-aslahani ham ikkimiz bo'lishib ko'tarib oldik.

Shuni aytmoq kerakki, bu yarog'-aslahalarni osib olganda, mening vajohatim tamomila vahshiyona bo'lib ketdi. Egnimda echki terisidan tikilgan kamzul, boshimda cho'qqayma papax, ikki yonimda g'ilofsiz qilich, belimdagi qayishga ikkita to'pponcha qistirilgan, ikki yelkamda bittadan miltiq. Qorong'i tushguncha hech bir harakat qilmaslikka qaror berganimni boya aytib o'tgan edim. Lekin soat ikkilarda, kun juda isib ketgan mahalda, ularning o'rmonga kirib ketganlaricha qaytib chiqmaganlarini payqab qoldim. Balki ular uxlab qolishgandir.

Lekin ularning asirlari uxlaydigan holda emas edi. Ular katta bir daraxt tagida g'amgin holda boshlarini xam qilib o'tirishardi.

Ular yonida hech kim qolmadi, men kech kirishini kutmay, yaqinroq borib, ular bilan gaplashishga ahd qildim. Ularning kimligini va bu yerga nima uchun kelib qolganlarini bilib olgim keldi. Beso'naqay vajohatim bilan ular oldiga qarab jo'nadim. Jumaboy ham izimdan qolmay kelaverdi. U garchi menchalik qo'rqinchli bo'lmasa-da boshdan-oyoq qurollangan edi.

Uchchala asirga yaqin bordim (ular orqa o'girib o'tirganlaridan meni ko'rmadilar), ispan tilida qattiq ovoz bilan so'radim:

— Kim bo'lasizlar, senyorlar? Ular bu tasodifdan seskanib ketishdi, keyin meni ko'rib, battarroq qo'rqishdi. Ularning hech biri javob qaytarmadi, nazarimda ular qochishning payidan edi.

Bu holni ko'rib, men inglizcha gapirdim.

— Jentelmenlar, qo'rqmanglar, — dedim. — Kutmagan bir joyda o'zingizga do'st topsangiz ajab emas. Men ham inglizman, sizlarga yordam qilmoqni istayman. Ko'rib turibsizki, biz faqat ikki kishimiz — men-u xizmatkorim; bizda qurol va o'q-dori bor. To'ppa-to'g'ri ayta bering, sizning mushkulingizni nima bilan oson qila olamiz, boshingizga qanday kulfat tushdi?

— Bizning boshimizga tushgan kulfat shunchalik kattaki, uni aytib bermoqqa uzoq fursat kerak, — dedi asirlardan biri, — bizni bu kulfatlarga duchor qilgan zolimlar yaqin joyda o'tirishibdi, hozir kelib qolishlari mumkin. Qisqasi, ser, bizning boshimizdan o'tgan voqealar mana bunday: men kema kapitaniman, kemamdagi xizmatchilar isyon ko'tarishdi. Men o'z matroslarimni har doim sevardim, ular ham meni sevar edilar. Mening qo'l ostimda ular juda yaxshi yashar edilar. Lekin kemamga so'nggi vaqtda ishga kirgan bir necha muttaham ularni yo'ldan ozdirdi. Shu muttahamlar dengizda uchragan kemalarni talab, yondirmoq niyatida ularni qaroqchilikka ko'ndirdilar. Siz bu yerda ko'rib turgan o'rtoqlarim (biri — mening yordamchim, ikkinchisi — yo'lovchi) yalinib-yolvorib bizni o'ldirmay omon qoldirishga ularni zo'rg'a ko'ndirdilar, oxiri ular bizni biror huvillagan sohilga qoldirib ketishga rozi bo'ldilar. Shunday qilib ular bizni mana bu yerga olib keldilar. Biz bu yerda ochdan o'lamiz, deb ishongan edik, chunki bu

joyini odam qadami tegmagan bir yer deb bilgan edik. Bu yerda, bizni o'limdan xalos qilishga tayyor turgan odamlar turishini hozir ko'rib turibmiz.

— U badbaxtlar qani? Qayoqqa ketishdi? Qaysi tomonga? — deb so'radim.

Kapitan menga yaqin joydagi daraxtzorni ko'rsatib, bunday dedi:

— Ular anovi daraxtlar tagida yotishibdi, ser.

Qo'rqqanimdan yuragim uyushmoqda: ular sizlarni ko'rishdi va bizning gaplarimizni eshitdi, deb qo'rqaman. Agar ko'rishgan bo'lsa, biz halok bo'ldik, deyavering! Ular hech qaysimizga rahm-shafqat qilmay, hammamizni o'ldirishadi.

— Ularning mulki bormi? — deb so'radim.

— Atigi ikkita mulki bor, uning ham bittasi qayiqda.

— Juda soz, — dedim, — qolganini menga qo'yavering.

Ular hammasi uxlashmoqda, sezdirmasdan ularga yaqin borib, hammasini qirib tashlay olamiz, ammo ularni tiriklay qo'lga tushirmoq yaxshi emasmi? Balki, ular bu yo'ldan qaytishib, qaroqchilikni tashlashar hamda insofli odamlar bo'lib ketishar.

Kapitan aytdiki, bular orasida ikkita xavfli yovuz bor, ularga rahm qilmasa ham bo'ladi, lekin boshqalarini shu ikki kishidan ajratib olinsa, aminmanki, ular qilmishlariga pushaymon bo'ladilar va avvalgi yo'llariga qaytadilar.

Men undan shu ikki kishini ko'rsatishni so'radim. U, ora juda uzoq, ularni tanimoq qiyin bo'lar, agar taniy olsam, albatta, ko'rsataman, dedi.

— Umuman aytganda, — dedi u, — men va o'rtoqlarim sizning hamma buyruqlaringizga itoat qilishga tayyormiz. Biz o'zimizni tamom sizning ixtiyoringizga topshiramiz. Har bir buyrug'ingizni qonun deb bilamiz.

— Gap shunday bo'lsa, nariroq ketaylik, ular bizni ko'rmasinlar va gapimizni eshitib qolmasinlar. Ular uxlasha bersin, bu orada biz nima qilmoq kerakligini maslahatlashib olamiz.

Uchchalasi o'rnidan turib, mening orqamdan yurishdi.

Ularni daraxtzor ichiga olib borib, kapitanga murojat qilib bunday dedim:

— Men sizlarni qaroqchilardan qutqazib olishga harakat qilaman, ammo avvalo ikki shart qo'yaman.

U, gapimni tamom qilgani qo'ymadi. — Men har qanday shartingizni ham qabul qilaman, ser, — dedi u, — basharti sizga isyonchilardan kemamni qutqarib olish nasib bo'lsa, o'zimni ham, kemamni ham xohlaganingizcha ishlata bering. Agar niyatingizga yetisha olmasangiz, men siz bilan birga shu yerda qolaman va umrim oxirigacha sodiq yordamchingiz bo'laman.

Uning o'rtoqlari ham shunday va'da berishdi.

— Gap shunday ekan, mening ikki shartim mana bular, — dedim, — birinchidan, kemangizga borib olguncha kapitan ekaningizni unutasiz hamda har bir buyrug'imga so'zsiz itoat qilasiz. Agar men sizga qurol bersam, har qandaqa

sharoitda ham bu qurolni menga va mening qo'l ostimdagi odamlarga qarshi qaratmaysiz va birinchi marta talab qilishim bilan uni menga qaytarib berasiz. Ikkinchidan, agar kemangiz qo'lingizga qaytarib olib berilsa, meni va do'stimni haq olmasdan Angliyaga olib borasiz.

Kapitan sizning har ikki talabingizni muqaddas bilib, bajaramiz, deb qasam ichdi.

— Bu talablarni tamoman o'rinli deb bilganim uchungina emas, — dedi u so'ziga qo'shimcha qilib, — balki eng muhimi, o'limdan qutqazib qolganingiz uchun sizdan minnatdorman va umrim oxirigacha o'zimni sizning oldingizda qarzdor deb bilaman.

— Unda sustkashlik qilmaylik, — dedim. — Mana oling, sizga uchta pilta miltiq, o'q va dori. Endi sizningcha qanday chora qo'llanmoq kerakligini ayting.

— Mendan maslahat so'raganingiz uchun sizdan minnatdorman, — dedi kapitan, — lekin men sizga maslahat bera olamanmi? Siz bizning boshlig'imiz-siz, sizdan buyruq bermoq, bizdan uni so'zsiz bajarmoq.

— Mening fikrimcha, ularni osonroq bartaraf qilmoq uchun, — dedim, — ular hali uyquda ekan, sezdirmasdan yaqinroq borib hamma miltiqiardan bir yo'la o'q uzishimiz lozim. Kuni bitgani o'ladi.

Omon qolganlari esa taslim bo'lib, rahm-shafqat so'rashadi, ularning gunohidan o'tmoq mumkin, deb o'ylayman.

Kapitan iymonib e'tiroz bildirdi va bunchalik qon to'kishni istamaganligini, agar mumkin bo'lsa, bu xil shafqatsizlikdan qaytmoqni aytdi.

— Bu odamlar orasida, — dedi u, — tuzalmaydigan yaramaslar ikki kishi, xolos, mening kemamdagi isyonni boshlaganlar ham shular. Agar ular bizdan qochib qutulsalar va kemaga qaytib borsalar, sho'rimiz quriydi, chunki ular qolgan matroslarning hammasini ergashtirib kelib, bizni yo'q qilib tashlashadi.

— Demak, mening maslahatimni qabul qilmoq kerak, — dedim. — O'zingiz ko'rib turibsiz — biz berahm bo'lmog'imiz lozim: omon qolmog'imiz uchun birdan-bir yo'l shu.

Uning ko'nglidagini payqab, men bo'lmasa, o'rtoqlaringiz bilan oldinga tushib, o'z bilganingizcha harakat qiling, dedim.

Bizning maslahatimiz bitmasidan qaroqchilar uyg'ona boshlashdi. Ulardan ikkitasining tik turganini ko'rib, kapitandan: isyon tashabbuschilari shular emasmi, deb so'radim.

— Yo'q, bular so'nggi daqiqagacha ham o'z burchlarini sadoqat bilan bajarishdi, ammo qo'rqituv orqasidan isyon tashabbuskorlari ta'siriga tushib qolishdi, — dedi u.

— Mayli, ular ketisha bersin, tegmaymiz, — dedim. — Gunohsizlarni taqdirning o'zi o'qdan saqlab qoldi. Agar boshqalariga qutulib ketmoqqa imkon bersangiz, o'zingizdan ko'ring. Ular sizni tutib oladilar va aslo rahm-shafqat qilmaydilar. Bu so'zlar kapitanni shijoatga keltirdi. Kapitan bilan o'rtoqlari miltiqlarni qo'llariga olib, to'pponchalarni bellariga qistirib olishdi, keyin olg'a qarab dadil qadam bosib ketishdi.

Qaroqchilardan biri qadam sharpasini eshitib orqasiga qayrilib qaradi va o'z asirlari qo'lida miltiq ko'rib dod soldi.

Endi vaqt o'tgan, dod-voyning foydasi yo'q edi. U qichqirgan hamono, birdan ikki o'q uzildi. Merganlar o'qni xato yuborishmadi: qaroqchilardan biri shu ondayoq o'ldi, ikkinchisi qattiq yarador bo'ldi, lekin yarador darrov o'rnidan turib, boshqalarni yordamga chaqira boshladi. Bu chog' kapitan darhol uning tepasiga yetib bordi.

— Kechikding! — dedi u. — Endi seni hech kim qutqazib ololmaydi. Xoinlik qilganing uchun mana senga jazo.

Kapitan shu so'zlarni ayta turib, miltiq qo'ndog'i bilan uning boshiga soldi. U shu ondayoq til tortmay o'ldi.

Endi, o'rmonning boshqa bir qismiga kirib ketgan uch kishini hisobga olmaganda bizning dushmanlarimizdan atigi uch kishi qoldi, bulardan ham biri yengil yarador qilindi. Bu chog' biz Jumaboy ikkimiz yetib keldik. Dushmanlar qochib qutulmoq imkoni yo'qligini ko'rib, rahm-shafqat so'ray boshladilar. Kapitan ularga javob berib, qilgan xoinliklaringizga pushaymon yeb, tavba qilsalaringiz, buni amalda ko'rsatsalaringiz, kemani qo'lga kiritishda menga yordam berishga qasamyod etsalaringiz gunohingizdan o'tib, joningizni omon qoldiraman, dedi. Ular kapitan ro'parasiga kelib tiz cho'kdilar va qilmishlariga chin yurakdan pushaymon ekanliklariga uni ishontira boshladilar.

Kapitan ularning qasamiga ishondi va gunohingizdan o'tib joningizni omon qoldiraman, dedi. Men bunga qarshilik qilmadim, lekin asirlarning qo'l-oyoqlarini bog'lashni talab qildim.

Muzokaralar tamom bo'lgan hamono Jumaboy bilan kapitan yordamchisiga, darhol qayiqqa borib, undan yelkan bilan eshkaklarni olib qo'yishga buyurdim.

Oradan ko'p o'tmay orolda sandiraqlab yurgan boyagi uch matros qaytib keldi. Ular juda uzoqqa ketib qolishgan ekan, miltiq ovozi eshitib yugu-rishib kelibdi.

Ular, kapitan endi ularning bandisi emas, balki

ular ustidan g'olib bo'lib turganini ko'rgach, hech bir qarshilik ham ko'rsatmayoq, o'zlarini bog'lat-dilar.

Shu tariqa biz g'olib bo'ldik.

KAPITANNING YANA O'Z KEMASIGA KOMANDIR BO'LGANI. ROBINZONNING OROLDAN KETGANI

Shunday qilib, qaroqchilar qurollarini tashlab, rahm-shafqat qilishni so'ray boshladilar.

Qaroqchilar bilan gaplashgan matros va yana ikki kishi mening buyrug'imga binoan ularning qo'llarini bog'ladilar, ana shundan keyin mening ellik kishidan iborat dahshatli armiyam (haqiqatda esa uch asirni ham qo'shganda hammasi bo'lib sakkiz kishi edi) asirlarni qurshab, ularning qayiqlarini ishg'ol qildi. Biroq oliy siyosatning ba'zi mulohazalariga ko'ra o'zim ularga ko'rinmadim.

Kapitan endi o'z matroslari bilan ochiq gaplasha oldi. U matroslarni xoinlikda aybladi va xiyonat qilganlari uchun qattiq ta'na qildi.

— Sizlar qaroqchi bo'lib, dengizda bosqinchilik qilmoq niyatida kemamni tortib olmoqchi bo'ldingiz dedi ularga. — Bu qabih ish va razolat, Sizlar o'zingizni umrbod sharmandai sharmisor qildingiz, o'zingizga chuqur qazidingiz va mabodo dorga osilmay onion qolsalaringiz taqdiringizdan minnatdor bo'lishingiz lozim.

Jinoyatchilar, aftidan, qilmishlariga chin yurakdan pushaymon bo'ldilar shekilli, ular yolg'iz bir narsani, ya'ni o'zlarini omon qoldirishni yol-borib so'radilar, xolos.

— Bu ish mening ixtiyorimda emas, — deb javob berdi kapitan. — Endi sizning taqdiringizni orol boshlig'i hal qiladi. Sizlar bizni odam qadam bosmagan, kimsasiz sohilga keltirib tashladik, deb o'ylagan edingiz, lekin taqdir, sizni ingliz bosh bo'lib turgan aholi yashaydigan joyga keltirganini fahmladingiz. Juda rahmdil odam bo'lganidan orol boshlig'i sizning gunohingizdan o'tdi, u sizni Angliyaga yuborsa ehtimol, u yerda qonunga muvofiq jazo tortasiz. Ammo orol boshlig'i Bill Atkinsni o'limga buyurdi: ertaga ertalab uni osadilar.

Kapitan bu gaplarning hammasini ichidan o'ylab chiqardi, o'ylab topgan bu gaplari ko'ngildagidek ta'sir qoldirdi: Atkins tiz cho'kib, orol boshlig'idan o'zini tilab olishni so'rab kapitanga yalina boshladi, boshqalari ham bizni Angliyaga yubormasin, deb Xudoni o'rta qo'yib, yolvora boshladi.

O'lim xavfidan o'ti yorilayozogan bu ojiz odamlarning bosh egganliklarini ko'rib, men o'z-o'zimga bunday dedim.

«Mening bu yerdan qutulib ketmoq fursatim keldi, bu sho'rliklar qattiq qo'rqqanlaridan, bizning har qanday talabimizni ham albatta bajarishadi; buyursak bas, ular kemani egallab olishimizga yordam qilishadi».

Oroldagi dahshatli boshliqning g'aribona ust-boshiga ularning ko'zi tushib qolmasin, degan mulohaza bilan o'zimni nariroqdagi bir daraxt Panasiga olib turib, qichqirdim; — Kapitanni menga chaqirib bering! Odamlarimizdan biri dabdaba bilan kapitan

yoniga borib bunday dedi:

— Kapitan, sizni boshlig'imiz chaqiradi!

— Oliy janoblariga ayting, hozir boraman.

Bu gaplarni eshitgach, isyonchilar tamom bosh egdilar. Ular, shu yaqin orada ellik kishidan iborat askari bo'lgan gubernatorning o'zi turgan, deb ishonidilar.

Kapitan yonimga keldi, men unga asirlarimizni ishga solib kemani qo'lga kiritmoqchiman, deb aytdim. Kapitan nihoyat xursand bo'ldi. Tong otishi bilanoq bu rejani amalga oshirmoqchi bo'ldik.

— Bu rejani albatta ijro qilmoq uchun asirlarni bir-biridan ajratmog'imiz kerak, — dedim. — Atkinsni ikkita eng battoli bilan birga qo'shib g'orga qamaymiz. Yordamchingiz Jumaboy bilan birga ularni o'sha yerga olib borsin. Qolganlari uchun esa men muvofiq joy topaman.

Biz xuddi shunday qildik: uch kishini g'orga eltib qo'ydik, bu joy haqiqatan ham qorong'i turmaga o'xshar edi, boshqalarini esa o'rmon ichidagi kapamga jo'natdim. Baland devorli bu joy ham ancha mustahkam turmaga o'xshar edi, buning ustiga bandilarning qo'li bog'liq, o'z taqdirlari o'zlarini qanday tutishlariga bog'liq ekanini ular bilar edilar.

Ertasiga ertalab kapitanni bu matroslar yoniga yubordim. Kapitan ular bilan gaplashib, asl niyatlarini bilishi va keyin ular bilan bo'lgan suhbat haqida menga batafsil hisob berishi kerak edi. Men bu odamga ishonmoq mumkinmi-yo'qligini va ularni kemaga birga olib borish xatarlimi-yo'qligini bilib olmoqchi edim.

Kapitan juda oqilona va qat'iy yo'l tutdi. U, matroslarga bunday yomon ahvolda qolganliklariga o'zlari aybdor ekanliklarini eslatib, garchi orol boshlig'i o'z ixtiyori bilan sizlarning gunohingizdan o'tgan bo'lsa ham lekin kema Angliyaga yetib borgach, u yerda sizlarni xoin deb biladilar va hech shubhasiz, osib o'ldiradilar, dedi. Yana u:

— Agar sizlar qaroqchilardan kemamni tortib olishda menga yordam qilsalaringiz, orol boshlig'i o'z ixtiyoringiz bilan haq ishga xizmat qilganingizni e'tiborga olib, gunohingizni tilab olishga harakat qiladi, — debdi.

Bu odamlar kapitanning taklifini juda mamnuniyat bilan qabul qilganligi turgan gap.

Ular tiz cho'kib kapitanga qasamyod qilishibdi. Oxirgi tomchi qonimiz qolguncha siz uchun kurashamiz, agar bizning gunohlarimizni tilab olsangiz

umrimizning oxirigacha sizga bepul xizmat qilamiz, hatto dunyoning u burchiga desangiz ham siz bilan boramiz va sizni o'z otamiz deb bilamiz, deb va'da berishibdi.

— Juda soz, — debdi kapitan, — bu gaplaringizni orol boshlig'iga yetkazaman va o'z nomimdan sizlarning gunohingizdan o'tishini iltimos qilaman.

Keyin kapitan mening yonimga qaytib kelib, matroslar bilan bo'lgan gaplarini batafsil aytib berdi va fikrimcha, bu odamlarga tamom ishonmog'imiz mumkin, dedi.

Lekin men ehtiyot bo'lmoq hamisha zarur degan fikrda edim, shu sababdan kapitanga bunday dedim:

— Mana bunday yo'l tutamiz: hozircha ularning faqat beshtasini olamiz. Bizni odamlari oz ekan, deb o'ylamasinlar, tag'in. Borib ularga ayting: garchi odamlarimiz yetarli bo'lsa ham, sinamoq uchun ulardan besh kishini olamiz; qolgan ikkingizni qo'rg'onda (ya'ni mening yer tagidagi uyimda) qamoqda yotgan uch kishi bilan birga orol boshlig'i garovga qoldiradi deng, agar ularning bizning tomonimizda turib jangga ishtirok qilgan o'rtoqlari o'z ontlariga xiyonat qilib, labzlaridan qaytsalar, bu yerda garovga qoldirilgan besh kishining hammasi osib o'ldiriladi.

Bu eng qattiq chora edi. Kapitan mening javobimni ularga yetkazganda, asirlar orol boshlig'i bilan hazillashib bo'lmasligini tushunishibdi. Albatta, mening shartlarimni qabul qilishdan boshqa iloj qolmagan edi.

Garovga olib qolingani bandilar ham o'zlarining ozod bo'lgan o'rtoqlariga kapitanga xiyonat qilmaslikni uqtirib nasihat qilibdilar.

Buyuk jang arafasida bor-yo'q qo'shinim mana shular:

Birinchidan, kapitan, uning yordamchisi va bir yo'lovchi;

Ikkinchidan, kapitanning iltimosiga ko'ra ozod qilingan ikki asir: uchinchidan, yana ikki kishi, bular mening kapamga eltib qo'yilganlar (kapitanning talabi bilan endi ular ham ozod qilingan edi).

To'rtinchidan, biz eng keyin ozod qilgan besh kishi; garovga olib qolinib, yerto'lada yotmoqda bo'lgan besh kishi bu hisobga kirmaydi,

Kapitandan, shu ozgina kuch bilan kemaga hujum qilmoqni lozim ko'rasizmi, deb so'radim. Jumaboy ikkimizga bu yerdan jilish imkoni yo'q edi, bizning qo'limizda yetti kishi bor. Biz ularni saqlashimiz va boqishimiz lozim edi.

G'orda yotgan besh kishiga parvo qilmaslikka qaror berdim. Jumaboy kuniga ikki marta ularga ovqat va suv eltib berib, o'zi ovqatlantirib turdi, chunki biz ularning bog'liq qo'lini yechmadik. Qolgan ikkitasiga esa bir qadar erkinlik berib qo'ydik.

Oxiri men bu ikki kishiga ko'rinmoqchi bo'ldim. Ular oldiga kapitan bilan birga keldim. Kapitan ularga mana bunday dedi: bu kishi orol boshlig'ining

ishonchli odami, boshliq bu kishini harbiy asirlarni nazorat qilib turish uchun yubordi, demak bu kishidan ijozat olmay o'rningizdan qo'zg'alishga haqqingiz yo'q, basharti itoatsizlik qilsangiz, sizlarni gubernator qo'rg'onidagi qorong'i g'orga qamab qo'yadilar.

Shu vaqtdan boshlab asirlarga bir marta ham orol boshlig'i sifatida ko'rinmadim, har safar ham uning ishonchli odami bo'lib bordim, shu bilan birga har safar ularga boshliq haqida, garnizon, to'plar va qo'rg'on to'g'risida gapirib turdim.

Endi bo'lajak jangga tayyorlanishgina qoldi: ikki qayiqni ham puxta yamab, tuzatish, qurol-jihozlar bilan ta'minlash va har biriga komanda tayinlash lozim.

Bu ishlarning hammasini kapitanga yukladim.

U, kichkina qayiqqa yo'lovchi kishini komandir qilib tayinlab, uning ixtiyoriga to'rt kishi berdi; kapitanning o'zi va uning yordamchisi hamda yana besh matros katta qayiqqa o'tirdilar.

Kapitan: eng yaxshisi kemaga tun qorong'usida borish kerak, deb juda to'g'ri aytdi, ular kechasi sohildan jo'nab ketdilar.

Yarim kechasi kemadagilar eshkaklarning suvni shapillatgan ovozini eshitib, qayiqqa javob qilibdilar, kapitan Djimmi Royga bir o'zi ovoz chiqarishni buyurib boshqalarga jim turinglar, debdi.

Djimmi Roy: «Hamma matroslarni olib keldim, lekin ularni qidirib topguncha ko'p ovora bo'lib kechikib qoldim», debdi va keyin yolg'on-yashiqlarni aytib gapni cho'zib yuboribdi.

U ana shunday bo'lar-bo'lmas gaplarni aytib bo'lguncha katta va kichik qayiq ikkisi kema bortiga yetib olibdi.

Kapitan va uning yordamchisi qo'llarida qurol bilan kema palubasiga hammadan oldin chiqib, shu zamonAQ hech narsadan shubha qilmay bexosdan chiqib kelgan ikki isyonchini miltiq qo'ndog'i bilan urib ag'daribdilar; ma'lum bo'lishicha, bular qaroqchilar tomoniga o'tib ketgan kema duradgori bilan kapitanning ikkinchi yordamchisi ekan.

Kapitanning butun otryadi ahil va mardona kurashibdi. Palubadagi matroslar hammasi ushlanib asir olinibdi, shundan keyin kapitan pastdagi odamlarning hammasini chiqarmaslik uchun lyukni bekitishni buyuribdi. Bu orada ikkinchi qayiqning komandiri va matroslari yetib kelib, ular kema oshxonasiga kiradigan eshikni to'sibdilar va yana uch kishini asir olibdilar.

Palubada va ustki qavatdagi sahnda bitta ham dushman qolmagandan keyin, kapitan o'z yordamchisiga — komandadan yoniga uch kishi olib, bosh kayuta eshigini buzib kirishni topshiribdi; to'palon boshlangan hamono bu yerga

isyonchilar saylagan yangi kapitan bilan ikki matros-u bir matros shogird (yunga) yashirinishgan ekan.

Ular o'zlari bilan qurollarini olivolishtgan ekan, shu uchun ham kapitan yordamchisi o'z odamlari bilan kayuta eshigini sindirgan hamono, bularni o'qqa tutibdilar. Kapitan yordamchisining qo'lini o'q yaralabdi, ikki matros ham yarador bo'libdi, lekin bir kishi ham o'lmabdi.

Kapitan yordamchisi: «Yordam!» deb qichqiribdi. U og'ir yarador bo'lishiga qaramay, bir qo'lga to'pponcha ushlab, ichkariga kirib yangi kapitanning miyasidan otibdi. Yangi kapitan bir og'iz so'z ham aytolmay mukka tushibdi: o'q uning og'zidan tekkan ekan. Shundan keyin qolgan isyonchilar hammasi jangsiz taslim bo'libdi va ortiq qon to'kilmabdi.

Kapitan o'z kemasini qo'lga kiritib xo'jayin bo'lib olishi bilanoq yetti marta to'p otishga buyruq beribdi. Kapitan ishning muvaffaqiyat bilan tamomlanganini menga ma'lum qilmoq uchun to'p ottirgan edi. Men sohil bo'yida signal berilishini kutib ikki soatcha turdim, to'p ovozi eshitib, behad quvondim.

Batamom xotirjam bo'lib, darhol uyga qaytib, joyimga yotdim, yotgan hamono uxlab qolibman, chunki shu kunlardagi tashvishlar bilan nihoyatda charchagan edim.

Yangidan otilgan o'q ovozigga uyg'onib ketdim. Sapchib turdim, allakimning chaqirayotganini eshitdim.

— Xo'jayin! Xo'jayin!

Kapitanning ovozi darrov tanidim. U mening qo'rg'onim tepasidagi tepa ustida edi. Darrov narvonni qo'yib, uning yoniga chiqdim. U meni quchoqlab, qo'li bilan dengiz tomonni ko'rsatib, bunday dedi:

— Qimmatli do'stim! Xaloskorim! Sizning kemangiz ana. Kema ham va undagi narsalarning hammasi ham sizniki! Kapitanning o'zidan tortib, hammamiz siznikimiz!

Ma'lum bo'ldiki, do'stim kapitan, qaroqchilarni yengib, darhol langarni olishga buyuribdi va ro'paradan kelib turgan shamol yordami bilan bir vaqtlar men o'z solimni to'xtatgan qo'ltiqqa kemani olib kelibdi, suvning qaytishini kutib turib, qayiq bilan qo'ltiqqa tushibdi va o'z kemasining eshigim oldida turganidan xabardor qilmoq uchun yonimga yugurib kelibdi.

Kutilmagan bu xushxabarni eshitib hushimdan ketayozdim.

Axir, men ko'p vaqtlardan beri zoriqib kutgan ozodligimni aniq ko'rmoqda edim. Ozodlik mana shu yerda, o'z qo'limda! Meni istagan joyga olib bora biladigan katta kema xizmatimga tayyor turibdi.

Shu qadar suyunib ketdimki, hatto dastlab kapitanga bir og'iz ham javob qilolmadim, agar kapitan meni suyab qolmaganda, yerga yiqilib tushar edim.

Birdaniga yuz bergan bu xursandlik tufayli juda holdan ketganimni payqab, kapitan men uchun olib kelgan allaqanday bir shisha dorini yonidan oldi. Undan bir qultum ichib, men sekin yerga o'tirib qoldim. Garchi es-hushim o'zimga kelgan bo'lsa ham, men xiyla vaqt gapirolmadim.

Bechora kapitan ham men singari juda hayajonlangan edi.

Meni hushimga keltirmoq uchun u ming xil shirin so'zlar aytdi. Oxiri xursandlikdan yig'lab yubordim va shundan keyingina tilim kalimaga keldi. Shu ondayoq yangi do'stimni quchoqlab, chxn yurakdan tabrikladim. Har ikkalamiz ham behad shod-xurram edik.

Biz bir oz o'zimizga kelgandan keyin, kapitan: men sizga ba'zi narsalar olib keldim, baxtimizga kemada shuncha vaqt egalik qilgan bosqinchilar bu buyumlarga tegmagan ekanlar, dedi.

— Bular sizga asqatsa kerak, deb o'ylayman, — dedi kapitan.

U qayiqda qolgan matroslarini chaqirdi:

— Hoy, yigitlar, orol boshlig'iga olib kelgan tugunlarni keltiringlar!

Juda katta sovg'a keltirildi: xuddi men bu orolda umr bo'yi qolib ketadigandek, kapitan ko'pdan-ko'p har xil buyumlar keltiribdi.

Tugunni ochib qarasak, unda o'n ikki bo'lak tuzlangan go'sht, olti bo'lak vetchina, bir xalta no'xot, yuz qadoqcha qotgan non bor ekan. U, yana bir yashik qand, bir yashik un, bir xalta limon va ikki shisha limon suvi ham olib kelibdi. Men uchun eng zaruri kiyim-bosh edi. Shu sababdan do'stim kapitanning menga oltita ohori to'kilmagan yangi ko'ylak, oltita juda yaxshi ro'molcha, ikki juft qo'lqop, shlyapa, oyoq kiyimi, paypoq, juda yaxshi, yap-yangi, o'zimga mos kostyum olib kelganini ko'rib behad quvondim; xullas u, meni boshdan-oyoq kiyintirdi.

Sovg'a juda quvontirarli va qimmatli edi, ammo men bu yangi kostyumni kiygach, u, ustimda naqadar beo'xshov va beso'naqay ko'ringanini va dastlab o'zimni naqadar qo'pol va o'ng'aysiz sezganimni tasavvur qilolmaysiz.

Sovg'alarni ko'zdan kechirib, bularni qo'rg'onga eltib qo'yishni buyurdim-da, o'zim kapitan bilan, asirlarni birga olib ketamizmi yoki shu yerda qoldirib ketamizmi, deb maslahatlashmoqqa tutindim.

— Ularni birga olib ketmoq juda xavfli, — dedi kapitan.

— Bular ashaddiy kallakesarlar. Bulardan ikkitasi ayniqsa xavfli, tuzalmas, battol qaroqchilardir. Men bularni o'z kemamda olib ketishga rozi bo'lganimda ham, faqat bandi qilibgina olib ketaman. Men ularning qo'l-oyoqlariga kishan solib, yo'ldagi birinchi ingliz mustamlakasiga tushgan hamono sud qo'lga topshirajakman.

— Unday bo'lsa ularni shu yerda qoldirib ketmoq kerak, — dedim kapitanga. — Men shunday tutamanki, bu ikki qaroqchi bizdan o'zlarini shu yerda qoldirib ketishni iltimos qilishga majbur bo'ladilar.

Agar shunday qilolsangiz, men behad mamnun bo'laman, - dedi kapitan. Soz. Hozir ular bilan sizning nomingizdan gaplashaman, - dedim.

So'ngra Jumaboyni va yana ikki bandini chaqirib (o'rtoqlari, o'z so'zlarining ustidan chiqqanligi uchun biz ularni ozod qilgan edik), beshala asirni g'ordan kapaga olib kelishni buyurdim.

Bir ozdan keyin kapitan ikkimiz kapaga jo'nadik; yangi kostyumni kiyib olib, bu safar orol boshlig'i sifatida bordim. Bog' hovlimga yetgach, bandilarni olib chiqishga buyurdim, keyin ularga mana bunday dedim:

- Men sizlarning hamma jinoyatlaringizni bilaman. Sizlar kemadagi qurolsiz yo'lovchilarga hujum qilib, ularni o'ldirganlaringiz ham menga ayon. Kemalarni talamoq niyatida qaroqchi bo'lishga harakat qilganligingiz ham menga ayon.

Sizlarga ma'lum bo'lmog'i kerakki, mening amrim bilan kema yana kapitanning qo'lga topshirildi va reydgacha keltirib qo'yildi. Endi, sizlarni jinoyat ustida qo'lga tushgan bosqinchilar sifatida o'limga hukm qilmog'im qoldi, xolos. Shu sababdan, o'zlaringizni oqlamoq uchun aytadigan so'zlaringiz bo'lsa aytib qoling, chunki sizlarni qotil va xoinlar sifatida o'limga hukm qilmoqchiman.

Earning hammasi nomidan bittasi gapirib, o'zimizni oqlaydigan hech so'zimiz yo'q, dedi.

— Ammo biz qamoqqa olingan vaqtda, kapitan deb va'da bergan edi, shu Dabdan buyuk olijanoblik ko'rsatib, bizni onion qoldinshingizni so'raymiz.

Aytganda, sizlarga odamlarimni olib, oroldan jo'nab ketmoqchiman, biz Angliyaga jo'naymiz. Kelganda, kapitanning so'ziga ko'ra, u sizlarni kishanlab, Angliyaga yetgan hamono xiyonat qilganingiz va isyon ko'targaningiz uchun sudga topshirmoqchi. Ravshanki, sud sizni darhol o'limga hukm qiladi. Boshqacha hukmning bo'lishi ham mumkin emas. Angliyada sizni dorga osib o'ldiradilar. Demak, biz sizlarni birga olib ketganligimiz bilan siz xursand bo'lmaysiz. Sizlar uchun birgina najot bor, u ham bo'lsa, sizlar shu orolda qolishlaringiz kerak. Shu shart bilangina sizning gunohingizdan o'taolaman.

Ular mening taklifimga juda xursandlik bilan rozi bo'ldilar va menga ko'p minnatdorlik bildirdilar.

— O'z vatanimizga borib, dorga osilib o'lguncha, sahroda yashaganimiz yaxshi, — deyishdi ular.

Men ularning qo'llarini yechishni buyurdim, keyin ularga bunday dedim:

— O'rmonning o'zingiz qo'lga tushgan joyiga borib, orqangizdan odam borguncha o'sha yerda turing. Sizlarga ba'zi qurol-aslaha va oziq-ovqat qoldirish uchun topshiriq beraman va dastlabki kunlarda nima qilmoq kerakligini aytaman.

Tirishib qattiq mehnat qiladigan bo'lsalaringiz, bu yerda juda yaxshi turmush kechira olasiz.

Shu muzokaradan keyin uyga qaytib kelib, uzoq safarga tayyorlik ko'ra boshladim. Darvoqe, men kapitanga, yo'l harakatini ko'rib, yig'ishtirinmog'im uchun bir oz fursat kerakligini aytdim va undan kemaga mensiz ketib, ertalab qayiq yuborishini so'radim.

Kapitan jo'nab ketgach, asirlarni chaqirtirib kelib, ular bilan jiddiy yo'sinda gaplasha boshladim.

Ularga yana bunday dedim: mening fikrimcha, sizlar orolda qolib, ma'qul ish qilayotirsiz, chunki kapitan sizlarni o'zi bilan birga vatanga olib ketganda ham, u yerda sizni dorga osib o'ldirishlari turgan gap.